

ALEŠ ČRNIČ

V IMENU
KRIŠNE

Družboslovna študija gibanja Hare Krišna

Knjižna zbirka Kult

ALEŠ ČRNIČ

V IMENU KRIŠNE

Družboslovna študija gibanja Hare Krišna

Copyright © po delih in v celoti Aleš Črnič 2005, Ljubljana.

Fotokopiranje in razmnoževanje po delih in v celoti je prepovedano.

Vse pravice pridržane.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji

Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

294.512.14

316.74:2

ČRNIČ, Aleš

V imenu Krišne : družboslovna študija gibanja Hare Krišna /
Aleš Črnič. - Ljubljana : Fakulteta za družbene vede, 2005. - (Knjižna zbirka
Kult / Fakulteta za družbene vede)

ISBN 961-235-217-8

222812160

℞ ————— α ————— ℘ ————— †

VSEBINA

11	PREDGOVOR
15	UVOD
21	HINDUIZEM
24	Sveti spisi – Vede
29	Božanstva
31	Ideali
32	Doktrina
37	Obredje
41	Hindujske religijsko-filozofske šole
47	GIBANJE HARE KRIŠNA
47	Kult čaščenja Krišne
53	Gaudijski vajšnavizem
58	Rojstvo Mednarodne skupnosti za zavest Krišne
62	Razvoj Mednarodne skupnosti za zavest Krišne in njenih dejavnosti
82	Doktrinarne osnove gibanja Hare Krišna
90	Način življenja v gibanju Hare Krišna
97	HARE KRIŠNA V SLOVENIJI
97	Raziskava gibanja Hare Krišna v Sloveniji
101	Nastanek in razvoj gibanja Hare Krišna v Sloveniji
110	Pripadniki slovenske Skupnosti za zavest Krišne
121	Religijska praksa pripadnikov Skupnosti za zavest Krišne in njihov odnos do skupnosti
131	Odnosi Skupnosti za zavest Krišne z njeno okolico in slovensko družbo nasploh
142	Analiza medijskega poročanja o Skupnosti za zavest Krišne
153	SKLEP
160	FOTOGRAFIJE
169	TABELE REZULTATOV RAZISKAVE
193	LITERATURA
201	PRIPOROČENE SPLETNE STRANI
205	SLOVAR
215	SEZNAM SLIKOVNEGA GRADIVA
219	STVARNO IN IMENSKO KAZALO

PREDGOVOR

Na Tromostovju in po baročnih ulicah stare Ljubljane, v poletnem hladu slovenskih morskih mestec, šarmantnem starem jedru Maribora in po središčih številnih drugih mest in krajev že dve desetletji srečujemo večje ali manjše skupine praviloma mlajših zanesenjakov, ki – odeti v za naše kulturne pojme tuje in nemara čudne oprave – prepevajo starodavna indijska imena Hare Krišna, Hare Rama. Kdo so ti ljudje zamaknjenih in na pogled tako srečnih obrazov, kaj sploh počnejo in zakaj? Na samem začetku devetdesetih let prejšnjega stoletja so se mi – kot verjetno še mnogim drugim Slovencem – postavila podobna vprašanja, in še preden sem prvič odpotoval v Indijo, sem navezal bežne kontakte z nekaterimi

izmed teh ljudi. To obdobje pred več kot desetimi leti, v katerem so se pojavili zametki idej in dogajanj, ki so me kasneje pripeljala do tega, da danes poklicno preučujem sodobno religijsko dogajanje v svetu in pri nas ter o tem tudi predavam, je bilo hkrati obdobje, v katerem sem prvič obiskal tempelj gibanja Hare Krišna.

Kasneje, ko so številna začetna vprašanja dobila svoje odgovore, od katerih pa je vsak sprožil niz novih vprašanj, so okoliščine dozorele za to, da gibanje, v našem okolju tako drugačno od vsega, kar smo pred začetkom osemdesetih let imeli priložnost srečati, preučim podrobneje. Za temo doktorske raziskave s področja sociologije sem kot študijo primera novega religijskega gibanja izbral Skupnost za zavest Krišne, in tako sem nekaj nadvse zanimivih in inspirativnih let preživel v bolj ali manj intenzivnih stikih z njenimi pripadniki. Sistematičen raziskovalni proces se ni končal z zagovorom doktorske teze leta 2002 na Fakulteti za družbene vede, temveč sem ga poglobljaj in nadaljeval vse do letos, ko sem končno strnil glavna spoznanja in jih pripravil za širšo strokovno in drugo zainteresirano javnost v obliki knjige, ki je pred vami.

Knjiga je znanstveno delo, a po avtorjevih najboljših močeh zapisana v kar se da razumljivem jeziku, da bi bila dostopna in razumljiva najširši publiki. A v sami naravi tovrstnih del, ki sledijo raziskovalnemu imperativu nepristranskosti in objektivnosti – kolikor je to v družboslovju sploh mogoče – je, da predstavljene vsebine zaradi striktnega upoštevanja različnih zornih kotov niso enako po volji vsem segmentom bralstva. Žal je z znanstvenimi in strokovnimi deli pač tako, da so najboljša takrat, ko ni njihova vsebina zares všeč nikomur. Temu se ne more izogniti niti pričujoča knjiga, katere deli gotovo ne bodo po okusu tistih, ki v gibanju Hare Krišna vidijo zgolj množico zaslepljenih posameznikov in posameznic, ki v tuji sekto iščejo zatočišče pred zahtevnimi izzivi vsakdanjega življenja v sodobnem svetu. Na drugi strani pa je zapisano verjetno nemalokrat v nasprotju tudi s pojmovanjem Krišnovih vernikov, ki svojo religijo vidijo in živijo od znotraj. Pogled te knjige je primarno pač sociološki pogled od zunaj (z vsemi prednostmi in slabostmi takšne perspektive) in tako jo je treba tudi brati.

Rezultati pričujoče raziskave, deli katerih so bili v zadnjih letih že predstavljeni na raznih mednarodnih znanstvenih konferencah, nekateri pa so bili objavljeni v znanstvenih revijah (članek 'Devotees of Krishna in Slovenia' leta 2002 v ISKCON Communication Journal ter članek 'Primerjava religijskih praks pripadnikov gibanja Hare Krišna in katolikov' letos v Teoriji in praksi), so bili pridobljeni s pomočjo raznovrstnih raziskovalnih metod, v sam proces raziskovanja pa so bili bolj ali manj vključeni tudi številni posamezniki, ki sem jim dolžan zah-

valo. V prvi vrsti so to seveda pripadniki slovenskega gibanja Hare Krišna, ki so prijazno prenašali moja raznovrstna raziskovalna 'nadlegovanja'. Vseh je žal preveč, da bi jih poimensko navajal, a največja zahvala gre vsekakor njim. Vseeno pa moram izpostaviti vsaj enega: Urukrama das oz. Uroš Lebar že vrsto let potrpežljivo odgovarja na moja številna vprašanja, vselej mi je nadvse zaupljivo omogočil dostop do različnih dejavnosti skupnosti, raznovrstne literature, podatkov o delovanju skupnosti ipd. Prijazno je priskrbel večino slikovnega materiala za ilustracijo dela in življenja skupnosti, pazljivo pa je prebral tudi končno verzijo rokopisa, in zaradi njegovih natančnih pripomb je pričujoča knjiga brez dvoma boljša. Za vse naštetu se mu iskreno zahvaljujem. Pomembne segmente za razumevanje kompleksnega mozaika slovenskega gibanja Hare Krišna so mi pomagali uzreti tudi nekateri bivši pripadniki Skupnosti za zavest Krišne, ki so jo iz različnih razlogov zapustili; moja zahvala gre tudi njim. Naj med njimi prav tako izpostavim le enega, Naro Petroviča, ki sem mu dolžan zahvalo za izjemno natančne podatke o članstvu v skupnosti in številne drobce informacij, ki so mi pomagali te podatke razumeti.

K nastanku knjige je tako ali drugače pripomogla še vrsta drugih posameznikov in posameznic, naj na kratko omenim le nekatere. Kolegom s Centra za preučevanje kulture in religije na Fakulteti za družbene vede se zahvaljujem za vsestransko podporo in številne koristne nasvete in vzpodbude, šefu in prijatelju Alešu Debeljaku za robni zapis o pričujoči knjigi, kolegoma Marku Kerševanu in Sreču Dragošu pa za hitro in naklonjeno spisani recenziji. Na koncu, a nikakor ne nazadnje, hvala tudi vsem tistim prijateljicam in prijateljem, ki se v zadnjih letih niso mogli izogniti bolj ali manj neposrednemu sodelovanju v kompleksnih procesih nastajanja knjige, in med njimi še posebej Tanji za njeno natančno branje različnih verzij rokopisa in iz tega izhajajoče lucidne pripombe in predloge.

LJUBLJANA,
SEPTEMBER 2005

Uvod

Mednarodna skupnost za zavest Krišne (ISKCON – International Society for Krishna Consciousness), popularno znana pod imenom gibanje Hare Krišna, je po štirih desetletjih delovanja na Zahodu eno bolj opaznih, deloma tudi bolj kontroverznih, vsekakor pa po številnih značilnostih eno bolj specifičnih novih religijskih gibanj. Za razliko od večine ostalih sorodnih gibanj dosledno vztraja na spoštovanju starodavne indijske tradicije – ne le, ko gre za doktrino in obredje, temveč tudi pri čisto vsakdanjih stvareh, kot so prehrana, oblačenje ipd. Zato se življenjski stil pripadnikov gibanja opazno razlikuje od prevladujoče kulture okolice, kar ima za posledico različne, nemalokrat precej kontroverzne reakcije

na pripadnike gibanja in njihovo delovanje. Gibanje in njegove pripadnike okolica namreč neredko razume kot tujek, ki je šele pred kratkim prišel na Zahod iz geografsko in vsebinsko oddaljene kulture.

Pa temu ni čisto tako, saj so raznovrstni kulturni stiki med Zahodom z Vzhodom obstajali že od nekdaj. Stiki zahodnega sveta z azijskimi kulturami se začenejo vsaj že v 5. stoletju pr. n. št., ko je med Grki in Indijci potekala bogata kulturna izmenjava. Ti stiki se okrepijo s prihodom Aleksandra Velikega na indijski podkontinent (leta 327–325 pr. n. št.). Do danes najbolje ohranjen opis indijskih idej iz helenističnega obdobja je Megasthenovo delo *Indika* iz leta 311 pr. n. št., ki opisuje številne nauke indijskih modrecev in jih primerja s helenskimi predstavami o svetu in življenju. Kasneje, konec 13. stoletja, je informacije o azijskih religijah (največ o budizmu) v Evropo prinesel Marko Polo. V naslednjih stoletjih se je Zahod podrobneje srečal z azijskimi religijami v času kolonizacije, vendar to srečanje ni pustilo vidnih sledi v evropski kulturi. Prvo pravo zanimanje za azijske religije se prične konec 18. in predvsem v 19. stoletju, ko luč sveta ugledajo prvi prevodi temeljnih religijskih tekstov Vzhoda (leta 1802 Anquetil-Duperon iz perzijsčine v latinščino prevede *Upaniṣade*, leta 1827 Humboldt v nemščino prevede *Bhagavad-gīto* itd.). Omeniti velja oxfordskega profesorja Maxa Müllerja, ki je sredi 19. stoletja pričel z zbiranjem in urejanjem izvornega gradiva indijske književnosti iz *vedskega* in kasnejših obdobj. Pomemben mejnik predstavlja prvi Svetovni parlament religij, na katerem so se leta 1893 Chichagu prvič neposredno srečali predstavniki zahodnih in vzhodnih religij – med številnimi predstavniki azijske duhovnosti je največ pozornosti vzbudil hindujski učitelj Vivekananda, ki je že leta 1897 v New Yorku ustanovil društvo *Vedanta* (*Vedanta Society*). Zares široko popularnost na Zahodu pa azijske filozofsko-religiozne ideje doživijo v drugi polovici šestdesetih let 20. stoletja. Takrat skupaj z množico emigrantov iz Azije v ZDA (k čemur je odločilno pripomogla sprememba zakona o priseljevanju tujcev, s katerim so ZDA leta 1965 občutno liberalizirale politiko do azijskih priseljencev) pridejo tudi mnogi duhovni učitelji. Njihovi nauki kmalu naletijo na izjemno plodna tla, ki sta jih pripravila novodobsko (*new age*) gibanje in predvsem hipijska kontrakultura – slednja je skupaj s političnim in kulturnim uporom mladih zoper obstoječo kulturo staršev vzpodbudila tudi množično zanimanje za alternativno duhovnost, ki bi bila drugačna od prevladujoče ponudbe tradicionalnih krščanskih cerkva. In takšna alternativa se je pojavila v starodavni tradiciji indijske duhovnosti. Tako današnji čas razbijanja religijskih monolitov, prihoda azijskih religijskih idej, mešanja, presajanja in reinterpretacije posameznih idej ter nastajanja novih sinkretizmov zgodovinsko gledano ni nekaj revolucionarno novega, res pa je, da se danes vse to dogaja v neprimerno večjih razsežnostih kot kdajkoli doslej (glej Debeljak, 1994: 136–154).

Za enega najstarejših materialnih dokazov o čaščenju Krišne v Indiji je, zanimivo, zaslužen grški ambasador na enem lokalnih indijskih dvorov, Heliodoros. Po kraju, kjer stoji, se spomenik imenuje Besnagarski stolp (znan tudi pod imenom Heliodorov stolp). Na spomeniku, ki izvira iz srede 2. ali iz 1. st. pr. n. št., najdemo zapis, v katerem se Heliodoros opiše z besedo *bhagavata*, vernik *Vasudeve*, kar je eno izmed imen za Krišno (Hopkins v Gelberg: 114). Tako pripadniki sodobnega gibanja Hare Krišna niso prvi zahodnjaki, ki častijo Krišno, prva omemba konvertita, Heliodora, je namreč stara že več kot dve tisočletji. To dejstvo zgovorno priča tudi o tem, da je bil *vajšnavizem*, religija bogov Višnuja in Krišne, zaradi svoje egalitarnosti (podobno kot budizem) že takrat odprt za tujce. In v tej lastnosti, ki je v *vajšnavski* veji hinduizma ohranjena vse do danes, gre iskati enega temeljnih razlogov, zakaj je sploh lahko tako uspešno potoval v radikalno drugačno kulturno okolje Zahoda v 20. stol.

Ko je sredi šestdesetih let 20. stoletja z natančno določenim namenom v New York pripotoval indijski *svami* Prabhupada, so bile razmere končno zrele za izpolnitev starega naročila, naj se čaščenje Krišne ponese tudi na Zahod. Kljub pozni starosti je ustanovil Mednarodno skupnost za Zavest Krišne (ISKCON), ki se je (podobno kot nekatera druga nova religijska gibanja) v nekaj letih z osupljivo naglino razširila po ZDA in Zahodni Evropi. A kakor sta na eni strani njena doktrina in način življenja izkazala izjemno privlačnost za množice praviloma mladih zahodnjakov, na drugi strani njihovi starši, širša okolica in etabrirane cerkve niso kazale pretiranega navdušenja. Ravno nasprotno – gibanje Hare Krišna je skupaj s še nekaterimi drugimi v tistem času nastalimi religijskimi skupinami postalo tarča številnih nerazumevanj in celo napadov. Označili so jih za sekto, ki naj bi nove člane novačila z različnimi goljufivimi metodami, destruktivno delovala na odnose v njihovih družinah in množice mladih odvrčala od njihove predvsem s krščanstvom določene kulture. Sam termin sekta, ki je sicer nastal znotraj družboslovja, je v javni rabi v drugi polovici 20. stoletja postopoma izgubil teoretsko jasnost in pridobil določen čustven naboj, saj vsebuje implicitno predpostavko o manjvrednosti sekt, ki naj bi bile družbeno škodljive; zato je v družboslovnem preučevanju sodobnih religijskih skupin v osemdesetih letih termin sekta skoraj popolnoma nadomestila nova sintagma, *nova religijska gibanja*, ki pa tudi ni popolnoma neproblematična.¹ Označuje namreč pestro množico izjemno heterogenih gibanj, ki se med seboj razlikujejo po izvoru, organizacijski strukturi, doktrinah in praksah, velikosti, odnosih z okolico ipd. Še bolj pomembna je neka druga kritika sintagme nova religijska gibanja, ki je še posebej umestna ravno v primeru gibanja Hare Krišna – da namreč mnoge skupine, ki jih označujemo s tem termi-

¹ Podrobneje sem o problematiki terminov sekta in nova religijska gibanja ter širši problematiki tipologij verskih skupnosti razpravljal drugje (glej Črnič, 2003).

nom, nikakor niso nove. Mednarodna skupnost za zavest Krišne sebe dojema kot starodavno, tradicionalno religijo, saj svoje izvore upravičeno postavlja vsaj v srednji vek, ko je živel veliki religijski reformator in ustanovitelj *gaudijskega vajšnavizma* Čajtanja, ali celo kar v čas pred pet tisoč leti, ko naj bi v svetem mestu Vrindavan v današnji severni Indiji v človeški podobi živel sam Krišna. A sintagma nova religijska gibanja se ne nanaša toliko na izvor doktrine in praks določenega gibanja, temveč je oblikovana na podlagi kriterija, kdaj se je določeno gibanje pojavilo na Zahodu kot organizirana skupina. V takšnem kontekstu ni dvoma, da Mednarodno skupnost za zavest Krišne (ki sicer temelji na starodavni *vedski* doktrini, a je bila kot organizirana skupina ustanovljena šele leta 1966) lahko označimo za (na Zahodu) novo religijsko gibanje.

Sicer pa gibanje Hare Krišna že več kot dve desetletji deluje tudi v Sloveniji, kjer je že od leta 1983 prijavljeno pri vladnem Uradu za verske skupnosti pod imenom Skupnost za zavest Krišne. Pričujoča knjiga predstavlja analizo gibanja v svetovnem merilu, ki ji v drugem, na nek način osrednjem delu sledi celovita raziskava slovenske skupnosti. To ni poljudna knjiga, temveč znanstvena monografija, a vseeno namenjena širokemu krogu bralcev: družboslovcem, ki se ukvarjajo s preučevanjem religije, študentom družboslovja, pa tudi različnim profilom bralcev, ki so se na tak ali drugačen način srečali z gibanjem Hare Krišna (bodisi le bežno ali nemara od bliže) in bi si želeli o njem izvedeti več. Zanimiva bi utegnili biti tudi za bralce, ki jih zanimajo azijske religije (še posebej hinduizem), fenomen novih, marginalnih, manjšinskih religijskih skupin ali fenomen religije na sploh. V knjigi je namreč predstavljena tipična študija primera novega religijskega gibanja, prva pri nas, ki hkrati umešča Skupnost za zavest Krišne v širši kontekst in ob tem razkriva nekatere njene strukturne lastnosti, ki so značilne tudi za večino ostalih novih religijskih gibanj tako pri nas kot drugod po svetu (odnosi z okolico, članstvo itd.).

Knjiga je napisana v strokovnem, a hkrati – upam in verjamem – v kar se da razumljivem jeziku. Bralcu, ki tematike še ne pozna, nudi splošne, a tudi že precej natančne informacije, bolje informiranega in bolj zainteresiranega bralca pa dodatno informirajo številne opombe pod črto ter podrobnejše tabele rezultatov empirične raziskave (ki so strnjeno predstavljene na koncu knjige, da ne bi po nepotrebnem s številnimi podrobnostmi obremenjevale manj zahtevnega bralca, ki ga zanima predvsem splošen pregled). Za lažje spremljanje teksta je na koncu knjige tudi priložnostni slovar pojmov, k večji preglednosti in uporabnosti knjige pa bi moralo pripomoči tudi stvarno in imensko kazalo. Takšna struktura omogoča branje knjige na različne načine: za prvo seznanitev s fenomenom je dovolj branje brez opomb in dodatnih tabel rezultatov, izpustiti je mogoče tudi nekatere podrobnejše dele poglavij, bolje informiranemu in bolj zainteresiranemu

mu bralcu pa so na voljo tudi natančnejše informacije in raziskovalne ugotovitve, ki jih manj zahtevni bralci lahko preprosto preskočijo. Prvo, najkrajše poglavje je posvečeno hinduizmu, iz katerega gibanje Hare Krišna neposredno izhaja, drugo poglavje opisuje genezo gibanja Hare Krišna v sami Indiji in nastanek ter razvoj Mednarodne skupnosti za zavest Krišne na Zahodu, tretje poglavje pa ponuja podrobnejšo analizo slovenske Skupnosti za zavest Krišne in njenih članov.

Preden preidemo na vsebinska poglavja, naj navedem še nekaj terminoloških opomb. Samo dejstvo, da je gibanje, ki sicer izhaja iz indijske kulturno-religijske tradicije, k nam prišlo nekako po ovinku, prek ZDA in Velike Britanije, ima pomembne posledice tudi v terminologiji. Za nekatere izraze še nimamo standardiziranih slovenskih ustreznicev, nekateri drugi izrazi pa se površno slovenijo iz angleščine. Sam sem v knjigi poskušal kar se da dosledno sloveniti izraze in pri tem upoštevati pravila, ki jih predpisuje Slovenski pravopis. Tako se bodo nekateri izrazi pripadnikom gibanja mogoče zdeli čudni, saj že leta nedosledno uporabljajo angleški način uporabe teh izrazov, npr. Hare Krišna gibanje namesto gibanje Hare Krišna, Hare Krišna *maha-mantra* namesto *maha-mantra* Hare Krišna ipd. Pri zapisovanju teh izrazov in imen sem seveda prav tako dosledno uporabljal predpisana pravila za slovenjenje (ki so v Slovenskem pravopisu mestoma sicer nejasna ali pomanjkljiva), npr. *Čajtanja* in ne *Chaitanya*, *vajšnava* namesto *vaishnava*, *matadži* in ne *mataji*, *puđža* in ne *puja*, *svami* in ne *swami* ipd., v slovarju na koncu knjige pa v oklepaju navajam tudi originalen sanskrtski zapis (seveda zapisan z latiničnimi znaki). Osnovni terminološki problem pa se pojavi že pri poimenovanju pripadnikov gibanja Hare Krišna. So to krišnovci, harekrišnovci ali harekrišne, kot jih imenujejo mediji ali ljudje v splošni, laični rabi? Bi jih lahko po analogiji s kristjani poimenovali krišnjani? Mogoče po ruskem vzoru krišnaiti ali krišnaidi? Sam sem se iz načelnih razlogov odločil za poimenovanje, ki ga uporabljajo sami – za besedo *bhakte* (*bhakta* za pripadnika moškega in *bhaktin(a)* za pripadnico ženskega spola), ki označuje vernike, ki boga častijo s popolno, ljubečo predajo.² Tako pripadnike gibanja Hare Krišna in pripadnike ISKCON-a v knjigi imenujem *bhakte* ali tudi Krišnovi *bhakte*.

² Poleg izraza *bhakte* uporabljajo pripadniki gibanja Hare Krišna za samooznačevanje še izraz *vajšnave*, kar pomeni vernike boga *Višnuja*, ki je na določen način (kot je podrobneje razloženo v nadaljevanju) enoten s Krišno. Vendar pa znotraj *vajšnavizma* obstaja veliko število različnih vej, ki *Višnuja* razumejo in častijo na včasih zelo različne načine, Hare Krišna so le ena izmed njih, zato sem se po tehtnem razmisleku odločil za prvi izraz (ki pa tudi ni rezerviran izključno za Krišnove vernike, saj na način *bhakti* v indijski tradiciji častijo tudi druga božanstva – npr. *Šivo*, lahko tudi *Durgo* ali *Kali* itd.; a ker je na Zahodu prakticanje *bhakti* povezano skoraj izključno s Krišno, bi moral biti izraz za označevanje pripadnikov gibanja Hare Krišna primeren).

Sicer pa enačenje Mednarodne skupnosti za zavest Krišne (ISKCON) z gibanjem Hare Krišna nasploh ni popolnoma pravilno, če smo zelo natančni, je ISKCON le veja gibanja Hare Krišna, ki je na Zahodu daleč najmnožičnejša in jo zato poenostavljeno enačimo s celotnim gibanjem. V gibanje Hare Krišna poleg pripadnikov ISKCON-a spadajo vsi *gaudijski vajšnave*, ki izhajajo iz reformiranega Čajtanjevega vajšnavizma iz 16. stoletja (a o tem več v nadaljevanju). Danes je tudi na Zahodu vrsta *vajšnavskih gurujev*, ki s skupinami privržencev prakticirajo *gaudijski vajšnavizem*. Tudi v Sloveniji je nekaj takih (sicer izjemno maloštevilnih) skupinic, med njimi tudi pri Uradu za verske skupnosti prijavljena Šri Radhakunda – Skupnost za zavest Šri Gourange, ki jo je ustanovil bivši član ISKCON-a. V splošnem pa velika večina pripadnikov gibanja Hare Krišna pripada ISKCON-u.

HINDUIZEM

Gibanje Hare Krišna gotovo sodi med javno najbolj izpostavljene med množico novih religijskih gibanj, ki so se pojavila na Zahodu po drugi svetovni vojni. Svojo doktrino, mitologijo, rituale in celosten način življenja črpa iz staroindijskih osnov, na katerih temelji tudi religijski konglomerat, ki ga običajno označujemo z zbirnim imenom hinduizem. Vendar pripadniki gibanja pogosto nasprotujejo uvrščanju ISKCON-a v hinduizem: »Zavest Krišne, če jo gledamo od znotraj kot univerzalno, transkulturno duhovno načelo, preprosto ne ustreza zgodovinsko-kulturni oznaki 'hinduizem'. ... Za razvrščanje zavesti Krišne na mapi zgodovine religij je primeren termin '*vajšnavizem*', ki označuje kulturno in

teološko tradicijo čaščenja *Višnuja* ali Krišne. Sami se označujemo z besedo 'vadž-*nave'*« (Gelberg, 1983: 173). Ali kot pravi sam ustanovitelj gibanja: »Hinduizem je tuje ime. Mi nismo hindujci. Mi se identificiramo s sistemom *varna-šrame*. *Varna-šrama* označuje privržence *Ved*, ki sprejemajo osmerno porazdelitev človeške družbe na *varne* in *ašrame*. Obstajajo štirje družbeni razredi in štirje razredi duhovnega življenja. To se imenuje *varna-šrama*« (Prabhupada, 1989: viii). Prav tako pripadniki ISKCON-a razlikujejo med 'hindujskim' čaščenjem Krišne kot Višnujevega *avatarja*³ in svojim čaščenjem Krišne kot vrhovnega Boga, ki je nad vsemi drugimi hindujskimi bogovi, najvišje božanstvo, in kot tak presega sam hinduizem. A kljub temu ostaja nesporno dejstvo, da ima gibanje Hare Krišna mnoge temeljne značilnosti, ki izvirajo iz hinduizma, z njim ima tudi vrsto skupnih točk, zaradi katerih ga je vendarle možno obravnavati tudi v širšem kontekstu hinduizma. Zato si najprej oglejmo osnovne značilnosti te najstarejše med 'živimi' svetovnimi religijami, s posebno pozornostjo na tistih elementih, ki so vitalnega pomena za razumevanje gibanja Hare Krišna.

Pojem hinduizem je splošno sprejet in uveljavljen tako na Zahodu kot v Indiji, vendar ni popolnoma neproblematičen. Hinduizem namreč ni religija v običajnem pomenu besede, temveč je mozaik različnih religijskih oblik,⁴ ki izhajajo iz skupne tradicije in temeljijo na skupnih svetih spisih, imenovanih *Vede*. Združuje jih peščica skupnih konceptov, kot so npr. *karma*, *reinkarnacija* in *mokša* ter vera v božansko pogojeno socialno delitev družbe na *kaste* oz. *varne*. Hinduizem je religija, ki na ravni celote nima točno določenega verskega sistema, skupine ekskluzivnih pripadnikov ali centralizirane hierarhije. Imena ni dobila po ustanovitelju (kot npr. krščanstvo, budizem ali konfucianizem) niti po osnovnem načelu (kot npr. islam ali daoizem), ampak ime izhaja iz indo-arijske besede *sindhu*, ki pomeni morje, z njo pa so imenovali tudi reko Ind. Perzijci, ki so živeli zahodno od Inda, so termin fonološko preoblikovali v *hind* in z njim poimenovali celotno področje doline Inda. Iz Perzije je beseda prišla tudi v grščino in latinščino, kjer je termin Indija že označeval neznano geografsko področje onkraj reke Ind. Ko so med 13. in 17. stoletjem perzijski muslimani zavladali domala celotnemu področju ob reki Ind, so ga poimenovali Hindustan, s pojmom *hindu*

³ Po hindujski tradiciji se bog Višnu v določenih obdobjih utelesi v živalski ali človeški obliki in se z določenim namenom kot *avatar* spusti na zemljo. Več o konceptu *avatarja* v nadaljevanju.

⁴ R. H. Davis npr. pod pojmom hinduizem razume široko skupino medsebojno povezanih tradicij (Davis, 1999: 9), S. Weightman govori o grozdu, šopu med seboj povezanih religij (Weightman, 1991: 192), K. Klostermaier o begajoči pestrosti najrazličnejših religijskih oblik in o drevesu z globokimi koreninami, iz katerega nenehno rastejo nove in nove veje (Klostermaier, 2000: 2–4) ipd.

pa ljudstva, ki se niso spreobrnila v islam. Postopoma so tako različne religije v regiji poimenovali s krovnim terminom hinduizem. Hindujci sami so sprejeli ime hinduizem šele po začetku britanske kolonizacije v 19. stoletju (glej Thomas, 1993: 175, tudi Davis, 1999: 9–10). Na neustreznost termina opozarja tudi vrsta akademikov, ki se opirajo na Edwarda W. Saida in njegovo klasično delo *Orientalizem* (Said, 1978, 1996), v katerem zagovarja tezo, da zahodna predstava o 'Orientu' ne odraža azijske resničnosti, temveč predvsem kolonialne interese in perspektive Zahoda. Tako naj bi bil tudi sam termin hinduizem eden od takih 'orientalističnih' konstruktov. Pravilnejša oznaka za indijsko religijo bi bila nemara *sanatana-dharma*, kar pomeni 'večni zakon' (privrženci *sanatana-dharme* verujejo v univerzalno, večno resnico); s tem terminom svojo religijo označujejo tudi Indijci sami.

Kljub omenjeni problematičnosti je danes termin hinduizem v svetu obče sprejet. Označuje religijske prakse, ki izhajajo iz indijskega podkontinenta in jih danes po uradnih podatkih prakticira 80 odstotkov Indijcev. Ima nekaj značilnosti univerzalne (svetovne) religije in nekaj značilnosti rodovne religije (kar se kaže v močni navezanosti na *bharat*, sveto deželo Indijo, 'deželo ritualne varnosti'). Po velikosti je tretja verska tradicija sveta (za krščanstvom in islamom); ponaša se s skoraj milijardo vernikov. Poleg Indije, kjer živi več kot 85 odstotkov vseh hindujcev (po podatkih popisa prebivalstva iz leta 2001 je več kot 821 milijonov Indijcev hindujcev), jih najdemo praktično v vseh državah sveta – največ v Nepal, edini državi, v kateri so hinduizem razglasili za državno religijo, v Bangladešu itd., pa tudi na Zahodu, kjer jih živi okoli dva milijona. V Veliki Britaniji jih je npr. med 400.000 in 500.000 – tu podobno kot v ZDA ne gre več izključno za azijske priseljence, temveč tudi za različne hindujske skupnosti, ki jih tvorijo večinoma zahodnjaki (med njimi je gotovo najbolj razširjen ISKCON). Omeniti velja tudi vrsto združenj, ki so vsebinsko tako ali drugače navezana na hinduizem, njeni člani, v veliki večini zahodnjaki, pa se ne prištevajo med hindujce – npr. transcendentalno meditacijo *Maharišija Mabeša Jogija*, kontroverzno skupino *Bhagvana Šri Radžniša (Oša)*, privržence karizmatičnega *Sathje Sai Babe*, tudi pri nas precej razširjeno društvo Joga v vsakdanjem življenju in mnoge druge.⁵

Znotraj kompleksnega, včasih težko preglednega in neredko še težje razumljivega sistema verovanj, čaščenj, doktrin itd. kljub vsemu vendarle lahko jasno razločimo tri glavne smeri, tokove oziroma veje hinduizma:

⁵ Podrobneje sem hindujske skupine na Zahodu obravnaval drugje (glej Črnič, 2001).

1. *vajšnavizem* (*vajšnave* ali *višnuisti* častijo boga *Višnuja* in njegove pojavne oblike, med njimi pogosto tudi *Krišno* – v to skupino spada tudi ISKCON oz. gibanje Hare Krišna nasploh),
2. *šivaizem* (*šivaisti* oz. *šajvisti* častijo boga *Šivo*) in
3. *šaktizem* (*šaktisti* ali *šaktiji* častijo boginjo *Šakti* oz. ženski princip kot tak, ki se lahko artikulira tudi skozi druge boginje, npr. *Kali*, *Durgo* ipd.).⁶

To daje na trenutke sicer že kar kaotični pestrosti hinduizma vendarle neko prepoznavno obliko, zato bi se veljalo bolj kot na razlike osredotočiti na skupne točke v hinduizmu. Znotraj njega je namreč moč jasno zaznati tudi enotnost, ki se kaže predvsem v naslednjih skupnih elementih (Sarma, 1966: 14–31):

1. sveti spisi,
2. božanstva,
3. ideali,
4. doktrina,
5. obredje.

SVETI SPISI – *VEDE*

Hinduizem temelji na *Vedab*, množici spisov, ki naj bi se dolga tisočletja prenašali prek ustnega izročila, v zapisani kanonski obliki pa so začeli nastajati sredi 2. tisočletja pr. n. št. Mnogi hindujci postavljajo nastanek *Ved* v prazgodovinski čas kakih 30.000 let pr. n. št., vendar večina zahodnih znanstvenikov ocenjuje, da so osnovne štiri *Vede* nastale v drugem in prvem tisočletju pr. n. št. Ta, danes prevladujoča teorija o datiranju nastanka indijske civilizacije, temelji predvsem na filoloških dokazih, v zadnjem času pa se je jasno izoblikovala tudi alternativna teorija s sicer neprimerno manjšim številom privrženecv, ki na podlagi kombinacije astronomskih, geoloških, matematičnih in arheoloških dokazov spodbija teorijo o prihodu Arijcev na indijski podkontinent sredi drugega tisočletja pr. n. št. in čas nastanka *Ved* pomakne nazaj – *vedsko* obdobje naj bi po tej teoriji trajalo med leti 4.000 in 2.000 pr. n. št. (glej npr. Klostermaier, 1998).

Sanskrska beseda *vede* izhaja iz korena *vid-* (ohranjen je v slovenskih besedah videti in vedeti) ter izvorno pomeni znanje, vedenje. Ali kot pravi *svami* Vivekananda (1863–1902), ki je na prvem Svetovnem parlamentu religij leta 1893 v Chicagu Zahodu izjemno učinkovito približal hinduizem: »Hindujci so svojo religijo prejeli prek razodetja v *Vedab*. Smatrajo, da so *Vede* brez začetka in brez konca. Kako je lahko knjiga brez začetka ali konca, zveni čudno, vendar z

⁶ Nadalje se *vajšnavizem* deli na kakih dvajset podskupin, *šajvizem* na okoli deset in *šaktizem* na pet.

Vedami niso mišljene knjige. *Vede* označujejo akumulirano bogastvo duhovnih zakonov, ki so jih v različnih obdobjih odkrile različne osebe ...« (v Tweed in Prothero, 1999: 131).

Vede so najstarejša 'živa' religijska literatura na svetu; razvrščene so v štiri zbirke. Prva in najpomembnejša je *Rigveda*, ki vsebuje 1.028 hvalnic najpomembnejšim bogovom, ki so razdeljene v deset razdelkov. Druga *Veda* je *Samaveda*, ki je služila predvsem ritualnim potrebam. Sestavlja jo 1.549 religijskih pesmi, ki so v glavnem variacije hvalnic *Rigvede* in so razporejene po zaporedju žrtvenih obredov. Tretja zbirka *Ved*, *Jadžurveda* (*Yajurveda*), je za razliko od prvih dveh (ki vsebujeta izključno verze), pretežno prozno delo. Namenjena je bila potrebam žrtvovanja, zato poleg ponavljanja hvalnic *Rigvede* vsebuje še vrsto magičnih receptov in navodil za žrtvovanje. Te tri zbirke sestavljajo celoto, ki temelji na *Rigvedi*. Zadnja in najmlajša zbirka, *Atharvaveda*, za razliko od drugih dveh ne reproducira gradiva *Rigvede*, temveč vsebuje 721 magičnih formul in zakletev proti urokom in boleznim, ob ženitvi, smrti, ipd., ki so urejene v dvajset poglavij.

Omenjene štiri osnovne zbirke *Ved* dopolnjujejo še *Brahmane*, *Aranjake* in *Upanišade*. *Brahmane* so – glede na obče sprejeto znanstveno teorijo – nastale med leti 800 in 600 pr. n. št. in so prvotno služile pojasnitvi žrtvenih obredov. Namenjene so bile razlagi hvalnic, njihovi obredni uporabi, mitologiji in spekulaciji o mističnih skladnostih med kozmosom in žrtvovanjem. V obdobju *Brahman* se je pričelo spekulativno mišljenje, ki pa je bilo vezano izključno na ritualistiko in je bilo izjemno zapleteno ter tako skoraj nerazumljivo. Filozofsko mišljenje so od ritualistike ločili asketi, ki so se umaknili v samoto, kjer so namesto opravljanja obredov vse svoje sile usmerili v razumevanje simbolov, izraženih v ritualistični poeziji. Tako so okoli leta 600 pr. n. št. nastale *Aranjake*. Dokončen rezultat tega razločevanja med filozofskim mišljenjem in ritualno-žrtveno prakso so *Upanišade* (600–300 pr. n. št.), ki predstavljajo vrhunec *vedske* literature. Razvijejo večino konceptov, ki predstavljajo temelj današnjega hinduizma (npr. *reinkarnacija*, *karma* itd.), z njimi se prične obdobje izrazite filozofske misli, ki mu je moč slediti vse do današnjih dni.

Sama beseda *upanišad* (*upa* – poleg, *ni* – spodaj, *šad* – sedeti) dobesečno pomeni sedeti pri učiteljevih nogah in poslušati njegove nauke, ki pomagajo razvozlati skrivno sporočilo *vedskih* tekstov (koren *nišad* se namreč nanaša tudi na skrivni nauk, ki ga učenec prejme od učitelja). Najstarejše med njimi so nastale med 7. in 6. stoletjem pr. n. št. (do pojava budizma in džainizma), druga skupina *Upanišad* je nastajala kasneje (glej Vasiljev, 1983: 156, tudi Veljačić, 1992: 118). Znanih je prek 200 tekstov, a tradicionalne zbirke najpogosteje obsegajo 108 tekstov.

Najpomembnejših je deset najstarejših, prebudističnih *Upanišad*: *Aitareja*, *Kena*, *Čhandogja*, *Katba*, *Taitirija*, *Iša*, *Brhadaranjaka*, *Prašna*, *Mundaka*, *Mandukja* (nekateri se prištevajo tudi *Kaušitaki* in *Švetašvatara-upanišado*).

Največja originalnost *Upanišad* je v sistemskem dokazovanju enotnosti *brahmana* – vesoljne, kozmične duše – in *atmana* – osebne duše, ali drugače, o identiteti med absolutom in subjektom (kar ponazarja tudi slavni *upanišadski* rek 'tat tvam si', 'to si ti' – *brahman*, absolut si ti). Če *brahman* označuje brezsmrtno, neumrljivo, vse-mogočno, iz tega sledi, da bo brezsmrtnost in absolutna moč pripadla tudi vsakemu bitju, ki bo osvojilo skrivno znanje (glej Eliade, 1984: 124–127). V *Upanišadab* se – domnevno prvič – pojavi tudi ideja o reinkarnaciji (brezkončni verigi ponovnih rojstev), ki je značilna za celotno versko in kulturno tradicijo Indije. Za *Upanišade* je smrt zgolj element v večnem krogu rojstev in smrti, ki ga regulira *karma*.

Toda ko hindujci govorijo o *Vedab*, pogosto mislijo na precej širši nabor zapisov, kot so *Vede* v tehničnem pomenu besede. To velja tudi za pripadnike gibanja Hare Krišna, ki nenehno poudarjajo, da njihova religija temelji neposredno na *Vedab*, čeprav s tem ne mislijo toliko na zgoraj predstavljene spise, temveč predvsem na *Bhagavad-gito* in *Šrimad Bhagavatam*. Poleg štirih *Ved*, *Brahman*, *Aranjak* in *Upanišad*, ki jih označuje indijski termin *šruti*, kar pomeni 'znanje, pridobljeno s poslušanjem',⁷ med *vedsko* literaturo v širšem pomenu namreč sodi še množica zapisov iz zelo različnih obdobj, ki jih označuje indijski izraz *smriti* (*smrti*) – znanje, pridobljeno s spominjanjem *šruti*. Vse hinduistične tradicije priznavajo avtoriteto standardnih *šruti*, nekatere tradicije in mnogi znanstveniki jim pripisujejo večji pomen od *smriti*, medtem ko jih imajo drugi za enakovredne. Nekateri celo trdijo, da so v današnjem času *smriti* pomembnejši, ker vsakomur omogočajo spoznati *vedsko* modrost. Vsekakor imajo *smriti* velik praktičen pomen in vpliv na vsakdanje življenje hindujcev, saj vsebujejo natančna navodila in pravila za vsakdanje življenje.

Podobno kot sam termin *Vede* lahko tudi uporabljamo *smriti* v ožjem in širšem smislu. *Smriti* v ožjem pomenu sestavljajo teksti, ki natančno določajo pravice in dolžnosti hindujca glede na njegov status. Imenujejo se *Dharmašastre* ali zakoniki, med njimi je še posebej pomemben in poznan *Manujev zakonik* (*Manu-smriti*). Ti zakoniki ne določajo le religijskih pravic in dolžnosti v zvezi s čaščenjem, rituali, romanji ipd., temveč vsebujejo tudi celoten sklop predpisov, ki jih v sodobnih družbah urejata civilno in kazensko pravo.

⁷ Kot je že bilo omenjeno, naj bi *Vede* obstajale od nekdanj, pred mnogimi tisočletji pa naj bi bile v obliki zvoka razodete (narekovane) vidcem *rišijem*.

V širšem pomenu med *smriti* spadajo tudi *Itibasa* – 'zgodovina' (velika epa *Ramajana* in *Mahabharata* z že omenjeno in za gibanje Hare Krišna še posebej pomembno *Bhagavad-gito*) – in osemnajst *Puran* (šest *Vaišnava* oz. *Satva-puran* – med njimi tudi za Hare Krišna izjemno pomembno *Bhagavata-purano*, znano tudi pod imenom *Šrimad Bhagavatam*, šest *Šajva* oz. *Radžasa-puran* in šest *Brahma-* oz. *Tamasa-puran*), ki poleg mitov in legend vsebujejo še pravila obnašanja privržencev različnih hindujskih smeri.

Veliki mitološki deli hinduizma, epa *Mahabharata* in *Ramajana*, sta napisani v sanskrtu. *Ramajana* je obsežna (vsebuje 25.000 verzov), med Indijci verjetno najbolj priljubljena pesnitev, ki opisuje dogodivščine kralja *Rame* iz *Ajodje*. Avtorstvo pripisujejo pesniku *Valmiki*, glede na obče sprejeto znanstveno teorijo je nastala nekje med 2. stoletjem pr. n. št. in 2. stoletjem n. št. *Mahabharata* pa je junaška pesnitev v sto tisoč *kupletib* (štirivrstičnih *kiticah*) in je tako najobsežnejša pesnitev na svetu,⁸ ki opisuje spor med *Pandavi* in *Kauravi*. Nastala naj bi v prvem tisočletju pr. n. št. (avtorstvo pripisujejo pesniku *Vjasi*) in se je dolga stoletja prenašala oralno – bolj ali manj dokončna verzija naj bi se po splošno sprejetih ocenah izoblikovala nekje med 2. in 4. st. n. št., čeprav velja poudariti, da pripadniki gibanja Hare Krišna postavljajo njen nastanek v čas pred pet tisoč leti, neposredno pred začetkom naše dobe *kali*.⁹ Sestavni del (eno od poglavij šestega speva) epa *Mahabharata* je tudi med hindujci široko popularna in za Hare Krišna še posebej pomembna *Bhagavad-gita* ('Gospodova pesem').¹⁰ Sestavljena je iz sedemsto verzov v sanskrtu, ki so razdeljeni v osemnajst poglavij in opisujejo dialog tik pred bitko na *Kurukšetri* med vojskovodjo *Arđžuno* in bogom Krišno, ki nastopa v vlogi njegovega kočijaža. Omeniti velja še *Harivamso*, nekakšen dodatek k *Mahabharati*.

Velika epa opisujeta bitke in vojne, v katerih zmagoviti kralji premagajo demonske sile in ponovno vzpostavijo starodavni družbeni red. A ker se stari, *vedski* bogovi očitno ne zmorejo kosati z demoni in preprečiti prihajajočega kaosa, predstavita epa božanstvo – *Višnuja*, ki se je sposobno soočiti s temi grožnjami. *Višnu* sicer ni popolnoma novo božanstvo, saj je omenjen že v *Rigvedi*, vendar v velikih epih iz obrobne božanstva preraste v vrhovnega Boga, ki je nadrejen vsem ostalim. Še bolj zanimivo je dejstvo, da je *Višnu* v *Mahabharati* in *Ramajani*

⁸ Mahabharata (1.56.34): »Kar je zapisano tukaj, je moč najti tudi drugje, a česar tukaj ni, ne obstaja nikjer drugje« (v Davis, 1999: 25).

⁹ Kar se približno ujema z na začetku poglavja omenjeno alternativno teorijo o času nastanka *Ved*.

¹⁰ V slovenščini imamo kar dva prevoda: *Bhagavadgita: Gospodova pesem* (v Pacheiner-Klander, 1990) in prevod z obsežnimi komentarji Skupnosti za zavest Krišne (v Prabhupada, 1998).

upodobljen kot vrhovno božanstvo, ki pa je hkrati tudi antropomorfičen, utelešen bog, ki kot *avatar* aktivno posega v človeške zadeve. *Višnu* tako v *Ramajani* nastopi kot *Rama*, v *Mahabharati* (in še posebej v *Bhagavad-giti*) pa kot Krišna.

Podobno kot velika epa so tudi *Purane* (*purana* dobesedno pomeni 'starodavno izročilo') nastale v okviru bardske ustne tradicije. Poleg osemnajstih glavnih *Maha-puran* s skupaj približno 400.000 verzi obstaja še osemnajst *Upa-puran* ter nešteto drugih *Puran*. Najzgodnejše naj bi po veljavni znanstveni teoriji svojo dokončno obliko dobile nekje v 5. st. n. št., kasnejši teksti pa so v korpus vnašali zmeraj nove vsebine. *Purane* so prave enciklopedije kozmologije, svete geografije in romarskih mest, družbe in *dharme* (posameznikovih dolžnosti glede na njegovo mesto v družbi), arhitekture, gramatike in poetike ipd. Z religijskega vidika njihova prava vrednost leži v predstavitev teologije, mitologije in ritualov bogov *Višnuja* (ki v *Puranah* dokončno postane vrhovni Bog univerzuma) in *Šive* ter množice drugih božanstev hindujskega panteona (*Brahme*, boginje v obliki *Lakšmi*, *Sarasvati*, *Parvati*, kasneje še v obliki *Durge* in *Kali*, itd.). *Purane* opisujejo nastanek (in konec ter ponoven nastanek) vesolja, štiri ponavljajoče se svetovne dobe, zgodbe o bogovih in njihovih dejanjih, opise nebes in peklov, vsebujejo etična pravila, opise ritualov čaščenja, romarskih krajev ipd. ter imajo osrednjo vlogo v verovanju večine hindujcev. Zato nekateri avtorji celo primerjajo vlogo *Puran* v hinduizmu z vlogo Biblije v krščanstvu (glej npr. Klostermaier, 2000: 47–49).

Tako kljub temu, da *Puran* in *Itihase* (velikih epov *Mahabharata* in *Ramajana*) ne moremo šteti med *Vede* v ožjem smislu, saj so nastajale ločeno od njih v kasnejših obdobjih, pa ravno ti teksti s svojo usmerjenostjo k ljudskim množicam (in ne le k izobraženim religijskim specialistom *brahmanom*) na nek način predstavljajo glavni izvor današnjega hinduizma.¹¹ Stotisočem *gurujev* in milijonom hindujcev, med njimi tudi pripadnikom gibanja Hare Krišna, predstavljajo ti teksti nesporno religijsko avtoriteto.

Poleg transcendentalnega znanja *Vede* vsebujejo tudi znanje o posvetnih, tuzemskih rečeh, ki je zbrano v petih glavnih *upa-vedah*: *Ajurveda* se ukvarja z medicino, *Gandharvaveda* z glasbo, plesom in dramo, *Arthaveda* s politiko in družbo, *Dhanurveda* z vojskovanjem in *Šilpaveda* z arhitekturo.

¹¹ »Kar *Vede* predstavljajo učenjakom, predstavljajo *Ramajana*, *Mahabharata* in *Bhagavata-purana* preprostim ljudem. To so svete knjige, ki jih priznavajo in sprejemajo vsi hindujci« (Sarma, 1966: 15).

BOŽANSTVA

Iz skupnih svetih spisov hinduizma izhajajo tudi skupna božanstva. Osrednji bog *vedskega* panteona je bil *Indra*, bog toplote, svetlobe, strele in dežja, gospodar kozmosa in univerzalni vladar. Njemu in njegovim delom je posvečenih 250 hvalnic *Rigvede*. Pomemben *vedski* bog je bil tudi *Agni*, bog ognja, nekakšen posrednik med ljudmi in bogovi. Njemu je posvečenih skoraj 200 hvalnic *Rigvede*. Vidno mesto v *vedskem* panteonu je pripadalo še *Surji* (bogu sonca), *Mitri* in *Varuni* (bogovoma dneva in noči) ter *Rudri* (bogu vetra in rušilnih sil). Kljub temu, da so *vedske* himne posvečene mnogim bogovom in da danes hindujski panteon sestavlja ogromno število bogov in različnih božanstev (v hindujski mitologiji naj bi nastopalo kar 33 milijonov božanstev), mnogi poudarjajo, da hindujci častijo enega samega vrhovnega Boga, čeprav v različnih oblikah in manifestacijah (glej Thomas, 1993: 177–178 in Sarma, 1966: 16–18). V podporo tej tezi pogosto navajajo *vedski* verz: »Resničnost je ena, modreci pa o njej govorijo na različne načine.« Starodavna ideja o bogovih, ki utelešajo različne vidike Absoluta, je ena temeljnih značilnosti hinduizma.

Glede razumevanja narave vrhovnega Boga obstajata znotraj hinduizma dve glavni filozofski smeri:

- 1) Impersonalisti so pristaši *advajta* oziroma monistične filozofije. Po njihovem prepričanju je končni vidik boga brezoseben, vseprežemajoč duh (energija), ki ga predstavljajo različna božanstva. Podobe božanstev so bolj ali manj namišljene.
- 2) Personalisti (sem spada tudi gibanje Hare Krišna) so pristaši *dvajta* oziroma dualistične filozofije.¹² Verjamejo, da je Bog oseba, ki prebiva v svojem kraljestvu in je znan pod različnimi imeni (kot *Višnu* ali *Krišna*, *Šiva* itd.). Bog je vsemogočen, je izvor vseh energij in emanacij ter ga je mogoče spoznati v treh vidikih: kot brezosebni *brahman*, kot lokalizirano naddušo v srcu (*Paramatmo*) ter nazadnje kot vrhovno osebnost.

Preprosto ljudstvo je vedno hlepelo po konkretnem utelešenju svetega, učenjaki pa so skozi celotno zgodovino hinduizma takšne artikulacije tolerirali in včasih popularne oblike čaščenja tudi podpirali ali celo vzpodbujali. Vse do danes so med številnimi hindujskimi bogovi najpomembnejše mesto obdržali trije (*trimurti* oz. trojstvo): *Brahma*, *Šiva* in *Višnu*. *Brahma*, ki verjetno izhaja iz *brahmana* – absoluta, je stvarnik, kreator, kar je njegova edina funkcija. Med hindujci – razen med

¹² O filozofijah *advajta* in *dvajta* na kratko razpravljam tudi v poglavju o hindujskih religijsko-filozofskih šolah.

asketi in jogiji – nima večjega števila privržencev (tako sta npr. danes v celotni Indiji med milijoni templjev le dva posvečena bogu *Brabmi*). Razlog za to bi lahko iskali v dejstvu, da se ni znebil *brahmanske* abstrakcije in je zato veliki večini hindujcev težko razumljiv in posledično tuj. Kot je bilo že omenjeno, se hindujci večinoma delijo na šivaiste oz. šajviste (častilce boga *Šive*) in višnuiste ali vajšnave (*Višnujeve* častilce).

Šiva se je razvil neposredno iz *vedskega Rudre*, skoraj gotovo pa ima korenine že v predarijski civilizaciji.¹³ Njegova glavna funkcija je rušilna – je destruktivni bog smrti in sprememb. A hkrati je *Šiva* tudi stvarnik, simbolizira življenjsko moč ter moški princip; hindujci ga popularno častijo v obliki *lingama* (falusa), ki v templjih in na domačih oltarjih simbolizira moč ter ustvarjalni potencial *Šive*. Ženski princip ponazarja *Šivova* spremljevalka, žena, ki nastopa v obliki *Parvati* (blaga pojavna oblika) ali *Durge* oz. *Kali* (grozljiva pojavna oblika). Simbolizira aktiven ženski princip *šakti*, plodnost in razmnoževanje – široko razširjen kult čaščenja tega principa je znan pod imenom *šaktizem* in je za *vajšnavizmom* in *šivaizmom* med hindujci tretja najbolj razširjena oblika čaščenja.

Tretji bog *trimurtija*, *Višnu*, je v nasprotju s *Šivo* v celoti dobrotljiv bog, njegova funkcija je zaščitniška. Njegov odnos s spremljevalko *Lakšmi* je ljubeč in nežen ter, za razliko od odnosa med *Šivo* in *Durgo/Kali*, ne temelji na močni in včasih razdiralni energiji *šakti*. Ko svetu grozijo zle sile, se *Višnu* spusti na zemljo kot *avatar*. Splošno znanih je deset *avatarjev*. V prvih štirih se je *Višnu* utelesil v živalski obliki: v obliki ribe (*Matsja*) reši prvega človeka, *Manuja*, pred potopom; v obliki želve (*Kurma*) pomaga bogovom pridobiti ambrozijo – napitek nesmrtnosti; v obliki merjasca (*Varaba*) reši zemljo iz kozmičnega oceana; v obliki človeka leva (*Narasimha*) ubije demona, ki grozi zemlji. Podobno v svoji peti utelesitvi kot pritlikavec/velikan (*Vamana*) porazi demona *Balija*. Ostalih pet *Višnujevih avatarjev* predstavljajo bojevnik *Parašurama*, *Rama* (kralj *Ajodje*, junak *Ramajane*), *Krišna*,¹⁴ *Buda* in zadnji *avatar Kalki*, ki bo šele prišel na zemljo – je nekakšen mesija, čigar prihod bo ljudem prinesel sodbo in obnovil zlato dobo. Še posebej zanimiv je *avatar Buda*, ki ga prvič zasledimo v točno določenem zgodovinskem obdobju, v katerem se je v Indiji pojavil budizem. Za razliko od hindujskih teoloških razlag

¹³ Med izkopavanjem starodavnih predarijskih mest Harappa in Mohenjo-Daro v dolini Inda (v današnjem Pakistanu) so raziskovalci našli večje število kipcev moškega boga, sedečega v jogijskem položaju in z dvignjenim falusom, ki velja za prototip zgodovinskega *Šive*.

¹⁴ Kasneje se znotraj *vajšnavizma* razvije kult *Krišne* kot vrhovnega Boga. Tako pripadniki gibanja Hare Krišna ne častijo *Višnujevega avatarja*, temveč Boga *Krišno* (ki je izvor *Višnuja* in ostalih *avatarjev*).

pojava *Bude* družboslovna analiza le težko spregleda precej očiten pragmatičen motiv njegovega nastanka, namreč da pod okrilje hinduizma zaobjame tudi budistični nauk, ki je v začetku našega štetja zaradi izjemne priljubljenosti med ljudskimi množicami predstavljal močno konkurenco hinduizmu (oz. takratnemu *brahmanizmu*).

Poleg teh treh glavnih bogov so med hindujci močno priljubljeni še drugi bogovi. Mnogi častijo *Ganeša* (boga s človeškim telesom in slonjo glavo, sina *Šive* in *Parvati*), ki je zaščitnik trgovcev, študentov, revežev itd. in nima posebej izraženih negativnih vidikov. Izjemno priljubljen je tudi *Krišna* (bodisi kot *Višnujev avatar* bodisi kot samostojen, vrhovni Bog), ki v *Bhagavad-giti* nastopa kot *Ardžunov* kočijaž in mu razkiva višji smisel nebeških in etičnih zakonov. Kasneje se je v ljudski religioznosti *Krišna* iz boga-filozofa transformiral v radoživega boga-pastirja, ki je v tej vlogi še danes izjemno priljubljen po vsej Indiji.

IDEALI

Vsem, še tako različnim vejam in skupinam znotraj hinduizma, so skupni nekateri moralni ideali. V hinduizmu osnovne vrline predstavljajo čistost, samonadzor, nevezanost in nenasilje. Čistost se nanaša tako na telesen kot na moralen vidik. Osnovni namen množice očiščevalnih obredov in do potankosti dodelanih pravil pri ravnanju s hrano in pijačo, ki jih predpisujejo hindujski spisi, je doseči čistost uma in duha. Podobno se tudi samonadzor nanaša tako na kontrolo telesa kot tudi uma. Znotraj hinduizma je nastala vrsta tehnik in metod, ki posamezniku omogočajo uskladiti vse dele njegove narave. Višja stopnja samonadzora je nevezanost. Ne samo, da mora posameznik iz svojega življenja odstraniti negativne dejavnike, ampak mora zaživeti nenavezano tudi na stvari, ki so same po sebi pozitivne. Tako sta npr. ljubezen in prijateljstvo nedvomno pozitivni vrline, vendar samo do trenutka, dokler posameznik ni slepo navezan na določen objekt teh čustev. Popolna osvoboditev in združitvev z Absolutom ni možna, dokler se posameznik oklepa bodisi negativnih bodisi pozitivnih vidikov svoje eksistence. Le nevezanost na materialno eksistenco vodi k spoznanju večne resničnosti. Slednja je v hindujskih spisih neločljivo povezana z nenasiljem (*ahimsa*); skupaj že tisočletja predstavljata najvišjo vrline. Vsi ti ideali se seveda jasno odražajo tudi v doktrini in praksi gibanja Hare Krišna, ki poudarjata človekovo pravo, duhovno naravo in ponujata metodo za njegovo odrešitev iz spon materialnega sveta.

DOKTRINA

Vsem religijskim smerem znotraj hinduizma so skupni tudi sklopi verovanj, ki se nanašajo na:

- a) nastanek in evolucijo sveta,
- b) organizacijo in strukturo družbe,
- c) individualno napredovanje,
- d) štiri življenjske cilje ter
- e) zakon *karme* in ponovnega rojstva.

Po nauku *Upaniṣad* poteka evolucija sveta v štirih zaporednih stopnjah, pričeni z materijo, prek življenja, zavesti in inteligence do popolnosti duhovne blaženosti. Tako je na enem koncu kozmičnega kontinuuma materija, na drugem duh, vmes pa cel niz dualnih bitij, sestavljenih delno iz materije in delno iz duha. Bolj ko se premikamo po kontinuumu, močnejši postaja duh (in posledično materija šibkejša). Duh se pojavlja v rastlinah kot življenje, v živalih kot zavest, pri človeku kot inteligenca in pri vrhovnem Bitju kot duhovna blaženost; gre za postopno vzpenjanje od materije k življenju, od življenja k zavesti, od zavesti k razumu in od razuma k duhovni popolnosti. Kako se je vrhovni Duh razdelil na materijo in duha ter pričel s procesom evolucije, je človeku nedoumljivo, kakor mu je nedoumljiv tudi način, na katerega se bo ločen duh nekoč ponovno povrnil v prvotno enost v Absolutu. »Kajti začetek in konec kozmičnega procesa presega čas, ki je le ozek most med dvema neskončnostima« (Sarma, 1966: 20). Človeška bitja, ujeta v času in prostoru, lahko spoznajo le, da obstaja proces duhovnega napredovanja, ki deluje v celotnem univerzumu. Ta zakon duhovnega napredovanja bi moral biti glavno vodilo človekove eksistence. Po njem imajo najvišji pomen vrednote, kot so resnica, lepota, ljubezen in pravičnost; sledijo intelektualne vrednote, kot so bistroumnost, izkušnost, spretnost; potem pridejo na vrsto biološke vrednote, kot so zdravje, moč, vitalnost; in šele nazadnje, na najnižji stopnji, materialne vrednote, kot so bogastvo, lastnina in užitki. Po *Upaniṣadab* bi moral imeti vsak posameznik to formulo duhovnega napredovanja nenehno pred očmi.

V neposredni povezavi s predstavljenimi stopnjami evolucije in nivoji vrednot je tudi hindujsko pojmovanje časa, ki nima začetka in konca, temveč gre za nenehno ciklično ponavljanje štirih svetovnih obdobj: ¹⁵

¹⁵ Predstavljeni sistem svetovnih obdobj ne izhaja direktno iz štirih *Ved* – najdemo ga šele kasneje v *Manujevem* zakoniku in v *Mahabharati*.

1. *krita-* ali *satja-juga* traja 1.728.000 človeških let, je idealna zlata doba, kjer ne obstajajo sovražstvo, zavist ali strah. Obstaja en Bog, ena *Veda*, en zakon, en obred, ljudje nesebično opravljajo svoje naloge;
2. *treta-juga* traja 1.296.000 človeških let, v njej pravičnost kot glavna vrлина nazaduje za četrtno, pričnejo se žrtveni obredi in z njimi povezane ceremonije, človeško delovanje je motivirano s pričakovanjem nagrade – plačila, čut dolžnosti pojema;
3. *dvapara-juga* traja 864.000 človeških let, v njej je pravičnost zmanjšana na polovico, obstajajo štiri *Vede*, ki jih preučujejo le redki izbranci, dominira obredje, le redki posamezniki še poznajo in na nove rodove prenašajo resnico, življenju dominirajo želje, hrepenjenja, strasti in bolezni, nepravičnost raste;
4. *kali-juga* traja 432.000 človeških let, v njej je le še četrtna prvotne pravičnosti, duhovnost izginja, znanje je pozabljeno, dominirajo zlo, bolezni, jeza, strah in lakota, človeštvo je brez cilja. Ta zadnja doba naj bi se pričela pred približno pet tisoč leti (okrog leta 3.100 pr. n. št.) in še traja.

Celota 4.320.000 človeških let tvori eno *maha-jugo*, dva tisoč *maha-jug* pa sestavlja en dan v življenju *Brabme*.

Drugo izmed skupnih verovanj hindujcev – družbena ureditev, ki temelji na sistemu štirih življenjskih obdobj in štirih družbenih stanov in se imenuje *varna-šrama-dharma* – prav tako izhaja iz načela duhovnega napredovanja. Vsak posameznik naj bi zasedal družbeni položaj glede na stopnjo svojega napredka in ne glede na materialno bogastvo in moč. Na tem načelu temelječ sistem družbene ureditve se imenuje tudi *kastni*¹⁶ sistem. Beseda *varna* je sanskrtski izraz in dobesedno pomeni barva. Po tem je moč sklepati na rasno osnovo *kastne* ureditve, saj termin *varna* (barva) nakazuje distinkcijo med svetlejšimi Arijci in temnejšimi Dravidi (prvotnimi prebivalci indijske podceline). *Dharma* je težko prevedljiv pojem, ki označuje posameznikove dolžnosti glede na njegov družbeni položaj, *ašram* pa pomeni način življenja in določa štiri duhovne stopnje, ki se nanašajo na življenjska obdobja v življenju vsakega posameznika (in predstavljajo individualno duhovno napredovanje). Te štiri duhovne stopnje so:

1. *brabmačari* – študentsko obdobje, v katerem posameznik ves svoj čas posveti študiju in disciplini;

¹⁶ Beseda *kasta* izhaja iz portugalske besede *casta*, ki označuje raso oz. rod.

2. *grihasta* – obdobje aktivnega zakonskega življenja, v katerem mora posameznik zvesto izpolnjevati svoje dolžnosti do družine in širše skupnosti;
3. *vanaprasta* – upokojensko obdobje, v katerem naj bi se posameznik, ki je zdaj prost družbenih obveznosti, umaknil v mirno okolje, meditiral o duhovnosti in se pripravljaj na zadnje življenjsko obdobje;
4. *sanjasi* – obdobje odrekanja, ko se posameznik odpove vsem zemeljskim vezem in statusom, se popolnoma preda religijski dejavnosti ter tako uresničuje že omenjeni ideal nevezanosti.

Poleg navedenih štirih duhovnih stopenj, ki sovpadajo določenimi življenjskimi obdobji v življenju posameznika, sistem *varna-šrama-dharma* sestavljajo še štirje družbeni sloji oz. *kaste*:

1. *brahmane* (duhovniki, svečeniki, učitelji ipd.),
2. *kšatrije* (državni voditelji, vojaki ipd.),
3. *vajšije* (poslovneži, trgovci, kmetje),
4. *šudre* (delavci).

Znotraj štirih glavnih *kast* obstaja še množica *podkast* (*jati, got* ali *gotra*), ki so podobno kot *kaste* hierarhično urejene. Kot samostojen družbeni sloj obstaja še peta skupina, ki ne pripada nobeni *kasti* in se v družbeni hierarhiji nahaja na najnižjem mestu. Zaradi predpostavke o nečistosti pripadnikov te izvenkaste skupine se slednji imenujejo 'nedotakljivi', znani pa so tudi pod imeni *parije* (beseda *pariah* izhaja iz besede za boben, s katerim je morala svojo prisotnost oznanjati velika skupina nedotakljivih iz Madrasa), *daliti* (s tem imenom, ki pomeni 'zatirani', jih je poimenoval znani borec za pravice nedotakljivih in avtor indijske ustave Babasaheb Ambedkar) in *baridžani* (božji otroci, kot jih je poimenoval veliki Mohandas Gandhi).

Osnovo za *kastni* sistem najdemo v *Rigvedi* v najstarejšem hindujskem mitu o stvarjenju – *Purušašukti*. Ta nastanek človeštva pojasnjuje z žrtvovanjem kozmičnega bitja človeške oblike (*Puruša* ali tudi *Pradžapati*), ki se je izleglo iz zlatega jajca. Iz njegovih prvih glasnih dihov sta nastala nebo in zemlja, iz naslednjih razna božanstva (*Agni, Varuna, Indra* ...), ki nato *Purušo* žrtvujejo in razkosajo. Tako iz glave (ali iz ust) nastanejo *brahmane*, iz rok *kšatrije*, iz njegovih bokov (ali stegen) *vajšije* in iz stopal *šudre*. Na osnovi tega sociogonskega mita se je razvila s sociološkega vidika še prav posebej zanimiva religijsko pogojena socialna stratifikacija hindujske družbe. *Kastni* sistem obstaja že vse od *vedskih* časov in je še danes osrednja institucija socialne organizacije Indije in ena najvažnejših osnov hinduizma. Razdelitev na *kaste* in *podkaste* temelji na poklicih: *brahmane* so

duhovniki in učitelji, *kšatrije* so vojščaki in vladarji, *vajšije* trgovci in obrtniki, *šudre* pa služabniki in fizični delavci. *Kasta* določa posameznikov položaj v hindujski družbi, njegove pravice in dolžnosti, celo njegov zunanji izgled (obleka, nakit, znaki na čelu). *Kastni* sistem temelji na znotrajkastni endogamiji, s strogimi predpisi so urejeni tudi drugi odnosi med člani različnih *kast*. *Kastne* zapovedi imajo status tabuja, prekršitev katerega se ostro kaznuje. Eden ključnih generatorjev *kastnega* sistema je *upanišadska* ideja o *karmi*, ki določa posameznikov položaj v naslednjem življenju. Z vestnim opravljanjem *kastnih* dolžnosti (*dharna*) posameznik pridobi ugodno *karmo*, ki bo povzročila ugodno reinkarnacijo (in obratno, kršitev *kastnih* norm povzroči izjemno negativno *karmo*, ki rezultira v zelo neugodni reinkarnaciji). Tako je posameznikov položaj v *kastnem* sistemu posledica njegovega delovanja v prejšnjih življenjih, ta položaj lahko izboljša le z vestnim izpolnjevanjem *kastnih* pravil, s čimer si zagotovi ponovno rojstvo v višji *kasti*. Poudariti velja, da mnogi *vajšnave* (tudi pripadniki gibanja Hare Krišna) ostro nasprotujejo dedovanju *kastnega* položaja. Po njihovi razlagi svetih spisov naj bi se ljudje v družbene stanove (*kaste*) razvrščali glede na osebne lastnosti in posameznikovo delovanje in ne na podlagi rojstva v določeni družini. Izvorni *vedski* sistem naj bi bil namreč urejen tako, da je moral imeti vsak pripadnik določene *varne* določene sposobnosti, potrebne za opravljanje svojega dela – a skozi čas naj bi *kastni brahmane* ta izvorni sistem spremenili v dednega, da bi ohranili in utrdili svoj ugledni položaj. *Kastni* sistem so z indijsko ustavo po samostojnosti leta 1947 formalno odpravili, vendar je v vsakdanjem življenju hindujcev še zmeraj globoko zakoreninjen.

Naslednja skupna doktrinarna točka hinduizma je verovanje v štiri življenjske cilje – *purušarte*. Tudi ti cilji, *dharna*, *artha*, *kama* in *mokša*, temeljijo na sistemu duhovnega napredovanja. *Dharna* v tem kontekstu pomeni pravičnost, *artha* tusvetno blaginjo, *kama* čutno uživanje in *mokša* osvoboditev. Ultimativen življenjski cilj vsakega posameznika predstavlja odrešitev od omejitev materialnega bivanja in združitve z Absolutom, toda na poti do tega cilja mora posameznik najprej zadovoljiti potrebe in želje svojega telesa, svoje družine in širše skupnosti. Telesne želje označuje termin *kama*, zahteve družbe beseda *artha*, ki pomeni bogastvo – da bi posameznik preskrbel družino, mora priskrbeti določeno premoženje, vendar mora pri tem spoštovati moralna pravila, ki jih označuje termin *dharna*. Tako splošno sprejeta hindujska formula *dharna-artha-kama-mokša* predpisuje pravilno zadovoljitev vseh človekovih (fizičnih, socialnih, moralnih in duhovnih) potreb.

Zadnja skupna doktrinarna točka hinduizma je vera v univerzalni zakon *karme* in reinkarnacije. Zgodnje *Vede* opisujejo transmaterialno osebo, ki se po fizični smrti

znajde v večnih nebesih ali peklu (odvisno od posameznikovega življenja), v drugem obdobju *vedske* literature (850–500 pr. n. št.) pa tekst *Satapatha-brahmana* in še posebej *Upanišade* vpeljejo idejo o neštetihi zemeljskih eksistencah v različnih življenjskih oblikah. *Karma* je sistem vzroka in posledice, ki na podlagi posameznikovih dejanj določa potek njegovega življenja in hkrati tudi obliko njegove naslednje reinkarnacije ali transmigracije. Reinkarnacija pomeni ponovno utelesitev (*re-in-carne* – ponovno v meso) in označuje proces, med katerim duša, duh ali kak drug nosilec osebnosti zapusti fizično telo in se naseli v drugo telo. O reinkarnaciji govorimo takrat, ko se duhovno bistvo ponovno utelesi v isti življenjski vrsti, o transmigraciji pa takrat, ko gre za spremembo vrste.¹⁷ Z dobrimi deli si posameznik ustvari dobro *karmo*, ki povzroči ugodno reinkarnacijo, s slabimi deli pa slabo *karmo*, ki povzroči neugodno reinkarnacijo (posameznikova duša se rodi v telesu pripadnika nizke *kaste* ali celo v živalskem telesu). Bitja v nižjih življenjskih vrstah si ne ustvarjajo *karme*, samo ljudje so odgovorni za svoja dejanja. Duša v nižjih življenjskih vrstah troši svojo slabo *karmo*, se tako očiščuje in postopoma dviguje do človeške ravni. Čeprav ima vsaka duša edinstveno usodo, določeno že ob rojstvu, imajo ljudje pri določanju svoje prihodnosti tudi nekaj (sicer omejene) svobode. Usoda in človekovo delovanje (svobodna volja) tako potekata sočasno.

Človekovo duhovno bistvo (*atman*) je neumrljivo in večno, ni bilo ustvarjeno in ne bo nikoli uničeno (medtem ko je materialno telo začasno in se nenehno spreminja). Obstaja v vseh življenjskih vrstah in je vir zavesti. Po zakonu *karme* v trenutku smrti subtilno (astralno) telo prenese posameznikovo duhovno bistvo v novo fizično telo (iz mesa in krvi). Tako se *atman* v neskončnem krogu *samsare* seli iz telesa v telo. To beganje ali blodenje po krogu rojstvo-smrt-ponovno rojstvo posameznik lahko prekine, če se odpravi po eni izmed štirih v *Bhagavad-giti* opisanih poti joge, ki jih bomo predstavili kasneje. Ko doseže *mokšo*, *atman* izstopi iz *samsare*, se več ne rojeva in se združi z Absolutom, *brahmanom*. Ultimativni cilj, *mokšo*, je moč doseči le tako, da posameznik svojo *karmično* bilanco 'izniči', da na nek način izčrpa vse *karmične* posledice (tako negativne kot tudi pozitivne). Z vidika *mokše*, odrešitve iz kroga reinkarnacij, namreč tudi pozitivna *karma* ni ugodna, saj se mora posameznik rojevati toliko časa, dokler ni deležen vseh ugodnih posledic svoje pozitivne *karme*.

¹⁷ Po hindujskem verovanju obstaja 8.400.000 življenjskih vrst, razvrščenih v šest glavnih skupin: ljudje (tudi polbogovi) – 400.000, zveri – 3.000.000, ptice – 1.000.000, žuželke in plazilci – 1.100.000, vodne živali – 900.000 in rastline – 2.000.000.

Koncept *karme* je pomembno vplival na indijsko kulturo. Po eni strani je bistveno pripomogel k oblikovanju visokih etičnih standardov (spoštljiv odnos do vsega živega), po drugi strani pa je v središče pozornosti postavil idejo o individualni odrešitvi. *Karma* je osnova hindujskega teodicejskega sistema,¹⁸ ki hkrati izjemno učinkovito opravlja tudi legitimizacijsko funkcijo in daje pomembno oporo *kast-nemu* sistemu. Tudi zato je ostala ideja o socialni pravičnosti (kot jo poznamo danes na Zahodu) Indiji dolga stoletja tuja in neznana.

OBREDJE

Poleg skupnih svetih spisov, božanstev, idealov in doktrine tvori enotnost hinduizma tudi skupno obredje. *Vede* opisujejo različne stopnje spoznavanja boga. Predpisujejo čaščenje vrhovnega Boga, pa tudi metode čaščenja nižjih božanstev, ki prinašajo materialne ugodnosti in postopno duhovno napredovanje, saj je boga mogoče častiti tudi prek njegovih številnih predstavnikov. Tako je mogoče častiti vrhovnega Boga (vrhovno Osebnost ali vseprežemajočo brezosebno Resnico), polbogove in polboginje (*deva*), duhovnega učitelja (*guruja*), kralja (božjega predstavnika), *brabmane*, starejše družinske člane (posebno mater in očeta), kravo (ki posredno predstavlja mater)¹⁹ in bika (ki predstavlja očeta), svete rastline (na primer *tulasi* ali *rudrakšo*), svete reke (kot sta Ganges in Jamuna), zemljo (kot mati naravo) in vsa živa bitja (kot delce boga).

Dnevno čaščenje božanstev poteka v templju ali pred hišnim oltarjem in najpogosteje v eni izmed naslednjih oblik:

1. *Pudža* v sanskrtu pomeni 'obredno čaščenje', najpogosteje gre za čaščenje božanstev (*devapudža*). Častilec božanstva umiva, oblači, jim daruje cvetje, hrano in podobno. *Pudžo* običajno opravlja vsak dan.
2. *Arati* je tradicionalen 'pozdravni' obred, pri katerem častilec božanstvu s krožnimi gibi daruje razne predmete (kadilo, ogenj, cvetje). Obred mnogokrat spremljajo *bhadžani*, *kirtani* ali zvonjenje zvonov in gongov.
3. *Bhadžani* so pobožne hvalnice, ki jih častilci običajno pojejo v manjših skupinah ob spremljavi glasbil. *Kirtan* pomeni slavljenje in posebej označuje skupinsko ponavljanje/petje molitev ob spremljavi glasbil in plesu. *Bhadžan* in *kirtan* imata središčno vlogo zlasti v šoli *bhakti* (šoli

¹⁸ *Teodiceja* pomeni teološko pojasnjevanje vzrokov in vprašanja smiselnosti individualnega in kolektivnega trpljenja (poleg *karme* bi bili primeri teodicej krščanski izvorni greh, budistična nevednost, protestantski nauk o predestinaciji ipd.).

¹⁹ Krava v hindujskem izročilu predstavlja eno izmed t.i. somater (poleg zemlje, dojljke, kraljevih žena itd.).

- vdanega služenja). Častilci ju pogosto izvajajo med *aratijem*. Glasbila, ki jih pri tem uporabljajo, so raznovrstni bobni (*table, mridange* ipd.), činelice in harmonij.
4. *Havan-jagja* pomeni 'žgalna daritev' oziroma 'žrtveni ogenj'. Častilci tako daritev opravljajo ob posebnih svečanih priložnostih, kot sta denimo posvetitev in poroka. Gospodu ob petju raznih molitev v ogenj darujejo žito in očiščeno maslo. Pri tem je značilen starodavni vzklík 'svaba', ki ga izgovarjajo ob darovanju žita v ogenj.
  5. *Pravačana* je pripoved, ki običajno temelji na enem ali več verzih iz svetih spisov (npr. iz *Bhagavad-gite*). Izgovarja jo duhovnik ali *guru*, ki lahko iz spoštovanja do svetih spisov sedi na vzvišenem sedišču. Po pripovedi sledijo vprašanja in odgovori ali splošna razprava.
  6. *Daršana* v sanskrtu dobesedno pomeni 'videti'; predstavlja spoštljivo, zamaknjeno gledanje svete podobe, osebe ali kraja. Krišnovi *bhakte* termin *daršana* prevajajo tudi kot 'sprejem, avdiencia'. Pobožni hindujci vsak dan obiskujejo svetišče, da bi izvajali *daršano*. Na kratko se ustavijo pred božanstvi in svetniki, pomolijo za njihov blagoslov ter jim darujejo denar in druge stvari. Spoštovanje izkazujejo s *pranamo*, s priklonom glave in s sklenjenimi rokami, nekateri pa v znak spoštovanja z vsem telesom ležejo na tla.
  7. Kroženje okoli božanstev, svetišč in svetih mest. Častilci božanstvom izkazujejo spoštovanje tudi tako, da božanstva ali tudi cela svetišča večkrat obkrožijo v smeri urinega kazalca (mnoga svetišča imajo v ta namen narejeno pot). Pri tem ponavadi molijo na *džapa-mali* (rožnem vencu) ali pojejo. Pogosto je tudi kroženje okoli svetih mest.
  8. *Džapa* in meditacija. *Džapa* je polglasna ali tiha molitev z izgovarjanjem *mantr*e (na primer '*om namo šivaja*', v primeru ISKCON-a *maha-mantra Hare Krišana*²⁰). Verniki molijo na *mali* oziroma rožnem vencu, na katerem je nanizanih 108 kroglic, ponavadi narejenih iz lesa rastline *tulasi* (za vajšnave) ali lesa *rudrakše* (za šivaite). Druga priljubljena oblika meditacije je izgovarjanje *mantr*e *Gajatri*, ki jo *brahmane* recitirajo ob zori, poldnevu in mraku. Z *džapo* naj bi srce očiščevali sebičnih želja in obudili ljubezen do boga.

Za hindujce so izjemno pomembni obredi, povezani z življenjskim ciklusom oz. 'obredi življenjskih krogov' – *samskare*. Tu ne gre samo za obrede prehoda v ožjem smislu, kot jih poznajo domala vse religije, ampak za vrsto obredov v obdobju, ki

²⁰ Hare Krišana, Hare Krišana, Krišana Krišana, Hare Hare, Hare Rama, Hare Rama, Rama Rama, Hare Hare. Več o *maha-mantri Hare Krišana* v nadaljevanju.

se razteza od časa pred spočetjem pa vse do posmrtnih obredov. Hindujski tako v življenju opravijo šestnajst *samskar*, nekatere so sestavljene iz več obredov (poroka npr. iz petnajstih, izjemno pomembni so pogrebni rituali, ki so sestavljeni iz devetih stopenj, ipd.). *Samskare* zagotavljajo hindujcem duhovno čistost in jih pripravljajo za doseg končnega cilja: izstopa iz cikla vedno novih rojstev in združitve utelešene individualne duše z Absolutom. Večina *samskar* je omejenih na tri višje *kaste* – pripadniki teh *kast* se zaradi posvetitve (inicijacije), ki je ena najpomembnejših *samskar*, imenujejo tudi 'dvakrat rojeni' – šele posvetitev namreč velja za pravo, duhovno rojstvo posameznika, saj se šele z inicijacijo vzpostavi zavestna duhovna vez med človekom in njegovim stvarnikom.

V kontekstu obredja bi veljalo omeniti še romanja k svetim mestom (glavno romarsko središče hindujcev je Varanasi ali Benares s tisočeri templji, za gibanje Hare Krišna glavno sveto mesto predstavlja Vrindavan) in k svetim rekam (prav posebno je množično romanje *kumbha mela*, ki poteka vsaka tri leta izmenično v štiri mesta, kjer se milijoni romarjev obredno okopajo v svetih rekah Ganges in Jamuna), pa tudi verske praznike. Za hindujsko tradicijo so značilni številni verski prazniki (*vrata*); med težko pregledno množico jih navajam le nekaj (s posebnim poudarkom na praznikih, ki so še posebej pomembni za gibanje Hare Krišna):

Šiva-ratri (februar/marec²¹): praznovanje pojavitve gospoda Šive, ki slovi po plesu uničenja ob koncu stvarstva. Častilci se na ta dan postijo in Šivi v templjih darujejo sveto vodo ter opazujejo čaščenje *lingama*, ki simbolizira Šivovo božanstvo.

Holi (marec/april): praznovanje konca zime, praznik zabave, ko se mladi in stari škropijo z vodo in obmetavajo z barvami, pogosto pa priredijo tudi kres.

Gaura-purnima (marec/april): rojstni dan srednjeveškega verskega reformatorja Čajtanje (1486–1533), ki je razširil skupno petje svetih imen; posebej je priporočal petje *maha-mantre Hare Krišna*. Še posebej pomemben je ta praznik za gibanje Hare Krišna – njegovi privrženci so prepričani, da je Šri Čajtanja sam Krišna oziroma Bog. Ob dnevu njegove pojavitve se postijo, obiščejo templje, da bi si ogledali božanstva, poslušajo o dejanjih gospoda Čajtanje ter pojejo Hare Krišna ob spremljavi bobnov (*mridang*) in činelic (*karatal*). Vrhunec praznovanja je vegetarijanska pojedina, ki se začne ob mesečevem vzhodu.

²¹ Hindujski uporabljajo lunarni koledar, zato po našem (solarnem) koledarju prazniki vsako leto padejo na drug datum.

Rama-navami (april): rojstni dan Ramačandre (Rame), junaka epa *Ramajana*, ki velja za inkarnacijo Višnuja oziroma Krišne. Na ta dan hindujci poslušajo zgodbe iz *Ramajane* in v zibelko položijo božanstvo malega Rame. Rama se je pojavil opoldne, zato je ob tem času praznovanje na višku. Ljudje takrat pojejo in se gostijo z vegetarijanskimi jedmi.

Narasimha-čaturdaši (maj): na ta dan mnogi hindujci proslavljajo pojavitev ene izmed desetih Višnujevih inkarnacij v podobi pol-človeka in pol-leva po imenu *Narasimha*. Tega dne verniki poslušajo mitološke pripovedi (ki so povezane tudi s praznikom *holi*) in se postijo do mraka.

Ratha-jatra (junij/julij): praznovanje, ki naj bi bilo v prvotni obliki staro več tisočletij, še danes vsako poletje prirejajo v obmorskem mestu Puri. Podobo gospoda *Džaganatha* (gospodarja univerzuma) peljejo na velikanskem vozu, njegovega brata *Balarama* in sestro *Subhadro* pa na dveh manjših. Vsaka *ratha* (voz) je visoka več kot 15 metrov in ima 12 koles s premerom 1,8 metra. Več sto tisoč hindujcev izmenično vleče vozove z dolgimi vrvmi in poje božja imena. Legenda pravi, da se tisti, ki povleče voz gospoda *Džaganatha*, osvobodi *samsare*. Prvo *ratha-jatro* v Evropi so organizirali leta 1969 v Londonu, od takrat praznovanje prirejajo tudi v drugih evropskih mestih ter v ZDA.

Džanmaštami (avgust/september): rojstni dan gospoda Krišne, ki naj bi se rodil pred približno 5200 leti v Vrindavanu. Doma ali v templju v zibelko položijo majhno Krišnovo podobo in jo nežno zibljejo. Glavni podobi božanstev – ponavadi sta to Krišina in njegova spremljevalka Radharani ali Radha (*Rādhā*) – odenejo v nova oblačila in ju razkošno okrasijo z dragulji in cvetnimi vencami. Postijo se do polnoči, pojejo *vajšnavske* pesmi in poslušajo mitološke pripovedi o Krišni. Opolnoči prisostvujejo obredu *arati* in praznovanje zaključijo z bogato večerjo.

Navaratri (oktober): praznik traja devet noči in je posvečen Parvati, Šivovi spremljevalki. Hindujci po vsej Indiji v svojih domovih namestijo medeninasto podobo Parvati in jo častijo dvakrat dnevno (vsak dan ji podarijo venec in vsako opoldne ponudijo posebne jedi), družinski člani pa vsak večer plešejo *rasa-garbho*, igriv ljudski ples.

Divali (oktober/november): slikovit praznik luči, ki traja dva do pet dni in številnim hindujcem pomeni začetek novega leta. Tega dne hindujci obudijo spomin na to, da svetloba vedno nadvlada temo, da dobro premaga zlo in da tisti, ki upoštevajo božja navodila, zmeraj prevladajo.

Anakuta – čaščenje *Govardhana* (oktober/november): praznik, povezan z legendo o tem, kako je Krišna dvignil hrib *Govardhan*, da bi prebivalce Vrindavane obvaroval pred močnim nalivom, ki ga je nadnje poslal Indra. Med praznovanjem se mnogi hindujci pogovarjajo o tem dogodku ter iz slaščic oblikujejo hrib in hodijo okoli njega. Takrat častijo tudi krave, vse prisotne pa obilno pogostijo s posvečeno hrano (*prasadamom*), pripravljeno iz žitaric.

HINDUJSKE RELIGIJSKO- FILOZOFŠKE ŠOLE

Hinduizem združuje šest ortodoksnih filozofskih sistemov, imenovanih *daršane*, ki po mnenju večine preučevalcev dosežejo višek v nauku *vedante*. *Vedanta* dobesedno pomeni konec, zaključek ali višek *Ved* in predstavlja celovit filozofski sistem. Nastala je na osnovi *Upanišad*, *Bhagavad-gite* in *Vedanta-sutre* (oz. *Brahma-sutre*), širši vpliv pa je dosegla s slavnim južnoindijskim filozofom *Šankaro* (*Šankara*, 788–820). *Vedanta* je sistem, ki obravnava dušo kot vidik neosebnega absoluta (*brahman*) in svet kot iluzijo (*maja*), s spoznanjem katere se lahko individualna duša (*atman*) poistoveti z *brahmanom*. *Vedanta* negira dualizem sveta – ne pozna razlike med dušo in materijo, v *vedanti* je vse eno, vse je *brahman*, izven katerega ne obstaja nič. Ves materialni svet, človekovo telo, celo misli, so zgolj privid, kozmična iluzija ali *maja*. Kdor sprevidi iluzornost pojavnega sveta in spozna njegovo pravo bistvo (ki je *brahman*) lahko računa na odrešitev (*mokša*), ki jo doseže z zlitjem svojega duhovnega bistva (*atman*) z Absolutom (*brahman*). To, v hinduizmu prevladujoče pojmovanje *vedante* se imenuje *advajta* (monizem). Pripadniki *advajta vedante* so impersonalisti, ki verjamejo, da sta duša in bog eno. Vse kar obstaja, je po njihovem pojmovanju le manifestacija *brahmana* v času in prostoru, razlog vsega trpljenja je v *atmanovem* nepoznavanju lastne prave narave. Človek se lahko osvobodi z razumevanjem svoje prave narave, to je s spoznanjem, da je del *brahmana*, Absoluta. Obstaja pa tudi še druga, po številu pripadnikov mogoče manj razširjena veja *vedante*, ki se imenuje *dvajta* (dualizem). Njeni pripadniki, med katere sodijo tudi pripadniki gibanja Hare Krišna, so personalisti. Verujejo, da sta individualna duša (*atman*) in vrhovna Duša (*brahman*) večno ločeni. Vezanosti človekovega *atmana* so posledice pozabe *brahmana*, osvoboditev posameznik doseže s ponovno vzpostavitvijo povezave z *brahmanom*.

Poleg *vedante* obstaja še pet ortodoksnih hindujskih filozofskih šol (ali boljše doktrinarnih sistemov – *daršan*), ki vsaka na svoj način vodi do osvoboditve izpod jarma materialne eksistence: *njaja*, *vajšėšika*, *mimamsa*, *samkbja* in *joga*. *Njaja* je šola logike in epistemologije, *vajšėšika* uči, da naravo sestavljajo večni atomi, ki so različni od duše, toda s spoznavanjem teh duša lahko doseže osvoboditev; *mimam-*

sa pa je šola *vedske* eksegeze in predstavlja nadaljevanje *brahmanske* doktrine o žrtvovanju. Bolj pomembni *daršani* sta (poleg *vedante*, ki še danes predstavlja filozofsko jedro hinduizma) *samkhja* in *joga*, ki sta prav tako pomembno sooblikovali religijsko in kulturno tradicijo Indije.

Samkhja (*samkbya*) je dualističen sistem, ki, nasprotno od *vedante*, poudarja večno distinkcijo med materijo oz. naravo (*prakriti*) in dušo oz. individualnim duhom (*puruša*, dobesedno oseba). Beseda *samkhja* pomeni seznam in vsebuje pravila oz. načela (*tattve*), po katerih deluje univerzum. Po tej kozmologiji nižja načela izhajajo iz višjih – 24 materialnih načel izhajajo iz 25 nematerialnih *puruš*. Podobno se iz materije (*prakriti*) razvije intelekt (*buddhi*). *Samkhja* je ateističen sistem, ki osvoboditev (*mokšo*) razume kot osvoboditev duše iz prijema materije. Na poznejšo hindujsko filozofijo (in tudi filozofijo gibanja Hare Krišna) je pomembno vplivala tudi doktrina o treh *gunah* (bistvenih značilnostih materialnega sveta), ki z vzajemnim delovanjem določajo naravo vseh človekovih odnosov. Te tri *gune* so *satva* (koristno načelo vrline, ki ustvarja svetlobo in mir, rojeva modrost in srečo ter vodi k harmoniji in uravnoveženosti), *radžas* (načelo aktivnega in strasti, vzpodbuja k aktivnosti) in *tamas* (načelo mrtvila in nevednosti, vodi v lenobo in rojeva ravnodušnost in prevaro). Vpliv *gun* določa položaj, dejavnosti in namembni cilj slehernega živega bitja.²²

Zelo pomembna *daršana* je tudi *joga*. Etimološko beseda *joga* izhajajo iz sanskrtskega korena *yuj* (sorodno latinskemu *iugum*, angleškemu *yoke* ali nemškemu *Joch*), kar pomeni povezati, privezati. Termin *joga* najpogosteje označuje asketsko tehniko ali metodo meditacije, ki posamezniku omogoča, da se najprej loči od materialnega sveta, kasneje pa zbere koščke svoje osebnosti in jih (ponovno) združi v harmonično celoto, ali drugače, da svoje bitje zavestno združi s kako platjo višje ali božanske zavesti. V 2. stoletju pr. n. št. je Patandžali (*Patanjali*) v svojih znamenitih *Joga-sutrah* zbral ideje in sisteme *joge*, ki so bili v tistem času prisotni v hinduizmu, in jih združil s filozofijo *samkhja*, ki mu je služila za metafizično osnovo. Tako je razvil *jogo* kot 'sistem filozofije' ali t.i. 'klasično *jogo*'. Namen *joge* je osvoboditev (*mokša*), ki jo posameznik doseže z izolacijo oz. oddvojitvijo (*kaivalja*) sebstva (*atman*) iz ujetosti v materialnem svetu (*prakriti*). Filozofija *joge* je (enako kot *samkhja*) dualistična – vsebuje distinkcijo med dušo in telesom. Izolacija sebstva ni nič drugega kot postopno očiščenje zavesti (*citta*) oz. postopno osvobajanje uma navezanosti in želja. To posameznika privede do stanj višje zavesti (*samadhi*). Patandžali – za razliko od *samkhje* – vpelje idejo boga (*Išvara*), ki je objekt koncentracije, hkrati pa močno poudarja praktično vrednost meditacije.

²² »Materialno naravo sestavljajo tri *gune*: vrlina, strast in nevednost. Ko pride večno živo bitje v stik z njo, postane podložno trem *gunam*.« (*Bhagavad-gita*, 14.5)

Poleg 'klasične' *joge* (Patandžalijev filozofski sistem v *Joga-sutrab*) obstaja še vrsta nesistematiziranih oblik 'popularne' *joge*, budistična *joga*, 'magijske' in 'mistične' oblike *joge* itd. (glej Eliade, 1984: 28). Vsaka oblika *joge* uporabi različne metode za doseg duhovnega cilja, pri čemer nekatere oblike bolj poudarjajo človekov um, druge srce in čustva, nekatere oblike pri svojih metodah izkoriščajo človekovo voljo, nekatere druge človekovo telo, obstajajo pa tudi zvrsti *joge*, ki kombinirajo več različnih metod hkrati. Glavne smeri in oblike indijske *joge* bi lahko strnili v naslednje skupine²³ (glej Svetina, 1990: 43–52):

1. Gjana-joga (Jñāna-yoga)

Je *joga vedante* oz. *Upaniṣad*. Najvišjo bit posameznika (*atman*) in sveta (*brahman*) išče predvsem z močjo znanja – t.j. z razlikovanjem med lažnimi videzi in resničnostjo; zato jo imenujejo tudi 'pot modrosti' ali 'pot spoznanja'. Temelji na asketskem odrekanju vsem zunanjim stvarim in na prepoznavanju ter zavračanju lažnih videzov. Je najhitrejša, a zato tudi najtežja pot do odrešitve, saj poleg kognitivnega znanja zahteva tudi intuitivno modrost, ki jo je moč razviti z discipliniranim študijem *Ved* (*Upaniṣad*, tudi *Bhagavad-gite* in drugih del).

2. Bhakti-joga

Bhakti-joga ali 'pot srca in ljubezni' se je razvila znotraj teističnega *vajšnavizma*. Beseda *bhakti* pomeni ljubezen, predanost. Metoda *bhakti-joge* temelji na predanem, ljubečem čaščenju boga in na verovanju; zahteva vsakodnevne *pudže* – izražanje spoštovanja in obdarovanje *murtijev* (božjih podob) na domačih improviziranih oltarjih ali v templjih. Namen teh ritualov čaščenja je vzpostavitev kontakta med človekom in bogom ter v končni instanci povratek človekovega bistva, 'duše' (*atman*), nazaj k najvišjemu bistvu ali bogu (*paramatma*). *Bhakti-joga* je v Indiji še danes verjetno najbolj razširjena oblika *joge*; primerna je za ljudi z močno razvito čustveno platjo, ki so zmožni nesebične ljubezni. *Bhakti-jogo* prakticirajo tudi pripadniki gibanja Hare Krišna.

3. Karma-joga

Znana tudi kot 'pot del', saj temelji na posvetitvi vseh človekovih dejanj in moči bogu. Kljub med množicami hindujcev sicer izjemno razširjenemu pojmovanju karma-joge kot 'duhovne trgovine' (čaščenje boga v zameno za izpolnitev

²³ To ni zaključena klasifikacija, saj gotovo obstajajo še druge zvrsti *joge*, poleg tega pa so meje med različnimi vejami *joge* vse prej kot ostre in jasne.

posameznikovih želja) pa je ključ do odrešitve s prakticiranjem *karma-joge* v opravljanju vseh del brez pričakovanja kakršne koli nagrade. Zato *karma-joga* vsebuje določen paradoks: če jo posameznik prakticira z namenom, da se odreši navezanosti na materialni svet, mu ne bo uspelo, saj njegovo delovanje ne bo popolnoma nesebično. Za razliko od *gjana-joge*, ki jo prakticirajo predvsem asketi, menihi, puščavniki ipd., lahko posamezniki, ki so izbrali pot *bhakti-joge* ali *karma-joge*, še naprej živijo vsakodnevno življenje, ne da bi se tudi navzven odpovedali stvarim, ki jih vežejo na ta svet.

4. Radža-joga (Raja-yoga)

Radža-jogo je opisoval Patandžali v svojih *Joga-sutrah*. Metoda 'kraljevske joge' je izrazito psihološka in zahteva popolno samoobvladovanje in strog dnevni red. Dolgotrajne vsakodnevne meditacije so namenjene obvladanju človekovega uma, dokončnemu utišanju vseh misli. Cilj 'kraljevske' poti je *samadhi*,²⁴ posebno jogijsko stanje duha, ki je najvišja stopnja *radža-joge*.

5. Hatha-joga

Metoda *batha-joge* temelji predvsem na uporabi telesa. Namen telesnih vaj je postopna harmonizacija telesa in življenjskih sil, posledično večja umirjenost in zbranost ter s tem pripravljenost za nadaljnje stopnje joge (predvsem za *radža-jogo*, saj *batha-joga* posamezniku pomaga pri realizaciji prvih petih korakov *radža-joge*). *Hatha-joga* poleg *asan* (telesnih položajev) in *pranajame* (tehnik dihanja) vsebuje še razne tehnike čiščenja telesa z vodo, zapletene postopke čiščenja dihalnih organov in črevesja, tudi posebne prehranjevalne predpise itd.

Obstajajo še različne oblike sintetične joge, kot je npr. joga *Bhagavad-gite*, ki združuje metode *bhakti-joge*, *karma-joge* in *gjana-joge*. Sem lahko uvrstimo tudi Šri Aurobindovo integralno ali celovito jogo (glej Aurobindo, 1990). Njegova metoda sintetične joge združuje temeljna načela glavnih zvrsti indijske joge – na ta način naj bi omogočala odkritje in celovito doživetje najvišje resničnosti in ne le posameznih segmentov te resničnosti, kot to omogočajo posamezne vrste joge. Metoda integralne joge temelji na trojni poti *Bhagavad-gite* (pot spoznavanja, del in ljubezni), ki ji Šri Aurobindo doda še t.i. 'pot samoizpolnjevanja'. Glavni cilj integralne joge je poiskati stik z božansko silo (*čit* ali *šakti*), ki je gibalno vsega življenja. Ko iskalec najde ta stik, božanska zavestna sila nadalje usmerja njegovo pot in

²⁴ *Sam-Adhi* pomeni 'postati eno z vsem'.

vpleta v delovanje *joge* vse tiste izkušnje in tudi metode, ki so potrebne za iskalčevo duhovno rast.²⁵

Po strnjenem pregledu skupnih elementov hinduizma (svetih spisov, božanstev, idealov, doktrine in obredja) lahko sklenemo, da je kljub sicer nesporni problematičnosti samega termina hinduizem njegova uporaba za označevanje indijskih religijskih praks vseeno smiselna, saj nad izjemno raznolikostjo nauk in praks vendarle prevladujejo številne skupne točke. Znotraj predstavljene heterogenosti hinduizma ima svoje specifično mesto tudi gibanje Hare Krišna, ki tako ali drugače vsebuje večino predstavljenih skupnih značilnosti, njegove izvore pa gre nedvomno iskati v eni glavnih hindujskih tradicij, t.j. v *vajšnavizmu*.

²⁵ Opisane zvrsti *joge* moramo nujno ločiti od poenostavljene in mnogokrat izkrivljene ponudbe, ki v je drugi polovici 20. stoletja preplavila Zahod. O tem sem bolj poglobljeno razpravljal drugje (glej Črnič, 2001).

GIBANJE
HARE
KRIŠNA

KULT ČAŠČENJA KRIŠNE

Vajšnavizem je eden treh glavnih religijskih tokov klasične Indije. V splošnem beseda *vajšnava* označuje vernika, ki časti boga *Višnuja*. A v bogati in izjemno heterogeni hindujski tradiciji se bogovi pojavljajo v različnih pojavnih oblikah, inkarnacijah ipd. in tudi *Višnu* ni izjema, prej nasprotno: v svetih spisih se pojavlja kot *Narajan*, *Vasudeva*, *Hari*, *Bhagavan*, *Rama* itd. Zato je za *vajšnavizem* značilno petje vseh teh svetih imen.

Pripadniki gibanja Hare Krišna ga častijo v obliki Krišne, vendar ne kot *Višnujevega avatarja*, temveč kot onniprezentnega in onnipotentnega vrhovnega Boga, ki je hkrati tudi oseba. Po njihovem verovanju je Krišna osebno ime vrhovnega Boga, *Višnu* pa je »Krišnova ekspanzija za stvarjenje in vzdrževanje materialnih univerzumov« (Satsvarupa, 1994: 374). Ravno zaradi njegove človeškosti je, še prav posebej v severni Indiji, Krišna izjemno priljubljen. Tako se kult Krišne bistveno razlikuje od drugih dveh velikih indijskih religijskih tokov, kulta *Šive* in kulta *Šakti*, saj pri njem ne gre za neposredno čaščenje katerega izmed bogov hindujskega panteona, temveč za čaščenje *Višnujeve* človeške utelesitve. Vendar v primeru Krišne, kot ga razumejo in častijo pripadniki gibanja Hare Krišna, ne gre za tipično hindujsko utelesitev, za *avatarja*, torej za boga, ki v človeški svet sestopi s točno določenim namenom. Krišna ni *avatar*, temveč že sam Bog; polnovreden človek in polnovreden Bog hkrati (tukaj je jasno razvidna podobnost z Jezusom Kristusom, ki je v krščanski teologiji hkrati Bog in polnovredna človeška oseba).²⁶

A Krišna takega statusa ni imel od vedno, njegov kult se je razvijal postopoma. Kot opozarjajo nekateri avtorji (glej npr. Chaudhuri, 2000: 259–290), naj bi bil Krišna sprva, kot je opisan v *Mahabharati*, epski heroj, idealni človek, ne pa bog, še manj Bog. Deli, ki Krišno opisujejo kot vsevišnjo božansko osebnost (*Bhagavad-gita* in *Harivamsa*) naj bi bili dodani kasneje. Okoli pričetkov krščanske ere postane očitna revolucionarna transformacija zgodnjega Krišne, ki naj bi se začela že stoletje ali dve prej. Krišno začnejo enačiti z *Višnujem*, postane osebni bog (znan pod imenom *Vasudeva*) in kmalu tudi najvišja božanska osebnost kot središče monoteističnega kulta. To se zgodi v *Bhagavad-giti*, kjer je Krišna opisan kot najvišji, ultimativno resničen, edini Bog.

Bhagavad-gita – Gospodova pesem

Ko Krišnovi *bhakte* utemeljujejo izvor svojega gibanja v *vedski* kulturi, *Vede* razumejo v širšem pomenu,²⁷ saj jim glavno avtoriteto predstavljata *Bhagavad-gita* (*Gospodova pesem*), ki jo včasih imenujejo tudi *Gito-panišada* in jo tako prištevajo

²⁶ Nekateri avtorji poudarjajo podobnosti med *Bhagavad-gito* in krščansko Novo zavezo in nakazujejo možne krščanske vplive na oblikovanje *Višnuja/Krišne* kot osebnega boga in hkrati Absoluta (glej npr. Chaudhuri, 2000: 259–268). Na drugi strani vrsta avtorjev temu ostro nasprotuje in dokazuje starodavni indijski (torej predkrščanski) izvor ideje o *avatarju* (glej npr. Parrinder, 1997: 117–120).

²⁷ O problematiki rabe termina 'vedsko' v ISKCON-u glej Peter Das (1996).

med *Upanišade*, ter *Bhagavata-purana*, ena obsežnejših *Puran*, znana tudi pod imenom *Šrimad Bhagavatam*. Po izročilu pripadnikov gibanja Hare Krišna je vsevišnja božanska osebnost Krišna pred 5.000 leti izgovoril *Bhagavad-gito* in v njej vzpostavil pomen religije, ki je nemotivirano ljubeče služenje Vsevišnjemu. A po mnenju prevladujoče večine znanstvenikov je končna verzija *Gite*, kot se je ohranila do danes, nastala nekje med 2. in 4. st. n. št.²⁸

Bhagavad-gita je del epa *Mababharata* in je sestavljena iz sedemsto verzov v sanskrtu. Razdeljena je v osemnajst poglavij in opisuje dialog med vojskovodjo *Ardžuno* in Krišno, ki nastopa v vlogi njegovega kočijaža. Tik pred veliko bitko na *Kurukšetri* (bojno polje kot prizorišče dialoga naj bi simboliziralo oster boj med pozitivnimi in negativnimi silami, ki nenehno poteka v vsakem posamezniku; boj med njegovim egom in njegovim višjim, duhovnim bistvom) obidejo vojskovodjo *Ardžuno* pomisleki in dvomi o smiselnosti bojevanja, še posebej spričo dejstva, da so v nasprotnih vrstah tudi njegovi sorodniki in bivši učitelji. Krišna odgovarja na *Ardžunove* pomisleke in mu predstavi moralne in religijske razloge upravičenosti vojne ter osnove človeškega delovanja. Pouči ga, da je odrešitev (*mokša*) dosegljiva le, če posameznik sprejme in izpolnjuje svoje dolžnosti (*dharma*), ne glede na rezultate svojih dejanj. Pri tem je zelo pomembno, da od svojih dejanj ne pričakuje nobenih koristi (kar se imenuje teorija nemotiviranega delovanja – *niskama karma*), temveč vsa svoja dejanja posveti bogu. Po vrsti mu predstavi klasične poti *joge*: pot znanja (*gjana-joga*), vdanega čaščenja (*bhakti-joga*), nesebičnega delovanja (*karma-joga*) in meditacije (*radža-joga*). Postopoma Krišna *Ardžuni* razkrije svojo božansko naravo in mu omogoči, da za trenutek uzre njegovo celostno, vseobsegajočo božansko podobo. Razodene mu tudi novo, najučinkovitejšo metodo za doseg osvoboditve, ki jo imenuje *bhakti*. Posameznik najlažje doseže najvišje duhovno stanje, če se popolnoma preda Krišni, ki je osebni bog, a hkrati tudi že Absolut.

Bhagavad-gita je kmalu navdušila hindujce z novim pojmovanjem religijske izkušnje, ki naenkrat, in to je novost, temelji na čustvih. A vse ideje nikakor niso bile nove: doktrina *gjana-joge* npr. izvira neposredno iz *Upanišad*, s katerimi si *Gita* deli

²⁸ Da verniki določene religije njen izvor in izvor temeljnih tekstov postavljajo v davno preteklost in s tem nasprotujejo prevladujočemu znanstvenemu datiranju, ni nič neobičajnega, saj na ta način zgolj izražajo in legitimizirajo svoje verovanje v 'večne resnice', hkrati pa s tem svojemu religijskemu verovanju podelijo še dodatno težo in mu povečajo legitimnost. V konkretnem primeru velja omeniti še dodatno dimenzijo: ko hindujci postavljajo nastanek *Gite* v 5.000 let oddaljeno preteklost, s tem najbolj učinkovito opravijo z že omenjenimi teorijami, po katerih naj bi številne temeljne ideje, zapisane v *Giti*, izhajale iz krščanstva.

še vrsto drugih idej, prav tako številne druge vsebinske postavke izvirajo iz hindujske doktrine tistega časa. Ključni novosti pa sta predvsem dve. Najprej je to koncept nemotiviranega služenja (*niskama-karma*), po katerem posamezniku za dosego religijskih ciljev ni potrebno zapostaviti vsakdanjega življenja ter se popolnoma predati askezi, temveč lahko polnovredno živi in opravlja svoje družbene dolžnosti, ne da bi pri tem trpela njegova religijska prizadevanja. Pri tem mora le upoštevati temeljno zahtevo, da vsa svoja dejanja opravlja brez pričakovanja kakršnega koli povračila. Druga novost, ki jo uvaja *Gita*, je brezmejnja ljubezen, ali natančneje objekt te ultimativne ljubezni, to je bog. Bog, ki nikoli ne pusti na cedilu vernika, ki ga ljubeče časti.²⁹ Ta Bog po imenu Krišna, ki ga predstavi *Gita*, je drugačen od vseh bogov, ki jih je do takrat poznal hinduizem. Je omniprezent in onipotent, vendar ne abstrakten, je sicer nad človekom, od njega je popolnoma neodvisen in ne zahteva nobenih materialnih žrtev, hkrati pa je tudi polnovreden človek. Krišna, ki v *Giti* – podobno kot Jezus v Novi zavezi ali Alah v Koranu – spregovori v prvi osebi, ne zahteva neskončnih zapletenih ritualov, ne zahteva materialnih žrtvovanj. Edino, kar zahteva ta novi bog, je *bhakti*, brezpogojna ljubeča in popolna predaja.³⁰

Bhakti

Beseda *bhakti* izhaja iz sanskrta in lahko pomeni vrsto različnih reči: (1) predanost, navezanost, lojalnost, zvestobo; (2) čaščenje; (3) del celote, biti del celote; (4) delitev, ločitev; (5) struktura, zgradba; (6) dekoracija, ornament; (7) atribut. Prvič se pojavi v *Bhagavad-giti*, kjer označuje ljubezen do boga in je v tem zelo podobna grškemu konceptu, ki ga označuje beseda *agape*.³¹ Z razvojem *vajšnavizma* se je natančen pomen besede sicer spreminjal, a vse do danes v svojem

²⁹ *Bhagavad-gita*, XVIII, 66: »Opusti vse vrste religije in se samo predaj Meni. Odrešil te bom posledic vseh grehov. Ne boj se.« (V Prabhupada, 1998: 741)

³⁰ *Bhagavad-gita*, IX, 34: »Zmeraj misli Name, postani Moj *bhakta*, izkazuj Mi spoštovanje in Me obožuj. Tako zatopljen v misli name boš nedvomno prišel k Meni.« (V Prabhupada, 1998: 429)

³¹ Na podobnost koncepta *bhakti*, kakor je predstavljen v *Bhagavad-giti*, s krščansko ljubeznijo do boga, ki jo označuje grška beseda *agape*, že od prvih prevodov v zahodne jezike opozarjajo številni indologi. Mnogi med njimi navajajo še druge podobnosti med idejami *Bhagavad-gite* in krščansko teologijo (npr. že W. Hastings v predgovoru k prvemu, Wilkinsonovem prevodu leta 1785; kasneje, konec 19. stoletja, podobno tudi nemški prevajalec F. Lorinser) (glej Chaudhuri, 2000: 257), nekateri celo dokazujejo direktne krščanske vplive na nastanek *Gite*. A tej teoriji na drugi strani ostro nasprotuje množica avtorjev, med njimi številni ugledni indologi vse od časa prvih prevodov do danes (glej Pacheiner-Klander, 1990: 177–179), ki podobnosti med idejami *Bhagavad-gite* in krščanstvom seveda ne zanikajo, le razlagajo jih drugače.

bistvu označuje predano ljubezen do boga, pa tudi predajo *guruju* ali osebnemu božanstvu. Ali natančneje, z besedami priznanega *vajšnavskega* duhovnika in teologa:

Sanskritski termin bhakti, ki ga v grobem prevajamo z besedo 'vdanost', izhaja iz korena 'bhadž', ki mu je dodana pripona 'ktin'. Ko tako združimo 'bhadž' in 'ktin' dobimo 'bhakti'. Koren 'bhadž' pomeni 'služiti' ali tudi 'ljubiti'. Tako v praksi uporabljamo izraz 'bhakti' za označevanje vdanosti nečemu. V religijski sferi velja ta vdanost bogu. Včasih se sicer termin uporablja tudi v bolj prozaičnem smislu za označevanje vdanosti temu, komur- ali čemurkoli je posameznik pač vdan. A izraz bhakti se najpogosteje uporablja v specifično teološkem kontekstu: ljubezen do boga. Bhakti pa se ne nanaša le na vdanost bogu, temveč tudi v nekem bolj splošnem smislu, na naš odnos z bogom, na način naše povezave z bogom. (Shrivatsa v Gelberg, 1983: 199, 200)

V *vajšnavizmu* tako obstajajo različne oblike in stopnje *bhakti*:

1. *guru-bhakti* – predaja *guruju*;
2. *vaidhi-bhakti* – pripravljalna faza, v kateri učenec brezpogojno izpolnjuje vsa napotila (*vidhi*) svojega *guruja*;
3. *raga-bhakti* – stopnja, na kateri *bhakta* misli samo na boga (vse ga spominja na boga, vse je povezano z njim);
4. *para-bhakti* – neomajna ljubezen do boga, kjer ne obstaja nič izven zavesti enosti z bogom;
5. *prema-bhakti* – ekstatična ljubezen do boga (imenovana tudi *maha-bhava*), ki je najvišja manifestacija ljubezni; personificirana je v *Radbi*, Krišnovi spremljevalki.

Zadnje tri stopnje *bhakti* lahko razumemo tudi kot različna poimenovanja iste stvari. Oseba, ki si prizadeva priti v stik z bogom prek ljubezni in brezpogojne predaje, pa se imenuje *bhakta* (ali *bhaktin(a)*, če gre za žensko).

Temelje današnjega čaščenja Krišne, ki jih ključno določa koncept *bhakti*, sicer postavi že *Bhagavad-gīta*, a dokončno jih oblikujejo kasnejša dela, to so *Višnu-ṣurana*, *Harivamsa* in predvsem *Bhagavata-ṣurana* ali *Šrīmad Bhagavatam* (v sanskrtu '*Gospodova Purana*'), ki je v mnogih pogledih temeljna knjiga gibanja Hare Krišna. *Šrīmad Bhagavatam* je najmlajša in najbolj poznana med osemnajstimi *Puranami*. Čeprav je težko določiti natančen čas njenega nastanka, velja kot obče sprejeta domneva, da naj bi nastala v desetem stoletju (in zagotovo ne pred osmim stoletjem).³² Avtorstvo pripisujejo *Vjasi*, domnevnemu avtorju *Bhagavad-gīte*, ali njegovemu sinu *Šukadevi*. *Bhagavatam* razodeva duhovne resnice z zgodbami o svet-

³² Številni hindujci in večina pripadnikov gibanja Hare Krišna seveda meni drugače.

nikih, raznih vidcih in kraljih. Največ prostora je namenjenega opisu Krišne in njegovega življenja; prvič so opisane tudi njegove številne duhovne dogodivščine in zabave z *gopi*,³³ pastiricami iz klana *Vradža*, v katerem naj bi odraščal. *Gopi* v *Mahabharati* niso omenjene, prvič se pojavijo v teh treh spisih. Odnos med Krišno in *gopi*, ki je v *Bhagavatamu* opisan zelo podrobno in natančno, naj bi simboliziral duhovni odnos med bogom in posameznimi dušami, ki je soroden odnosu med ljubimcema (v hindujski tradiciji obstaja pet možnih tipov duhovnega odnosa med posameznikom in bogom: nevtralen, služabniški, prijateljski, starševski in ljubezenski). Kljub številnim poudarkom, da naj bi šlo to, na videz erotično razsežnost odnosa med Krišno in *gopi* ter posledično odnosa med verniki in Krišno razumeti zgolj simbolično (v kar nekateri avtorji sicer tudi podvomijo),³⁴ pa naj bi se v *Bhagavata-purani* koncept *bhakti*, kot ga podaja *Gita* in ki sovпада z grškim konceptom *agape*, dokončno transformiral v *bhakti*, ki je bolj podobna grškemu *erosu* (glej Chaudhuri, 2000: 256–282).

Svojo končno obliko, v kateri ga poznamo danes, kult čaščenja Krišne doseže v *Brahmavaivarta-purani* (najverjetneje okoli 10. stoletja). V njej se Krišna prvič pojavi s stalno spremljevalko *Radbarani*, ki je pred tem v *vedski* literaturi (tako v ožjem kot v širšem smislu) ni zaslediti. Krišnovе ljubezenske dogodivščine – ki jih gre, kot je že omenjeno, po interpretaciji gibanja Hare Krišna razumeti izključno kot simbolično ponazoritev duhovnega odnosa med bogom in dušami (glej npr. Schweig, 2005) – niso več razpršene med številnimi brezimnimi *gopi*, temveč so osredotočene na odnos z zakonsko ženo. *Radba* je za Krišnovе *bhakte* na nek način še pomembnejša od samega Krišne, saj ponazarja vernika – njen ljubeč in popolnoma nemotiviran odnos do Krišne je tisto, k čemur stremi Krišnov *bhakta*. V *Brahmavaivarta-purani* postanejo erotični elementi kulta čaščenja Krišne še bolj razvidni,³⁵ a hkrati dobijo tudi še dodatne metafizične razsežnosti. Podoben koncept *bhakti* so v svojih spisih upodabljali številni bard i tistega in kasnejših časov, med njimi je najbolj znan Džajadeva (*Jayadeva*), avtor proti

³³ Samostalnik *gopi* je v edninski in množinski obliki enak, pogovorno pa pripadniki gibanja Hare Krišna uporabljajo (sicer slovnično nepravilno) obliko *gopija/gopije*.

³⁴ »Sodobni hindujski komentatorji poudarjajo sublimno in 'čisto' naravo teh opisov (ljubezenskih odnosov med Krišno in *gopi* v *Bhagavatamu*; op. A.Č.) ... Vsi pravijo, da je te opise treba razumeti alegorično. Nihče pa ne razloži, zakaj so bile takšne alegorije potrebne za prepričevanje hindujcev, da bi gojili *bhakti* do Krišne, in zakaj, če so res bile potrebne, niso zapisane tudi v *Giti*.« (Chaudhuri, 2000: 271)

³⁵ Na nekaterih mestih (npr. v petnajstem poglavju *Krišna Jahmma Khande*, t.j. četrtega dela *Brahmavaivarta-purane*) najdemo tudi zelo natančne opise spolnih odnosov med Krišno in *Radbo*, včasih pa tudi opise Krišnovih odnosov z drugimi *gopi* (za konkretne citate glej Chaudhuri, 2000: 275).

koncu 12. stoletja nastale slavne in med hindujskimi množicami izjemno priljubljene *Gita-govinde*, ki na poetičen način opisuje mladega Krišno kot pastirja (v tej vlogi je znan pod imenom *Govinda*) in njegove zabave (ki neposvečenemu bralcu izgledajo predvsem kot erotične igrice) z *gopi*.

Jasna in mestoma eksplicitna erotičnost omenjenih spisov kaže na pomembno mesto erotike v kultu čaščenja Krišne. Že v začetku 20. stoletja tudi Max Weber v svoji izjemno natančni sociološki analizi indijskih religij izpostavlja erotične ali kripto-erotične elemente *vajšnavskega* oboževanja Krišne: »Orgiastični, ali natančneje seksualno orgiastični izvori ekstatične *bhakti* so jasni in o njih ne gre dvomiti« (Weber, 2000: 307). A prav tako je jasno tudi, da vsebuje ta eksplicitni eroticizem še dodatne, metafizične razsežnosti. Ob upoštevanju za *gaudijski vajšnavizem* temeljne doktrine nemotiviranega delovanja se namreč jasno izpostavi razlika med poželenjem (*kama*) in ljubeznijo (*prema*) – medtem ko je poželenje osredotočenje na lastno zadovoljstvo, na ego, je ljubezen povsem osredotočena na Krišno. Tako naj v ljubezni, ki jo tudi skozi erotične elemente simbolično izražajo *gopi* in *Radha* do Krišne, ne bi bilo poželenja, temveč čista, nemotivirana ljubezen. Kakor v odnosu do boga, ki naj bi ga gojil vsak pravi Krišnov *bhakta*.

GAUDIJSKI VAJŠNAVIZEM

Vajšnavske ideje, ki so se ohranile vse do današnjih dni, je prvi oblikoval v koherenten doktrinaren sistem Ramanudža (*Rāmānuja*) (1055–1137). Do takrat razpršene ideje je zbral, jih povezal z *vedanto* (in tako pokazal na njihov *vedski* izvor) ter na ta način ustvaril metafizično podlago za nadaljnji razvoj *vajšnavizma*. V svojem obsežnem komentarju *Vedanta sutre* je nasprotoval Šankarovi monistični interpretaciji (*advajta vedanta*) in razložil odnos med človekom, svetom, dušo in bogom s teistične perspektive. A v njegovih spisih ni zaslediti Krišne v vlogi pastirja (*Govinde*) niti *Radhe* ali *gopi*. Zato pa je ljubečemu odnosu do Krišne (vključno z ljubezenskimi elementi tega odnosa) osrednjo pozornost namenila neka druga *vajšnavska* šola, ki jo je v 11. stoletju ustanovil Nimbarka. Zanj je značilen kritičen odnos do *maje* (*māyā*), doktrine o neresničnosti materialnega sveta. V središče postavi *bhakti*, ki jo razume kot najbolj učinkovito pot do boga, a hkrati ohrani pravo mero med pretiranim emocionalizmom kasnejšega *vajšnavizma* in suhim intelektualizmom *advajte*, ki zanika vsako možnost osebnega odnosa med človekom in bogom. Še bolj od Ramanudže poudari razliko med dušami in bogom ter tako dokončno afirmira nedualistično (*dvajta*) interpretacijo *vedante*. V 13. stoletju je na jugu Indije cvetela še ena pomembna *vajšnavska* šola, imenovana *Brahma-sampradaja*, ki jo je ustanovil Madhva (*Mādhvā*), znan tudi pod imenom

Anandatirtha (*Ānandatīrtha*). Ta šola, prav tako kritična do teorije o *maji*, poudarja čaščenje samega Krišne, ne pa *Radhe*, *gopi* ali Krišne kot pastirja *Govinde* (ali *Gopala*). Med že omenjenimi petimi možnimi odnosi med človekom in bogom si prizadeva za služabniški odnos (*dasya*), ki je podoben odnosu med gospodarjem in služabnikom. Drugačen (ljubezenski) odnos do Krišne pa je gojila znamenita *vajšnavska* šola, ki jo je proti koncu 15. stoletja ustanovil *Valabhačarja* (*Vallabhācārja*) in ki poudarja skupno čaščenje *Radhe* in Krišne, kar kmalu postane osrednja tema *Gaudijskega vajšnavizma*.

A za celotno gibanje Hare Krišna, ki se je ohranilo vse do danes, je osrednjega pomena neka druga šola, ki se je pojavila na prelomu v 16. stoletje v severni Indiji (še posebej v Bengaliji, Orissi in Assamu). Novo duhovno gibanje, ki je bolj kot narodnost, spol, veroizpoved ali socialni status (*kaste*) poudarjalo osebno duhovnost, je ustanovil Šri Čajtanja (*Caitanya*) Mahaprabhu (1486–1533), za katerega pripadniki gibanja Hare Krišna verujejo, da je (poslednja)³⁶ inkarnacija Krišne.

Šri Čajtanja

Splošne družbeno-politične razmere, v katerih se je rodilo Čajtanjevo reformatorsko gibanje, je zaznamovala predvsem islamska vladavina. *Moguli*, takratni muslimanski oblastniki Indije, so bili namreč vse prej kot naklonjeni hindujskemu čaščanju bogov v obliki številnih podob. Do religijske dediščine dežele, ki so ji vladali, so pokazali kaj malo spoštovanja. Porušili so številne hindujske templje in na njihovih mestih postavili mošeje, sprevračanje hindujcev v islam – včasih tudi nasilno – so razumeli kot eno svojih temeljnih poslanstev. Takšnemu zatiranju so se hindujci težko upirali, tudi zaradi svojih *brahmanskih* voditeljev, ki so z vzpostavljanjem številnih strogih *kastnih* pravil bolj kot za usodo domačega prebivalstva skrbeli za lasten privilegiran položaj. Tudi samo religijsko življenje je zašlo v nekakšno krizo, po eni strani seveda zaradi muslimanskega zatiranja in pritiskov, a tudi zaradi vsebinskih razlogov: med višjimi družbenimi sloji je namreč religija vse bolj postajala prazna, suhoparna intelektualna formalnost, nižji sloji pa so se izgubljali v trivialnostih in banalnostih popularnih oblik čaščanja, med katerimi so bile razširjene tudi tantrične seksualne prakse. V takšnih družbenih razmerah se je rodilo hindujsko reformatorsko gibanje, ki je sprožilo močan družbeni in duhovni preporod. Čajtanjeva reformirana veja *vajšnavizma*, ki poudarja, da je edina pot do boga vdano in ljubeče čaščenje, namenja osrednjo

³⁶ Za njim pride le še inkarnacija *Kalki*, s katerim pa se *Kali-juga* konča; tako je v *gaudijskem vajšnavizmu* glavna inkarnacija Krišne v naši dobi Čajtanja.

pozornost Krišni in *Radhi*. Znana je pod imenom *gaudijski vajšnavizem* (nekateri jo imenujejo tudi *bengalski vajšnavizem*). *Gaudija* (*Gaudīya*) oz. *Gaudadeša* ali *Gauda* je namreč ime za področje, ki obsega zahodno Bengalijo in še del drugega indijskega ozemlja,³⁷ na katerem je deloval Šri Čajtanja Mahaprabhu, sčasoma pa je ta geografska oznaka postala ime za vse Čajtanjeve *bhakte*.

Za razliko od biografij mnogih pomembnih hindujskih učiteljev temeljijo podatki o Čajtanjevem življenju in delu na precej zanesljivih zgodovinskih virih, saj sta bili že nekaj desetletij po njegovi smrti napisani kar dve biografiji.³⁸ Iz njih je razvidno, da je bil ta karizmatični religijski reformator nadvse zanosen mož impresivnega izgleda. Bil je visok, svetlopolt (zaradi njegove nenavadno svetle polti se ga je prijel tudi vzdevek *Goranga – gora* (*gourā*) namreč pomeni 'svetel') in menda nadvse privlačnega videza. Prvo polovico življenja je živel običajno življenje tistega časa. Bil je poročen (celo dvakrat, saj mu je prva žena umrla), a že takrat tudi precej religiozen. Že zelo mlad je ustanovil šolo sanskrta, kar ni bilo v tistih časih za izobraženca nič nenavadnega. Zaradi vitalnega karakterja, markantne osebnosti in ugodnega družbenega položaja je bil v domačem mestu Navadvip dobro poznan in priljubljen.

Po očetovi smrti leta 1508 pa se je temeljito spremenil. Iz sicer vernega, a posvetnega izobraženca se je naenkrat preobrazil v gorečega vernika. Izgubil je zanimanje za družinske zadeve in vsakdanje življenje nasploh, namesto tega je vse več časa namenjal mističnemu, s čustvi nabitemu čaščenju Krišne, med katerim je plesal, pel božja imena in padal v ekstatičen trans. Sčasoma se je okoli njega pričela zbirati sprva majhna skupina vernikov, kmalu pa je njihovo skupinsko čaščenje Krišne s petjem in plesom ob spremljavi glasbenih inštrumentov postalo med meščani Navadvipa zelo priljubljeno. A mestna inteligenca, ki so jo sestavljali večinoma *brahmanski* učenjaki in uradniki višjih *kast*, je na vse številčnejše gibanje gledala z nezaupanjem, ga javno smešila in mu na različne načine nasprotovala. Muslimanske oblasti so ga poskusile zatreti, vendar se je Čajtanja skupaj z zdaj že tisoči privržencev uprl lokalnemu vladarju, ki je na koncu popustil in dovolil nadaljnje delovanje gibanja.³⁹

³⁷ Po verovanju nekaterih hindujcev poleg geografske *Gauđe* obstaja še duhovna *Gauda*, imenovana *Gauda-mandala*, »sladkosti poln duhovni prostor« (Acharjee, 2002: 114).

³⁸ *Čajtanja-čaritamrita* (*Caitanya-caritāmṛta*) in *Čajtanja-bhagavata* (*Caitanya-bhāgavata*).

³⁹ Takšno odkrito nasprotovanje oblasti je bilo vse prej kot običajno, nekateri avtorji celo menijo, da gre za prvi odkrit množičnejši upor v dotedanji Indiji. Tako npr. S. Sen v svoji 'Zgodovini bengalske literature' pravi: »To je bilo verjetno prvo dejanje civilne nepokorščine v zgodovini Indije« (v Acharjee, 2002: 19, 20).

Pri štiriindvajsetih letih je Čajtanja zapustil ženo in se dokončno odpovedal posvetnemu življenju. V Puriju, enem najpomembnejših središč čaščenja *Džaganatha* (*Jagamāth* v sanskrtu pomeni 'gospodar univerzuma', s tem izrazom pogosto označujejo Krišno/Višnuja), kjer je potem živel vse do svoje smrti, je pričel asketsko življenje *sadbuj*a, hindujskega svetega moža. V tem obdobju je tudi precej intenzivno potoval po južni in zahodni Indiji, kjer je s svojo impozantno fizično pojavo, osebno privlačnostjo in strastno vernostjo za novo vejo *vajšnavizma*, ki jo je pridigal, navdušil množice privrženecv. Najprej v Bengaliji in na koncu skoraj po vsej današnji Indiji je oživil tradicijo *bhakti*, ljubečega čaščenja in popolne predaje bogu. Konceptu, kot je bil do takrat znan predvsem iz *Bhagavadgite*, je dodal tudi nov pomen: *bhakti* naenkrat ni več zgolj sredstvo za dosego osvoboditve (*mukti*), ampak postane cilj sama na sebi, najvišja vrednota, pomembnejša celo od *mukti*. Tako je Čajtanja pozornost z žrtvenih obredov, ki so jih izvajali izključno *brahmane*, preusmeril na neposredno osebno izmenjavo med posameznikom in bogom, med katero se verniki brez posrednikov predajo bogu z vsakim delčkom svojega bitja in ga ljubeče častijo. Utelešen simbol tega odnosa do boga je *Radha*, ki se popolnoma preda Krišni v ljubečem odnosu, ne da bi za to pričakovala kakršno koli povračilo, ter kot taka uteleša človekovo hrepenenje po stiku z bogom. Tako je osrednja tema *gaudijskega vajšnavizma* čaščenje *Radhe* in Krišne skupaj, kot eno, saj se v svojem bistvu ne razlikujeta – *Radha* je le personifikacija Krišnove neskončne ljubezni in užitka, Krišna jo je ustvaril z namenom, da bi tudi sam užil ta vidik svoje božanske narave. Čajtanja sebe (in s tem seveda vsakega *bhakto*) postavi na *Radhino* mesto, njegovi verniki pa ga kmalu razglasijo za reinkarnacijo tega vidika Krišnove božanske osebnosti; ali drugače, *Radha* in Krišna se skupaj reinkarnirata v Čajtanji⁴⁰ (Acharjee, 2002: 26).

Čajtanja je skupinsko petje imen Krišne oznanjal kot najlažji način, da se posameznik zave uspravane ljubezni med njim in bogom. Le-ta ima nešteto imen, ki naj bi jih razodel človeku. Na absolutni ravni ni razlike med bogom in njegovimi imeni, zato naveže posameznik s petjem njegovih imen z njim neposreden stik in tako prebujata naravno ljubezen do boga. Krišna, Rama, Višnu, Alah in Jehova so le nekatera imena iste vsevišnje božanske osebnosti. Za čas *kali-juge* naj bi *Vede* še posebej priporočale petje *maha-mantra Hare Krišna*. Tako je s petjem svetih imen in ekstatičnim plesom Čajtanja v religijo prinesel zanos in jo s tem približal preprostim ljudskim množicam.

⁴⁰ »To je najvišji filozofski in religijski pomen Čajtanje kot *avatarja* – da se je pojavil kot eden izmed nas. Čajtanja je *kali-juga pavana-avatara*, najvišji *avatar* naše dobe, dvojna reinkarnacija *Radhe* in *Krišne*, ki je prišel na svet, da ga očisti.« (Shrivatsa v Gelberg, 1993: 221)

Njegovo gibanje ni predstavljalo preloma zgolj z religijsko tradicijo, temveč je povzročilo tudi spremembe širšega družbenega življenja. Čajtanja je namreč poudarjal, da v religijskih zadevah ni razlike med moškimi in ženskami, med pripadniki različnih *kast*, celo med hindujci in muslimani ne. V duhovnem smislu so si vsi verniki enaki, vsi so božji služabniki. Takšna »duhovna demokracija« (Acharjee, 2002: 23) je bila seveda v ostrem nasprotju s pravovernim hinduizmom in je sprožila pravo socialno revolucijo. Družbeno življenje so namreč popolnoma obvladovali t.i. *kastni brahmane*, posamezniki, ki so se rodili v *brahman-ski* družini in tako svoj status podedovali. Čajtanja pa je ostro nasprotoval dedovanju *kastnega* statusa in se zavzemal za uvrstitev v *kasto* glede na posameznikove sposobnosti in njegovo delovanje. To je utemeljeval z *Bhagavad-gito*, kjer Krišna pravi: "Ustvaril sem štiri poklicne redove človeške družbe (*varne* oz. *kaste*) na podlagi posameznikovih osebnostnih značilnosti (*gune*) in njegovih del (*karma*)" (v Gelberg, 1983: 119). Čajtanja je poudarjal, da kot kriterija za določanje družbenega statusa Krišna nikjer ne omenja rojstva (*janma*).

Ko se je Čajtanja uprl muslimanskim zavojevalcem Indije, izzval *kastne brahmane* in njihov monopol nad duhovnostjo ter religijo iz templjev ponesel med ljudi (pri čemer njihova *kasta* ni bila pomembna), je postopoma pridobil na milijone privržencev. Vendar sam ni razvil nekega koherentnega filozofskega sistema, duhovne šole ali religijske smeri. Religijo je razumel predvsem kot prakso, prizadeval si jo je osvoboditi spon različnih doktrin in uradnih institucionalnih okvirjev. Vso svojo pozornost je namenil intenzivnemu ekstatičnemu čaščenju *Radbe* in Krišne (zadnjih dvanajst let svojega življenja naj bi večinoma preživel v transu), tako da za oblikovanje filozofskih okvirjev niti ni imel časa. Doktrinarne temelje *gaudijskega vajšnavizma* so, seveda na temelju Čajtanjevih idej (in še bolj prakse), tako postavili šele njegovi učenci, t.i. *vrindavanski gosvamiji*, med njimi predvsem Rupa, Sanatana in Dživa.⁴¹

Gosvami Rupa (1489–1558) je bil visok uradnik v islamski administraciji in se je verjetno spreobrnil v islam. A ko je srečal Čajtanjo, ga je ta tako navdušil, da se je kmalu odrekel svojemu visokemu družbenemu položaju in se mu pridružil. Po Čajtanjevih navodilih se je nastanil v Vrindavanu (*Vṛndāvan*), domnevnem prizorišču Krišnovih dogodivščin z *gopi*, in tam ustvaril center nove veje *vajšnavizma*. Napisal je vrsto temeljnih doktrinarnih tekstov, v katerih je prvi sistematiziral *vajšnavsko* čaščenje *bhakti* in tako ustvaril filozofske temelje *gaudijskega vajšnavizma*. Njegov starejši brat Sanatana (1480–1558), še višji državni uradnik na *gaudijskem*

⁴¹ Za podrobnejši opis življenja in dela *vrindavanskih gosvamijev* glej Acharjee (2002).

islamskem dvoru, se je, fasciniran nad Čajtanjevo osebnostjo, ravno tako pridružil njegovemu gibanju, zaslužen pa je predvsem za kodifikacijo in sistematizacijo religijskih praks *gaudijskega vajšnavizma*. *Gosvami* Dživa (*Jīva*), Sanatanov in Rupov nečak, ki najverjetneje nikoli ni osebno srečal Čajtanje, je prevzel duhovno vodstvo skupnosti v Vrindavanu po smrti svojih stricev, nadaljeval njuno teoretsko delo in tudi sam napisal vrsto doktrinarnih spisov. Ti trije *gosvamiji* so najbolj zaslužni za doktrinarne temelje *gaudijskega vajšnavizma*. Drugi trije so se bolj posvetili obredni praksi in prenašanju znanja: Gopala Bhata (najverjetneje 1500–1585) je kodificiral *vajšnavsko* obredje, Raghunatha-dasa (1486–1533) in Raghunatha Bhata (1505–1579) pa sta pomembna kot učitelja.

Tako je šest *vrindavanskih gosvamijev* kodificiralo Čajtanjeve reformistične nauke in jih nadvse učinkovito posredovalo naslednjim generacijam, saj so se ohranili vse do danes in prek mednarodnega gibanja Hare Krišna (oz. natančneje prek ISKCON-a) našli pot tudi na Zahod.

ROJSTVO MEDNARODNE SKUPNOSTI ZA ZAVEST KRIŠNE

Po Krišnovem odhodu z Zemlje naj bi se izvorni nauk prenašal po štirih *sampradajah* ali nasledstvih duhovnih učiteljev: *Madhvačarja-*, *Nimbarka-*, *Višnusvami-* in *Ramanudža-sampradaja*. Gibanje Hare Krišna sodi v prvo nasledstvo, ki se natančneje imenuje *Brabma-Madhva-Gaudija sampradaja*.⁴² Zadnji v tem nasledstvu duhovnih učiteljev – vse od Krišne in prek Šri Čajtanje – je A. Č. Bhaktivedanta Svami Prabhupada, ki brez dvoma sodi med najuspešnejše promotorje hindujske kulture po svetu.

A. Č. Bhaktivedanta Svami Prabhupada

Rodil se je leta 1896 v trgovski družini v Kalkuti kot Abhaj Čaran De in odrasel v neposredni bližini templja, posvečenega *Radhi* in *Govindi*. Od rane mladosti so imele verske dolžnosti osrednjo vlogo v njegovem življenju – že pri šestih letih

⁴² *Brabma-Madhva-Gaudija sampradajo* sestavljajo naslednji učitelji: *Krišna*, *Brabma*, *Narada*, *Vjasa*, *Madhva*, *Padmanabha*, *Nrhari*, *Madhava*, *Aksobhja*, *Džaja Tirtha*, *Džnanasindhu*, *Dajanidbi*, *Vidjanidbi*, *Rajendra*, *Džajadharma*, *Purušotama*, *Bramanja Tirtha*, *Vjasa Tirtha*, *Lakšmipati*, *Madhavendra Puri*, *Isvara Puri* (*Nitjananda*, *Advaita*), *Čajtanja*, *Ruṣa* (*Ravindra*, *Sanatana*), *Raghunatha* (*Dživa*), *Krišnadasa*, *Narottama*, *Višvanatha*, *Džaganath* (*Baladeva*), *Bhaktivimod*, *Gaurakišora*, *Bhaktisidhanta Sarasvati*, *A.Č. Bhaktivedanta Svami Prabhupada*. To zaporedje učiteljev navaja Prabhupadov guru *Bhaktisidhanta*, druge veje iste *sampradaje* razlagajo verigo učiteljev nekoliko drugače.

mu je na lastno željo oče kupil majhno skulpturo božanstva (*murti*), ki ga je potlej častil. Pri dvajsetih je pričel s študijem na uglednem Scottish Churches College in ga po štirih letih končal. V tem času se je Abhaj navduševal nad idejo o neodvisnosti Indije in nad Gandhijevim osvobodilnim gibanjem. Zaradi zavzemanja za nacionalne šole je po končanem zaključnem izpitu protestno zavrnil diplomo in se tako odzval Gandhijevemu pozivu indijskim študentom, naj izstopijo iz tujih šol.

Že pred tem se je poročil z dekletom po očetovem izboru. Takoj po končanem študiju si je izpolnil dolgoletno željo in romal v Džaganath Puri,⁴³ znano romarsko središče na vzhodni indijski obali. Svojo družino je preživeljal z izdelovanjem in prodajo zdravil in drugih lekarniških izdelkov za kemijski laboratorij vplivnega očetovega prijatelja, a glavno vlogo v njegovem življenju je imela religija. Leta 1922 je srečal Bhaktisidhanto Sarasvatija Thakurja, ki ga je prepričal, da je bolj pomembno od boja za neodvisnost Indije širjenje zavesti Krišne, in postal njegov *guru*. *Svami* Bhaktisidhanta je vodil lokalno *vajšnavsko* svetišče, ki ga je ustanovil njegov oče Bhaktivinoda Thakura (1838–1914).

Bhaktivinoda naj bi prek nasledstva učiteljev prejel Čajtanjeve nauke, jih sistematično posređoval svojim učencem in jih vzpodbujal, naj nauk posređujejo svetu. Deloval je v času, ko je bil *gaudijski vajšnavizem* v precejšnji krizi. Že takoj po Čajtanjevi smrti se je njegovo gibanje namreč razcepilo vsaj na tri struje in bilo tako do sredine 19. stoletja razdrobljeno; životarilo je zgolj v obliki preproste ljudske religioznosti. Znotraj gibanja ni bilo voditeljev, ki bi bili sposobni artikulirati njegovo teologijo in ga ubraniti pred zatonom. Na samo gibanje so močno vplivale tudi tantrične prakse, tako da se je ekstatično čaščenje *Radhe* in Krišne neredko sprevrglo v vulgarni seksualni misticizem.⁴⁴ Tudi zaradi tega je bilo gibanje omejeno v prvi vrsti na preprostejše družbene sloje, intelektualci in drugi pripadniki višjih *kast* v njem praviloma niso našli mesta. V takšnih razmerah je pravnik Bhak-

⁴³ V Džaganath Puriju vsako leto priredijo festival kočij *ratha-jatra*, med katerim na treh ločenih vozovih po mestu vozijo podobe božanstev *Džaganatha*, *Balarama* in *Subhadre*. *Ratha-jatro* v manjši obliki prirejajo tudi v drugih indijskih mestih, med drugim tudi v Kalkuti, kjer se je Abhaj že zelo zgodaj srečal s festivalom. Še kot majhen otrok naj bi priredil svojo malo *ratha-jatro*, med katero so otroci iz soseščine vlekli miniaturne vozove, njihove matere pa so navdušene pripravile hrano, da so jo gledalcem delili kot *prasadam* (Satsvarupa, 1994: 4).

⁴⁴ Že ena od treh vej, na katere se je Čajtanjevo gibanje razcepilo takoj po njegovi smrti, je osrednjo pozornost namenila seksualnim razsežnostim ljubečega čaščenja *Radhe-Krišne* in tudi v praksi v *bbakti* vključevala dejanske spolne odnose. Vse to kljub dejstvu, da naj bi Čajtanja sam živel striktno meniško življenje in zavračal vse oblike erotike – *Radha* naj bi simbolizirala zgolj in samo človekovo hrepenenje po stiku z bogom.

ktivinoda Thakura, dobro izobražen v indijskih in angleških šolah, s plodnim pisanjem (poskrbel je za številne prevode klasičnih *vajšnavskih* del iz sanskerta v bengalščino, nekaterih tudi v angleščino) in s pomočjo položaja visokega vladnega uradnika, nadvse uspešno učil, da je nauk gospoda Čajtanje najvišja oblika teizma, ki je namenjen vsem ljudem sveta in ne zgolj določeni religijski skupini ali narodu. V tem je bil tako uspešen, da je konec 19. stoletja uspel revitalizirati *gaudijski vajšnavizem* in sprožiti vrsto dogodkov, ki so neposredno vodili k nastanku Mednarodnega gibanja za zavest Krišne.⁴⁵

Vendar pa nadvse praktični Bhaktivinoda nikoli ni postal družbeni reformator – njegove ideje je pričel tudi v vsakdanje družbeno življenje aktivno uvajati šele njegov četrti sin Bhaktisidhanta Sarasvati, ki je bil od malih nog deležen najboljše izobrazbe. Zgodaj se je pridružil očetovemu predanemu promoviranju čaščenja Krišne in že zelo mlad pomagal očetu pri njegovem zavzetem tiskanju in izdajanju knjig – Bhaktivinoda je v svojem življenju izdal približno sto knjig *vajšnavskih* teoloških spisov in njihovih komentarjev (kopije knjig je pošiljal tudi številnim akademskim institucijam v Evropi in ZDA). Bhaktisidhanta je tako že zelo mlad dojel pomembnost izdajanja in distribuiranja knjig za obstoj in širjenje *gaudijskega vajšnavizma*. Takoj po očetovi smrti je v Kalkuti ustanovil tiskarno in izdajateljsko hišo ('*Bhagwat Press*'), tako nadaljeval očetovo delo in poskrbel, da so to delo nadaljevali tudi njegovi učenci.

Najuspešnejši med njimi, ustanovitelj ISKCON-a, *svami* Bhaktivedanta, se je leta 1932 (takrat še *Abhaj*) z družino preselil v Allahabad, kjer je tudi formalno postal Bhaktisidhantov učenec in prejel njegovo iniciacijo. Poslovno in družinsko življenje je poskušal uskladiti z vse aktivnejšimi religijskimi dejavnostmi, nad katerimi pa njegova žena ni bila preveč navdušena (kadar je doma prirejal religijska srečanja in predaval o temah iz *Bhagavad-gite*, se je menda najraje zaprla v svojo sobo). Prav tako so pričeli trpeti tudi posli. Po *Bhaktisidhantovi* smrti leta 1936 se je *Abhaj*, razočaran zaradi sporov med starejšimi učenci glede nasledstva na vodilnih položajih in lastništva nad templji, z družino vrnil v Kalkuto, kjer je med drugo svetovno vojno pričel izdajati revijo 'Nazaj k bogu' ('*Back to Godhead*'). To je bil prvi Abhajevega poskus, da izpolni naročilo njegovega duhovnega učitelja glede pridiganja v angleškem jeziku. Večino člankov je napisal sam, sam jo je tudi financiral in distribuiral.

Ko so težko pričakovani osamosvojitvi Indije leta 1947 sledili tragični krvavi boji med hindujci in muslimani ter razdelitev države na Indijo in Pakistan, je *Abhaj* v

⁴⁵ Za podrobnejši opis življenja in dela Bhaktivinoda Thakurja glej Shukavak (1999).

tem videl praktičen dokaz pravilnosti nauka svojega duhovnega učitelja, ki je bil prepričan, da noben političen sistem ne more pomagati človeštvu in da mora edino pravo delo za javni blagor preseči interes za minljivo ter človeka pripraviti na njegov večni odnos z bogom (Krišno). Zato se je še bolj posvetil pisanju in pridiganju. Zaradi razkolov v *vajšnavski* organizaciji *Gaudija Math*, ki jo je ustanovil njegov *guru* Bhaktisidhanta Sarasvati Thakura, je sam zasnoval 'Ligo *bhakt*', gibanje, ki naj bi delovalo v svetovnem merilu. Po vse večjih družinskih nesoglasjih je zapustil ženo in (že odrasle) otroke, da bi se popolnoma posvetil religiji. Opustil je posle in se nekaj časa selil iz kraja v kraj kot beraški redovnik. V Delhiju je še vedno izdajal svojo revijo in jo prodajal po ulicah, brezplačne izvode je pošiljal tudi na Zahod v izbrane knjižnice, na fakultete in druge kulturne ustanove. Na koncu tega težavnega obdobja, ko je prvič živel sam in v skrajni revščini, se je ustalil v Vrindavanu, najbolj svetem mestu *gaudijskih vajšnav*. V mestu, kjer naj bi se po izročilu pred pet tisoč leti vrstile številne Krišnovе zabave z *gopi*, je našel novi dom. Kmalu je prejel tudi formalno iniciacijo v red *sanjase* in dobil duhovno ime *svami* Abhaj Čaranaravinda Bhaktivedanta. A njegovim pridigam in naukom so bili še zmeraj pripravljene prisluhniti le redki.

Ob podpori *vajšnav* je poleg revije pričel izdajati tudi knjige. Tako je pričel izpolnjevati neposredno napotilo svojega duhovnega učitelja, ki mu je tik pred smrtjo, zaskrbljen zaradi nasledstvenih sporov med učenci, dejal: »Bolje bi bilo, če bi pobral marmor s tempeljskih sten in tako prihranil denar. Če bi lahko to storil in natisnil knjige, bi bilo bolje. Če boš kdaj imel denar, natisni knjige.« (Bhaktisidhanta v Satsvarupa, 1994: 10) V gorečem prepričanju, da lahko *Šrimad Bhagavatam* prinese duhovno revolucijo v zmaterializirani zahodni svet, se je odločil, da v angleščino prevede vseh osemnajst tisoč verzov v dvanajstih spevih. Izračunal je, da bi za celoten prevod in pripadajoče komentarje, kar bi obsegalo približno šestdeset zvezkov, porabil pet do sedem let. A takšen projekt ni pretirano zanimal založnikov, zato je denarna sredstva zbral sam in med leti 1962 in 1965 izdal prve tri knjige prevodov in komentarjev *Šrimad Bhagavatama*, ki so naletele na ugodne odmeve.⁴⁶ Sicer so se knjige prodajale bolj slabo, a zdaj je bil *svami* Bhaktivedanta, čeprav brez denarja, pripravljen za pot na Zahod. 13. avgusta 1965 je s pomočjo domačih in enega ameriškega sponzorja s tovorno ladjo *Džaladuta* iz Kalkute odplul proti ZDA. Po petintridesetdnevnem napornem potovanju, med katerim je preživel dva infarkta, je prispel v New York. S sabo je imel nekaj drobiža in dvesto kompletov svojih komentarjev *Šrimad Bhagavatama*. Brez kakršnih koli izkušenj, povezanih z življenjem na Zahodu, in brez finančnih sredstev, je v

⁴⁶ Med drugim je te prve tri knjige zelo ugodno ocenil ugledni filozof Radhakrishnan, v avdiceno ga je sprejel tudi takratni indijski premier Lal Bahadur Shastri.

New Yorku leta 1966 ustanovil Mednarodno skupnost za zavest Krišne – ISKCON (International Society for Krishna Consciousness). Svami Bhaktivedanta, ki ga privrženci imenujejo tudi Šrila Prabhupada, je bil tako prvi, ki je prinesel *vajšnavizem* na Zahod in s tem pri sedemdesetih letih izpolnil nalogo, ki mu jo je štiri desetletja prej zaupal njegov *guru svami* Bhaktisidhanta Sarasvati. To vse prej kot običajno zgodbo o uspehu opiše ameriški primerjalni religiolog Thomas J. Hopkins z besedami:

To je fascinantna zgodba. Če bi vam kdo povedal kaj podobnega, bi mu težko verjeli. Oseba, stara sedemdeset let, se odpravi v tujo deželo, kjer ni bila še nikoli, kjer ne pozna nikogar, je brez denarja in brez kontaktov. Nima nobene od stvari, ki se zdijo nujno potrebne za uspeh. Brez kakšnega razdelanega sistema bo novačil ljudi, naključno bo izbral kogarkoli, ki mu bo pač prečkal pot, in tem ljudem potem zaupal odgovorne naloge organiziranja svetovnega gibanja. Rekli bi: "Kakšen program pa je to?" Mogoče bi sicer lahko našli kakšen podoben primer. Jezus iz Nazareta je tudi hodil naokoli, govoreč: "Pridite z mano. Pustite svoje mreže, ali, pustite pobiranje davkov, pridite in mi sledite." Toda on ni bil starec v tuji družbi, obkrožen z ljudmi z radikalno drugačnim kulturnim ozadjem. Ukvarjal se je z ljudmi iz svoje lastne, domače skupnosti. Dosežek svamija Bhaktivedante je resnično treba razumeti kot nekaj izjemnega. (Hopkins v Gelberg, 1983: 127, 128)

V naslednjih desetih letih je Prabhupada nekajkrat prepotoval zemeljsko oblo, ustanovil prek sto centrov zavesti Krišne v 49 deželah sveta, v občestvo iniciiral na tisoče učencev in približal *vajšnavsko* kulturo milijonom ljudi.⁴⁷ Napisal je več kot osemdeset knjig s prevodi in pojasnili *vedskih* spisov. Umrl je 17. novembra 1977 v Vrindavanu.

RAZVOJ MEDNARODNE SKUPNOSTI ZA ZAVEST KRIŠNE IN NJENIH DEJAVNOSTI

Ko je Šrila Prabhupada leta 1966 ustanovil ISKCON, je njegovo gibanje našlo številne privrženca najprej med mladimi v New Yorku in San Franciscu, kmalu pa se je razširilo po vseh ZDA. K ugodnim razmeram za širjenje je pomembno prispevala predvsem hipijska kontrakultura, ki je ravno takrat doživljala svoj višek. Ameriške mladinske kontrakulture šestdesetih let namreč ne gre razumeti zgolj kot politični in kulturni upor mladih zoper obstoječo kulturo, saj se je hkrati

⁴⁷ Tako naj bi se izpolnila prerokba, zapisana kmalu po njegovem rojstvu v osebnem horoskopu, da bo pri sedemdesetih prečkal ocean, postal velik duhovni učitelj in ustanovil 108 templjev (glej Klostermaier, 2000: 155). Za podrobnejši opis Prabhupadovega življenja in dela glej njegovo biografijo (Satsvarupa, 1994).

z bojem za državljanske pravice in enakopraven položaj žensk ter z nastankom ekološkega gibanja izjemno povečalo tudi zanimanje za drugačno duhovnost od tiste, ki so jo ponujale obstoječe religijske institucije. Tako je Prabhupadovo gibanje Hare Krišna sicer naletelo na zadržano zanimanje med ameriškimi srednjimi sloji, kjer se je sprva gibal, a pravi polet je doživelo šele, ko je njegovo sporočilo doseglo mlade pripadnike cvetoče kontrakulture. Številni študentje, umetniki, glasbeniki itd. so v svojem nezadovoljstvu nad prevladujočo kulturo in načinom življenja toplo sprejeli indijskega *sadbuj*a in mnogi v njegovem zanosnem oboževanju Krišne našli odgovor na svoje iskanje. Septembra 1966 je Prabhupada iniciiral prve učence, dva med njimi s starodavnim *vedskim* obredom tudi poročil in jih vse skupaj le nekaj dni za tem popeljal na ulice New Yorka na prvi javni *kirtan*, petje *maha mantr*e Hare Krišna, ki jo je od takrat dalje moč slišati po ulicah in trgih nešteti zahodnih mest.

Že leta 1968 je Prabhupada poslal dva izmed svojih učencev v Indijo, kjer sta pričela s pripravami za ustanovitev ISKCON-a v deželi, iz katere duhovno izhaja; prvi centri so začeli v Bostonu, Los Angelesu in številnih drugih severnoameriških mestih, gibanje pa se je pojavilo tudi v Evropi. V Veliki Britanijo je z namenom, da bi poiskali primerne prostore za ISKCON-ov center in pričeli z delovanjem, pripotovalo šest ameriških *bhakt* (trije poročeni pari). V Londonu so pričeli z rednimi večernimi programi in kmalu navezali stike z legendarno glasbeno skupino The Beatles. Tako je avgusta 1969 njihov kitarist, George Harrison, sodeloval pri snemanju pesmi '*Hare Krishna Mantra*', ki je preplavila lestvice popularne glasbe najprej v Veliki Britaniji in takoj zatem po celi Evropi ter prinesla gibanju ogromno publicitete. George Harrison se je kasneje v pogovoru s Krišnovimi *bhaktami* tega dogajanja spomnil z besedami:

Mislil sem si, da pač živimo v vesoljski dobi, z letali in vsem tem. Če lahko vsakdo potuje na počitnice okrog sveta, ni razloga, zakaj ne bi nekaj milj potovala še mantra. Osnovna ideja je tako bila, da bi duhovno prepojili družbo, če naj se tako izrazim. Ko mi je uspelo prepričati 'Apple Records' in je bila plošča zunaj, smo takoj po naši veliki promociji vedeli, da bo postala velik hit. In ena največjih, ena najbolj razburljivih stvari v mojem življenju se je zgodila, ko sem vas videl na BBC-jevi oddaji 'Top of the Pops'. Kar nisem mogel verjeti. V to oddajo je zelo težko priti, saj vas povabijo le, če se uvrstite na lestvico 'Top 20'. Bilo je kot piš svežega zraka. Moj plan je bil narediti tri in pol minutno verzijo mantr, da jo bodo lahko predvajali na radiu, in to nam je uspelo. ... Bilo je resnično zabavno videti Krišno na 'Top of the Pops'. (v Knott, 1986: 36)

Ko je jeseni istega leta Prabhupada prvič obiskal Veliko Britanijo, so ravno selili ISKCON-ove templje, in pomoč pri *gurujevi* namestitvi je ponudil John Lennon. Tako je ustanovitelj gibanja Hare Krišna prvih sedem tednov v Evropi preživel v

Tittenhurstu, na posestvu karizmatičnega pevca. George Harrison je kasneje (leta 1973) kupil podeželski dvorec v Herdfordshiru in ga gibanju prodal za simbolično vsoto enega funta (Barret, 2001: 283). *Bhaktivedanta Manor*, kot so dvorec poimenovali, je še danes britanska centrala ISKCON-a.

Tudi v naslednjih letih se je gibanje Hare Krišna hitro širilo po ZDA in Evropi, in tako ob prehodu v novo stoletje upravljalo približno 350 templjev, 40 kmetijskih skupnosti, 50 šol in 95 restavracij v več kot sto državah. Poleg tega v okviru ISKCON-a deluje še približno 10.000 *nama-bat* (področnih centrov, kjer se srečujejo kongregacijski člani), vsako leto pa v večjih svetovnih mestih priredijo tudi okoli 300 festivalov *ratha-jatre*. Precej težko je oceniti število pripadnikov gibanja, saj je zanj, podobno kot za večino novih religijskih gibanj, značilna izrazita fluktuacija članstva (velik delež pripadnikov gibanja zapusti, a hkrati se mu pridružujejo zmeraj novi člani). Na svetu naj bi bilo približno 30.000 iniciiranih članov, celotno kongregacijo ocenjujejo na milijon ljudi⁴⁸ (Jazwinski, 1997: 316). Od tega jih približno 4 odstotke živi v templjih, preostalih 96 odstotkov pa v lastnih gospodinjstvih. Takšna struktura pripadnikov gibanja je posledica intenzivnih sprememb v načinu delovanja in v organizacijski strukturi gibanja, ki so se zgodile predvsem zaradi sprememb v starostni strukturi članstva. Večina zgodnejših članov, ki je še ostala aktivna v gibanju, je namreč vstopila v obdobje srednjih let, si ustvarila družine in si uredila življenje v skladu s temi novimi dejstvi.⁴⁹ Skupnost se je tako iz 'tempeljskega gibanja' v začetnem obdobju, ko je večina pripadnikov živela 'meniško' življenje v templjih, ki se je radikalno razlikovalo od načina življenja okolice, počasi prelevila v 'kongregacijsko gibanje', v katerem številčno prevladujejo poročeni člani z družinami, ki se na pogled ne razlikujejo bistveno od pripadnikov širše družbene skupnosti.

ISKCON je tudi eden največjih svetovnih založnikov, saj je njegova multinacionalna založba Bhaktivedanta Book Trust International do danes izdala več kot 395 milijonov knjig indijske filozofije in religije v več kot 70 jezikih sveta. Poleg knjig ISKCON od leta 1993 izdaja tudi akademsko revijo 'ISKCON Communications Journal', posvečeno problematiki gibanja Hare Krišna in *vajšnavizma* nasploh.

⁴⁸ Nemara velja omeniti še več sto milijonov indijskih *vajšnav* doma, v Indiji, in tudi drugod po svetu, ki častijo Krišno, *Višnuja* in *Ramo*, mnogi med njimi pa se udeležujejo obredov tudi v ISKCON-ovih templjih.

⁴⁹ Podobne spremembe so značilne za večino novih religijskih gibanj v njihovih kasnejših, zrelejših fazah delovanja. Podrobneje jih bomo analizirali v nadaljevanju.

Med ISKCON-ovimi dejavnostmi velja omeniti še humanitarno organizacijo 'Hare Krishna Food for Life' (Hrana za življenje), ki aktivno deluje že več kot 30 let. Njeni člani naj bi do danes razdelili prek sto milijonov vegetarijskih obrokov. Najdejavnejši so v Afriki in Aziji, a tudi povsod drugod, kjer je potrebna pomoč – hrano razdeljujejo brezdomcem v velikih zahodnih metropolah, številnim vojnim beguncem po vsem svetu, žrtvam rušilnih potresov ipd.⁵⁰

Organizacijska struktura ISKCON-a

ISKCON je organiziran po razmeroma preprostem sistemu. Že leta 1970 je Prabhupada ustanovil sprva dvanajstčlanski mednarodni kolektivni vodstveni organ gibanja, ki ga je poimenoval Governing Body Commission (GBC).⁵¹ Svet je razdelil na dvanajst geografskih področij (con) in za vsako izmed teh con zadolžil po enega člana GBC-ja. Vsak izmed teh področnih sekretarjev skrbi za pravilno izvajanje duhovnih načel v vseh templjih, ki spadajo v njegovo področje, vsak tempelj zase pa ostaja samostojen in tudi samozadosten, kar pomeni, da se vzdržuje sam. Leta 1976 je Prabhupada upravljanje ISKCON-a opisal takole:

Naše gibanje za zavest Krišne upravljamo z GBC-jem. Imamo približno dvajset članov GBC-ja, ki nadzirajo naše delovanje po celem svetu. Nad GBC-jem sem jaz, pod njim so predsedniki, finančniki, sekretarji itd. v vsakem templju. Predsednik je odgovoren GBC-ju. GBC pa je odgovoren meni. (Prabhupada v Danavir, 1999: 92)

Po smrti je Prabhupada celotno vodstvo in upravljanje ISKCON-a z oporoko prenesel na GBC, ki ima danes okoli trideset članov. Poleg področnih sekretarjev ga sestavljajo še regionalni sekretarji (ki pomagajo področnim sekretarjem) in ministri, ki so zadolženi vsak za svoje področje: izobraževanje, komunikacije, razdeljevanje knjig, čaščenje božanstev, kulturo, novačenje in izobraževanje novih članov, finance in upravljanje, socialne zadeve, zdravstvo, pravosodje, imajo pa tudi posebni ministrstvi za mladino in za ženske. GBC se sestaja redno enkrat letno med praznovanjem pojavitve Šri Čajtane (*Gaura-purnima*) v Majapurju v Indiji, kjer je tudi svetovni sedež ISKCON-a. Na teh splošnih zborih člani pregledajo delovanje skupnosti v preteklem letu in sprejmejo letno poročilo,

⁵⁰ Organizacija 'Hrana za življenje' je bila v času vojn na področju bivše Jugoslavije izrazito dejavna v Bosni in Hercegovini.

⁵¹ »Člani GBC-ja ste moji izbranci, ki boste poskrbeli, da se bo moje delo nadaljevalo v zadovoljstvo gospoda Čajtane Mahaprabhuja. Zato se morate zavedati svoje velike odgovornosti do človeške družbe, ki jo morate rešiti iz objema katastrofe«, je 16. junija 1972 zapisal Prabhupada v pismu prvim članom GBC-ja (v Danavir, 1999: 91, 92).

oblikujejo pravila in zakone skupnosti, oblikujejo različne komisije in druga delovna telesa, določijo njihove naloge in pristojnosti ter imenujejo njihove člane, imenujejo ministre ipd. Splošni zbor GBC-ja sprejema resolucije, s katerimi neposredno usmerja delovanje ISKCON-a. Odločitve sprejemajo z navadno večino glasov prisotnih članov GBC-ja; dvotretretinjska večina je potrebna le za odpoklic sekretarja GBC-ja, odpoklic *guruja*, za spreminjanje splošnih pravil delovanja GBC-ja in za imenovanje novih članov GBC-ja (glej Danavir, 1999: 93).

GBC posredno imenuje predsednike templjev, neposredno pa je pristojen za prepoznavanje in razglašanje novih *sanjasijev* in *gurujev*. Predsedniki templjev so zadolženi za posamezen tempelj, imenujejo jih sekretarji GBC-ja. *Sanjasiji* so z osebnim zgledom in pridiganjem odgovorni za duhovni standard ISKCON-a in njegovo skladnost s Prabhupadovimi navodili. Nove *sanjasije* na predlog sekretarjev imenuje GBC. *Guruje* (duhovne učitelje) izbirajo med visoko usposobljenimi *bhaktami*, ki jih na predlog področnih ali regionalnih svetov prepozna in razglasi GBC. Vsak *guru* se zaobljubi, da bo svoje učence z osebnim zgledom vodil v skladu z nauki Šrila Prabhupade in navodili GBC-ja. *Guruji* – danes jih je v ISKCON-u okoli osemdeset – imajo ekskluzivno pravico iniciiranja novih učencev, kar pomeni, da vsak iniciiran *bhakta* sledi enemu izmed *gurujev*.

Guru

Duhovni učitelj ali *guru* ima v indijski tradiciji izjemno pomembno vlogo. Je neke vrste duhovni mentor; njegova vloga na poti učenčevega samospoznavanja je zelo pomembna. On je tisti, ki učenca vpelje v duhovni svet in nadzoruje pravilno izvajanje predpisanih tehnik. Velja za božjega predstavnika (in ne za boga samega, kot to v zadnjih desetletjih neredko interpretirajo mnogi novodobski *guruji*), za posrednika med duhovnim in materialnim svetom: »... Obstajata dva svetova: duhovni svet in ta materialni svet, in za vsako religijsko dejavnost mora med njima obstajati kontakt, prostor, kjer se srečata. Ta stična točka se v hinduizmu odraža skozi različne koncepte, kot so *avatar*, *šastra* (spisi), *mantra* in *guru*« (Shrivatsa v Gelberg, 1993: 219). *Guru* pa ni zgolj odgovoren za duhovni napredek svojih učencev, temveč je deležen tudi posledic njihovega delovanja – *guru* ob iniciaciji učenca prevzame nase njegovo *karmo*, v zameno pa učenec *guruju* obljubi brezpogojno zvestobo⁵² (Knott, 1986: 66).

⁵² Zvestoba *guruju* pa vendarle ni popolnoma brezpogojna; če *guru* očitno krši religijske predpise in doktrino, ga učenec lahko zavrne.

Julija 1977, tik pred smrtjo, je Prabhupada med takrat dvajsetimi člani GBC-ja izbral enajst t.i. *ritvik gurujev*, ki so v njegovem imenu iniciirali nove člane. Ti novi člani so tako formalno sledili Prabhupadi. Po njegovi smrti naj bi ti prvi *ritvik guruji* postali polnopravni *guruji* z vsemi pristojnostmi, novi učenci, ki bi jih iniciirali, pa bi postali njihovi učenci.⁵³ Po Prabhupadovi smrti novembra 1977, ko je GBC formalno prevzel vodstvo in upravljanje ISKCON-a, sta vloga in pomen teh enajstih *gurujev* skokovito narasla in kmalu so postali vplivnejši od ostalih članov GBC-ja. V okviru posebne komisije znotraj GBC-ja so samostojno odločali o vseh zadevah, ki so se kakorkoli nanašale na *guruje* in iniciacije. Dvajset geografskih področij, za katera so bili zadolženi člani GBC-ja (po en član za vsako področje), so razdelili na enajst večjih področij (con), katerih upravljanje so prevzeli *guruji*. Tako so si postopoma prisvojili popolno duhovno in administrativno kontrolo nad geografskimi območji po svetu, v katerih so edini smeli iniciirati nove učence. Vsak izmed *gurujev* je postal v svoji coni edina avtoriteta, ki so jo pripadniki morali častiti na isti način kot prej Prabhupado. To je razcepilo ISKCON in kmalu pripeljalo do konfliktov med *guruji* in ostalimi člani GBC-ja.

V indijski tradiciji vloga *guruja* temelji na tradicionalnem modelu karizmatičnega duhovnega voditelja, avtoritete z neomejenimi pristojnostmi, okoli katerega nastane institucija. Tako je bilo tudi v zgodnji fazi delovanja ISKCON-a, za časa Prabhupadovega življenja. A z ustanovitvijo GBC-ja, na katerega je v svoji oporoki prenesel vse pristojnosti vodenja in upravljanja gibanja, je Prabhupada od tega sistema odstopil. Po indijski tradiciji namreč *guru* v prvem členu svoje oporoke imenuje naslednika in mu s tem preda institucijo, kot bi bila njegova lastnina. Prabhupada pa je v prvem členu oporoke zapisal: »GBC bo vrhovna izvršna oblast celotnega ISKCON-a« (za celotno besedilo Prabhupadove oporoke glej Krishnakant, 2002: 123–130). Z oblikovanjem korporativnega modela vodenja organizacije – in s tem povezano institucionalizacijo in rutinizacijo karizme – je moderniziral religijsko tradicijo, kar pa je sprožilo veliko krizo v delovanju

⁵³ Tej interpretaciji sicer nasprotuje razmeroma številčna skupina predsednikov templjev in ostalih Krišnovih *bbakt* s celega sveta, ki na podlagi Prabhupadove oporoke, številnih pisem in drugih dokumentov dokazujejo, da tudi po njegovi smrti ISKCON-ovi *guruji* nimajo pravice iniciirati novih učencev v svojem imenu, temveč še zmeraj ostajajo Prabhupadovi posredniki (kar v bistvu pomeni *ritvik*) in tako iniciirajo izključno v njegovem imenu. Novoiniciirani *bbakte* naj bi bili tako še zmeraj neposredni Prabhupadovi učenci in ne učenci teh novih *gurujev*. Ta skupina, ki se je organizirala v t.i. 'ISKCON Revival Movement' (IRM), upravlja z največjim ISKCON-ovim templjem na svetu v južnoindijskem mestu Bangalore, zdi pa se, da je gibanje že doseglo svoj višek in je v zadnjem času nemara že v zatonu. Za več informacij o delovanju IRM glej Krishnakant (2002); podrobnejše informacije so dostopne tudi na spletnih straneh <http://farsight.members.beeb.net> in <http://come.to/irm>.

skupnosti. ISKCON je bil prisiljen redefinirati vlogo *gurujev*, ki so v *vajšnavski* tradiciji neposredni božji predstavniki (in jih je potrebno temu primerno tudi častiti), s prenosom vodstva na GBC pa so se naenkrat znašli v moderni organizaciji, ki deluje po racionalnih in demokratičnih načelih.

Nesoglasja in spori med *guruji* na eni strani in ostalimi člani GBC-ja ter mnogimi predsedniki templjev na drugi so se še povečala, ko se je pokazalo, da številni *guruji*, ki so razmeroma mladi prevzeli velike odgovornosti in bili hkrati deležni čaščenja množic vernikov, svoji vlogi preprosto niso kos. Mnogi med njimi so namreč na različne načine začeli zlorabljati svoj položaj. »*Guruji* so se znašli v nemogočem položaju. Imeli so na tisoče privržencev, njihovo čaščenje in povzdigovanje jim je v nekaterih primerih stopilo v glavo. Preprosto niso bili sposobni nositi odgovornosti, ki jo je prej nosil Prabhupada. Nekateri med njimi so na najrazličnejše načine zašli na kriva pota,« pravi Bhagavat Dharma, nekdanji ISKCON-ov predstavnik za stike z javnostmi v Veliki Britaniji (v Barret 2001: 284). Nemški *bhakta* Hansaduta je leta 1980 streljal v več izložb prodajaln z alkoholnimi pijačami v Berkeleyu v Kaliforniji, kar se je pokazalo le za vrh ledene gore njegovih nezakonitih dejavnosti (zaradi česar ga je GBC izključil iz ISKCON-a). Leta 1982 je GBC Džajatirthi (*Jayatirtha*), *guruju*, zadolženemu za Anglijo, odvzel pristojnosti *guruja*, saj naj bi pričel uživati LSD in se zapletati v seksualne odnose s svojimi učenkami. Njegov nadvse uspešen naslednik Bhagavan, pod čigar vodstvom naj bi v Angliji 'razdelili' okoli 30 milijonov knjig, je leta 1986 zaradi ljubezenske zveze s svojo tajnico zapustil gibanje. V desetih letih po Prabhupadovi smrti je gibanje zapustilo (večinoma so bili izključeni) šest od prvotnih enajstih *gurujev* – članov GBC, kar je imelo katastrofalne posledice za celotno Mednarodno skupnost za zavest Krišne.⁵⁴

Tako se je jeseni 1984 na rednem srečanju predsednikov templjev Severne Amerike rodilo reformacijsko gibanje, znano pod imenom '*guru reforma*', ki je spremenilo tradicionalni položaj in vlogo *gurujev* v ISKCON-u. Reforma je dosegla višek na rednem letnem srečanju GBC-ja leta 1987, ko so izključili štiri '*padle*' *guruje* in v GBC izvolili petnajst novih članov, med njimi tudi voditelje reformacijskega gibanja. GBC je tako tudi *de facto* prevzel vodenje in upravljanje ISKCON-a. Druga neposredna posledica reforme pa je bila povečanje števila *gurujev* in opustitev conskega sistema, po katerem so vsi pripadniki v določeni coni avtomatično sledili istemu *guruju*. Danes v ISKCON-u obstaja okoli osemde-

⁵⁴ Osupljive dogodke, ki so sprožili '*padec*' ISKCON-ovih *gurujev*, skupaj z vrsto drugih, prav tako bolj ali manj tragičnih dogajanj v gibanju Hare Krišna, opisuje (sicer precej senzacionalistična) knjiga dveh ameriških poročevalcev z naslovom '*Opica na kolu: umori, norost in Hare Krišna*' (Hubner in Gruson, 1988).

set *gurujev* (vsi so neposredno odgovorni GBC-ju) in privrženci kjerkoli po svetu se lahko svobodno odločijo, kateremu med njimi bodo sledili. Tako sedaj prebivalci istega templja praviloma sledijo različnim *gurujem*. Pripadniki slovenskega ISKCON-a npr. sledijo približno petnajstim *gurujem*.

Posledice reforme so dobro vidne tudi v tem, da se je gibanje v zadnjih dveh desetletjih razvilo v zrelo organizacijo, ki ogromno pozornosti in energije posveča študiju in znanju. Za razliko od prve, pionirske faze v razvoju gibanja, ko je bila prioriteta neselektivno novačenje novih članov, danes v templjih pozorno selekcionirajo prišleke, ki jih potem sistematično poučujejo o *vajšnavizmu*. Tako so templji postali v prvi vrsti izobraževalna in duhovna središča širše kongregacije.

Problemi v delovanju ISKCON-a

Kljub reformi delovanje ISKCON-a očitno še ne poteka brez problemov. O tem nadvse zgovorno pričajo tudi rezultati mednarodne raziskave iz leta 1996, ki jo je po naročilu GBC-ja ob stoletnici Prabhupadovega rojstva izvedel ameriški sociolog E. Burke Rochford, ki že četrto stoletja preučuje gibanje. Rezultate raziskave⁵⁵ je moč strniti v naslednje točke (glej Rochford 1999 in 2000a):

1. Pomanjkanje zaupanja v vodstvo gibanja.

Velik delež anketirancev je izrazil nezaupanje tako do *gurujev* kot do GBC-ja. Mnogi menijo, da reforma ni vzpostavila zadovoljivih mehanizmov kontrole nad *guruji*, hkrati pa so izrazili tudi občutek pomanjkanja vpliva na vodenje in upravljanje skupnosti. To še posebej velja za poročene *bhakte* z družinami, ki živijo izven skupnosti. Jasno so respodenti izrazili tudi občutek pomanjkanja odkrite komunikacije med *bhaktami* – mnogi čutijo, da v skupnosti namesto prijateljskih in spoštljivih odnosov prevladujejo brezosebni stiki.

2. Neučinkovito upravljanje in vodenje gibanja.

Mnogi pripadniki gibanja so izrazili mnenje, da je gibanje slabo vodeno in da voditelji pogosto ne upoštevajo želja in stališč tistih, ki jih vodijo. Iz tega je moč sklepati na odtujenost lokalnih in regionalnih voditeljev od svojih baz.

⁵⁵ Vzorec raziskave je zajel 1996 pripadnikov gibanja (poročene *bhakte*, 'menihe', ki živijo v templjih, in tudi bivše pripadnike) iz 53 držav sveta (594 iz Severne Amerike, 480 iz Zahodne Evrope, 364 iz Vzhodne Evrope – med njimi 6 slovenskih *bhakt*, 245 iz Srednje in Južne Amerike, 81 iz Avstralije in Oceanije, 82 iz Afrike in 133 iz Azije). Anketiranci so izpolnjevali vprašalnik, preveden v osem jezikov (španščino, portugalsščino, francoščino, ruščino, poljščino, italijanščino, nemščino in češčino), ki je z vprašanji zaprtega in odprtega tipa meril prek 300 spremenljivk.

3. Neurejen položaj poročenih *bhakt* z družinami.

Raziskava je pokazala, da je domala v vseh delih sveta nuklearna družina nadomestila komunalistično strukturo gibanja. Celo v novoustanovljenih skupnostih v postsocialističnih evropskih državah večina pripadnikov živi in dela izven templjev (oz. drugih skupinskih oblik bivanja, kot so npr. podeželske skupnosti). Očitno se kaže tudi slaba integritetnost družin v skupnost. Anketiranci so kot problematično najpogosteje navajali pomanjkanje zaposlitvenih možnosti znotraj skupnosti (približno 80 odstotkov anketirancev, ki so zaposleni izven ISKCON-a, pravi, da bi se zaposlilo v skupnosti, če bi jim to omogočilo preživeti sebe in družino) in pomanjkanje lastnih izobraževalnih ustanov (kot problem pogosto navajajo izgubo občutka pripadnosti otrok, ki hodijo v javne šole in so zaradi članstva v skupnosti izpostavljeni stigmatiziranju). Zbrani odgovori jasno opozarjajo na ISKCON-ovo neučinkovitost pri urejanju položaja poročenih *bhakt* z družinami, ki večino časa preživijo zunaj skupnosti (bodisi v službah ali šolah). Posledično ti pripadniki manj časa posvečajo svojim religijskim dejavnostim, manjša je tudi njihova predanost skupnosti, s katero se čutijo slabo povezani (glej tudi Rochford, 1995).

4. Problematičen položaj žensk.

Odgovori velikega dela anketirancev kažejo, da se tako pripadnicam kot tudi pripadnikom gibanja položaj žensk v ISKCON-u zdi problematičen. Oboji menijo, da bi morale ženske imeti večjo vlogo v skupnosti in da bi morale imeti enake možnosti opravljanja religijskih dejavnosti kot moški. Večina anketirancev se strinja, da morajo ženske imeti možnost vodenja javnih *kirtan*, predavanj, in da bi morale imeti možnost opravljati funkcijo vodenja templja. Manj kot polovica vprašanih pa podpira idejo, da bi ženske morale imeti tudi možnost postati *guru*. Rezultati raziskave kažejo, da znotraj ISKCON-a obstaja množična podpora aktivnejši in bolj enakopravni vlogi žensk v gibanju, ki temelji na pojmovanju (jasno izraženem s strani večine anketirancev) moških in žensk kot duhovno enakopravnih.

V *gaudijskem vajšnavizmu*, podobno kot v veliki večini hindujskih ločin, tradicionalno največ pozornosti posvečajo duhovnemu napredku moških.⁵⁶ Glede na *vajšnavsko* doktrino smo sicer ljudje po svoji pravi naravi duhovna bitja, duše v materialnem telesu – in vse duše so ženskega spola in se med seboj ne razlikujejo. Le bog je moškega spola, zato je naravna in večna težnja vseh duš po združitvi z njim. Tako smo ljudje na duhovnem nivoju popolnoma enakopravni, čeprav se

⁵⁶ Čeprav velja omeniti, da danes v Indiji (in tudi na Zahodu) deluje nekaj hindujskih skupin, v katerih imajo tudi ženske aktivno vlogo, npr. *Brahma Kumaris* (ki jo vodijo ženske), *Sarada Devi Math* (ki ji pripadajo izključno ženske), *Svaminirajan Sampradaja* ipd.

na materialnem nivoju očitno razlikujemo glede na spol. Priznani protestantski teolog z Univerze Harvard Harvey Cox v tem kontekstu opozarja še na nekatere druge doktrinarne elemente *vajšnavizma*: » ... Krišna se transformira v *Radbo*, da bi lahko izkusil – kot *Radba* – svojo lastno ljubezen. Menim, da je to izjemno pomemben teološki moment, še posebej v dobi osvobajanja žensk in feministične (na žalost pogosto upravičene) kritike biblije, ki da je patriarhalna in izključuje ženske« (Cox v Gelberg, 1983: 34). A ti doktrinarni elementi *vajšnavizma*, ki poudarjajo enakopravnost moških in žensk, se nanašajo le na duhovno plat, v materialnem svetu pa naj bi ženska nujno potrebovala moško zaščito. Večina tradicionalnih spisov je posvečena skoraj izključno moškim, neredko zgolj moškim v celibatu, kar v vsakdanjem življenju materialnega sveta še dodatno spodbuja nezaupanje do žensk.

A kljub temu so bile v ISKCON ženske aktivno vključene že od samega začetka. Ko je julija 1966 Šrila Prabhupada v New Yorku formalno ustanovil gibanje, je bila med tremi podpisniki ustanovne listine tudi ženska. Septembra istega leta je Prabhupada v ISKCON iniciiral prve učence, med njimi tudi prvo žensko.⁵⁷ V začetnem obdobju gibanja so ženske, enako kot moški, aktivno sodelovale v religijskih aktivnostih, častile božanstva, kuhale in darovale hrano Krišni, predavale in potovale s Prabhupado. Šele sredi sedemdesetih se je položaj žensk počasi začel spreminjati. Takrat so prvi moški vstopili v red *sanjase*, ki je ženskam vse do danes nedostopen. Prabhupada je iniciiral učenke v red *brahmačarijev*, prav tako je (v nasprotju s prevladujočo indijsko tradicijo) tudi ženskam podeljeval drugo, *brahmansko* iniciacijo, ni pa dovolil, da bi se ženske formalno 'odvezale' od materialnega sveta in kot *sanjasiji* romale naokoli. To naj bi namreč ženske ločilo od njihovih mož (oz. neporočene od njihovih templjev), ki da so njihova glavna zaščita.⁵⁸

Ko je po Prabhupadovi smrti formalno vodenje gibanja pripadlo GBC-ju, je duhovne zadeve prevzela skupina enajstih *gurujev*, ki so bili vsi *sanjasiji*. Kmalu so začeli povzdigovati svoj stan in nasprotovati aktivni ženski vlogi v gibanju. Namesto pojmovanja žensk in moških kot duhovnih bitij, ki so kljub razlikam na fizičnem nivoju na duhovnem nivoju enaka, je v ISKCON-u začela prevladovati

⁵⁷ Podpisniki ustanovne listine ISKCON-a so bili Michael Grant, Jean Marie Campanella in James Greene. Po prvem iniciacijskem obredu septembra 1966 sta Grant in Campanellijeva dobila duhovni imeni Mukunda Dasa in Janaki Dasi; tri dni po iniciaciji ju je Prabhupada v prvem ISKCON-ovem poročnem obredu tudi poročil.

⁵⁸ Tako eden izmed vodilnih pripadnikov slovenske Skupnosti za zavest Krišne pravi: »*Sanjasa* ni za ženske. Tako kot moški ne rojevajo, ženske ne morejo biti *sanjasi*.«

podoba žensk kot utelešenja iluzorne energije *majadevi*, ki moškimi grozi, da jih bo zapeljala s poti duhovnega napredovanja, zato se jim je najbolje izogibati. Tako so nekateri *sanjasiji* nasprotovali celo samemu iniciiranju žensk v gibanje (pri tem so se opirali na indijsko tradicijo). Praktičen rezultat takšnega stanja se je kmalu pokazal tudi v tem, da so bile v številnih templjih ženske med čaščenjem božanstev prisiljene stati v zadnjem delu templja, za moškimi.

Šele konec osemdesetih let 20. stoletja so pripadnice uspele sprožiti polemiko o neenakopravnem položaju žensk, in počasi se je v ISKCON-u razširila zavest o problematičnosti položaja žensk v gibanju. Tako so se sredi devetdesetih let pokazale prve konkretne spremembe tudi na praktični vsakdanji ravni, ko so v večini evropskih templjev čaščenje božanstev organizirali tako, da so eno stran rezervirali za ženske, drugo pa za moške (in niso več moški častili spredaj, ženske pa zadaj). Leta 1992 je ISKCON-ovo ministrstvo za komunikacije v nemški kmetijski skupnosti *Nava-džijada-nrisimba-kšetra*, ki je veljala za trdnjavo moške dominacije, organiziralo posebno konferenco o položaju žensk. V naslednjem letu so v nemškem nacionalnem svetu ISKCON-a rezervirali tretjino sedežev za ženske, in leta 1994 so tri nemške templje že vodile predsednice. Tudi v ZDA so se ženske začele udeleževati sestankov severnoameriškega GBC-ja in sestankov predsednikov ameriških templjev. Sudharma Dasi je bila izvoljena za predstavnico severnoameriškega ISKCON-a v mednarodnem GBC-ju in kasneje postala prva polnopravna članica GBC-ja. Leta 1996 je GBC ustanovil posebno ministrstvo za ženske, ki mu je po dolgotrajnih prizadevanjih na dnevni red letnega srečanja GBC-ja uspelo spraviti tudi točko o položaju žensk – marca 2000 je v Majapurju devet *bhaktin* predstavilo svoje poglede (in osebne izkušnje) na položaj žensk v ISKCON-u.⁵⁹

Zlorabe otrok

V desetletjih razvoja ISKCON-a in njegovih dejavnosti se kot problematičen ni pokazal le položaj žensk, temveč tudi položaj otrok. V začetni fazi gibanja se je večina otrok šolala v *gurukulah*, posebnih ISKCON-ovih šolah, ki so delovale kot nekakšni internati. Javni šolski sistem naj bi preveč pozornosti namenjal zadovoljevanjem čutov, *gurukule* pa naj bi otroke vzgajale v duhovno življenje. Glavni namen vzgoje v ISKCON-u je bil kontrola čutov – ker naj bi se zaradi navezanos-

⁵⁹ Za popolna besedila predstavitev na rednem letnem srečanju GBC-ja leta 2000 glej Visakha idr. (2000); za opis splošne problematike položaja žensk v ISKCON-u glej Knott. (1995); Radha (1998); tudi Rochford (1999) in Ravindra (1994).

ti na starše otroci znotraj družine le težko naučili samokontrole, so otroke pošiljali v *gurukule* že pri štirih ali petih letih, kjer so bivali v posebnih *ašramih* (v skupinah po pet do deset, včasih tudi prek dvajset otrok) skupaj z otroki podobne starosti, a ločeno po spolih. Skupaj z njimi je bival tudi vsaj en učitelj, ki je skrbel za nadzor nad otroki. Prvo *gurukulo* so ustanovili leta 1971 v Dallasu. Ko so jo oblasti leta 1976 zaprle, se je v njej šolalo približno sto otrok, starih med štiri in osem let. Leta 1976 so v Vrindavanu v Indiji odprli mednarodno *gurukulo* za dečke, v Severni Ameriki pa so med leti 1975 in 1982 odprli trinajst ISKCON-ovih šol. Konec sedemdesetih in v začetku osemdesetih let prejšnjega stoletja so ustanovili *gurukule* tudi v Franciji, Avstraliji, Južni Afriki, Angliji in na Švedskem. A do leta 1986 so v ZDA zaprli dve šoli, večina preostalih šol pa v svojih programih ni več vključevala bivanja gojencev v *ašramih* (učenci v šoli preživijo le del dneva, prebivajo pa pri starših). Danes je v ZDA edina šola, ki še deluje v obliki internata, 'Vajšnavska akademija za dekleta' v Alachui na Floridi, v svetovnem merilu sta taki le še *gurukuli* v Indiji (v Vrindavanu in Majapurju). Velika večina ISKCON-ovih otrok po vsem svetu danes obiskuje javne šole.

Enega ključnih razlogov za zaton *gurukul* je potrebno iskati v drugi polovici sedemdesetih in začetku osemdesetih let 20. stoletja, ko je bilo v *gurukulab* mnogo otrok fizično, psihološko in spolno zlorabljenih.⁶⁰ Natančni zanesljivi podatki o številu zlorab ne obstajajo, zato je izjemno težko ugotoviti dejanske razsežnosti zlorab. Po nekaterih (sicer skoraj gotovo pretiranih) ocenah naj bi bilo kar 75 odstotkov vseh dečkov, ki so konec sedemdesetih in v začetku osemdesetih let bivali v *gurukuli* v Vrindavanu, spolno zlorabljenih na tak ali drugačen način, v splošnem pa naj bi bilo zlorabljenih okoli 20 odstotkov vseh otrok, ki so bivali v *ašramih-gurukulab* (Rochford, 1998: 47). A zlorabe se niso dogajale v vseh *gurukulab*, kjer pa so se, se niso dogajale enako pogosto. Očitno se je največ zlorab dogajalo v indijskih *gurukulab*, v Severni Ameriki so se razmere od primera do primera precej razlikovale, mnogo manj pa je bilo zlorab v Evropi in Avstraliji.

⁶⁰ S fizično zlorabo razumemo dejanja, ko odrasla oseba namenoma s fizično silo (tepežem, brkami, klofutami), žaljivimi besedami ter strogo disciplino, neprimerno otrokovim letom, prizadene otroku bolečine. *Psihološka zloraba* se zgodi, ko starši otroku ne nudijo razumevanja, topline, pozornosti in ko s svojim ravnanjem (z besedami ali čustveno krutostjo) globoko prizadenejo otrokovo samozavest in samozaupanje. V to kategorijo zlorabe sodi tudi prestroga disciplina, ki je neprimerna za otrokova leta. *Spolna zloraba* vključuje vsakršno dotikanje spolnih organov in vse vrste spolnih odnosov. K omenjenim zlorabam velja dodati še *zanemarjanje* – kadar odrasla oseba otroku ne zagotovi osnovnih življenjskih potreb, kot so hrana, obleka, zavetje, zdravstvena oskrba, izobrazba ter pravilen (zadosten) nadzor in čustvena pozornost.

Pri iskanju vzrokov za množičen pojav zlorabe otrok v ISKCON-u je potrebno analizirati širši kontekst razvoja gibanja kot religijske organizacije. Ko je sredi sedemdesetih let začelo naraščati število družin (in posledično tudi število otrok), je duhovno vodstvo, sestavljeno večinoma iz celibaterjev, redefiniralo družinsko življenje kot simbol duhovne slabosti. Člani gibanja z družinami so postali marginalizirani in stigmatizirani, saj je v gibanju začelo prevladovati dojemanje poroke kot zasilnega izhoda za tiste, ki ne zmorejo kontrolirati svojih seksualnih nagonov. Duhovni ideal za moškega je bil živeti življenje, odvezano od materialnega sveta, in v takšnem življenju seveda ni bilo prostora za poroko (drugače je veljalo za ženske, ki naj bi svojo duhovno in materialno realizacijo dosegle prek poroke in družine). Posledično so v percepciji gibanja tudi otroci postali zgolj produkt te duhovne slabosti. A kljub družinam izrazito nenaklonjeni klimi je število porok v ISKCON-u naraščalo. Tako naj bi bila v začetku osemdesetih let že približno polovica *bhakt* v severnoameriških skupnostih poročena, približno četrtnina naj bi imela otroke. Po rezultatih raziskave iz leta 1991–92 je imelo otroke že 70 odstotkov severnoameriških pripadnikov ISKCON-a, le 15 odstotkov jih (nikoli) ni bilo poročenih (Rochford, 1998: 50; glej tudi Rochford, 1995 in 1997). Tudi drugod po svetu je gibanje iz začetne 'tempeljske', 'samostanske' faze prešlo v 'laično', 'družinsko', 'stanovanjsko' ali 'kongregacijsko' fazo.

Rochford (1998) navaja tri ključne faktorje, ki so pomembno prispevali k vzpostavitvi razmer, v katerih so se dogajale zlorabe:

1. *Sankirtan*⁶¹ – distribucija knjig.

Številne poroke in vse bolj razširjeno družinsko življenje so ogrožali distribucijo knjig in s tem celoten ISKCON, saj je distribucija knjig opravljala primarno misionarsko, prozelitistično funkcijo, hkrati pa je bila tudi glavni vir financiranja gibanja. Šolanje otrok v *gurukulah* je starše razbremenilo skrbi za otroke in jim omogočilo ves svoj čas posvetiti *sankirtanu*. Tako *gurukule* niso služile svojemu primarnemu namenu, duhovni vzgoji otrok, temveč so bolj pomagale pri misionarski in finančni aktivnosti gibanja. Bolj kot vzgojno-izobraževalne ustanove so delovale kot sirotišnice. Takšno stanje se je spremenilo, ko je v začetku osemdesetih let sistem distribucije knjig zašel v hudo krizo⁶² in se je večina pripad-

⁶¹ *Sankirtan* je sicer izraz, ki označuje različne načine čaščenja Krišne: poleg deljenja knjig in tudi hrane še pridiganje in različne misijonarske aktivnosti, seznanjanje drugih z zavestjo Krišne in še posebej javno petje svetih imen (pogosto skupaj s plesom), kar se običajno imenuje *kirtan*.

⁶² Tako so npr. prihodki od distribucije knjig v Severni Ameriki leta 1982 znašali le še slabo polovico tistih iz rekordnega leta 1978 (Rochford, 1998: 55).

nikov z družinami prisiljena izseliti iz templjev ter si poiskati službe izven gibanja. Posledično so se tudi številni otroci iz *gurukul* preselili k staršem.

2. Pomanjkanje institucionalne podpore *gurukulam*.

Vodstvo gibanja zaradi svoje celibatistične orientiranosti ni razumelo celovite vloge in pomena *gurukul*, zato ni nudilo potrebne podpore za izvrševanje njihovega vzgojno-izobraževalnega poslanstva. Tako je večina *gurukul* delovala z minimalnimi finančnimi sredstvi, izrazito je primanjkovalo učiteljev, pomanjkljiv pa je bil tudi nadzor nad njihovim delovanjem. Takšna splošna zanemarjenost, izoliranost in marginalizacija sistema *gurukul* je ustvarila razmere, v katerih so se pojavile množične zlorabe otrok.

3. Izključitev staršev iz delovanja *gurukul*.

V začetnem obdobju gibanja je bila vloga staršev pri vzgoji in razvoju otrok izrazito nezaželen, saj naj bi starši prek čustvenih vezi do svojih otrok ogrožali duhovni razvoj otrok. Tudi takšno stanje odtujenosti od staršev in popolno pomanjkanje nadzora nad življenjem otrok je pomembno prispevalo k ustvarjanju razmer, v katerih so se lahko pojavile zlorabe.

Ko so v osemdesetih letih 20. stoletja v javnost postopoma pričela prihajati vse številnejša pričevanja takrat že odraslih žrtev zlorab in so nezadovoljni *bhakte* (predvsem tisti z družinami) zahtevali ukrepanje vodstva gibanja, je bil GBC prisiljen reagirati. Na rednem letnem srečanju leta 1990 je sprejel 'resolucijo št. 119', ki v osmih točkah določa temeljno ISKCON-ovo politiko soočanja s problemom zlorab otrok:

1. Lokalne ISKCON-ove oblasti morajo imenovati skupine, ki naj raziščejo vse sume zlorab.
2. Vse sume in potrjene primere zlorab morajo nemudoma posredovati lokalnim oblastem (policiji).
3. Vse sume in potrjene primere zlorab morajo nemudoma posredovati lokalnemu sekretarju GBC-ja in v tridesetih dneh tudi ISKCON-ovemu ministrstvu za izobraževanje.
4. Osumljene ali dokazane nadlegovalce morajo nemudoma fizično odstraniti iz skupnosti, tako da nimajo nikakršnih stikov z nadlegovanimi oz. otroki nasploh.
5. Vsakemu nadlegovalcu morajo onemogočiti kakorkoli sodelovati v projektih, ki na kakršenkoli način vključujejo otroke.
6. Zlorabljenim otrokom morajo priskrbeti profesionalno pomoč.
7. Vsak izobraževalni projekt mora razviti preventivne programe, s katerimi bo poučeval otroke o nevarnostih zlorab.
8. Za izvrševanje resolucije je odgovorno lokalno ISKCON-ovo vodstvo.

Ta resolucija predstavlja prvi ukrep, s katerim se je ISKCON pričel soočiti s problemom zlorab. Vendar pa resolucija, kot poudarjajo nekateri kritiki,⁶³ ni zadovoljivo rešila vprašanja v preteklosti storjenih zlorab, vprašanja preventive, niti vprašanja celovite rehabilitacije žrtev nadlegovanja. Prav tako resolucija ne vsebuje nobenih določil, ki bi zagotavljala izvršbo njenih določil. Tako so po mnenju kritikov, še posebej zaradi dobrega spodkopanega ugleda in veljave GBC-ja, določbe resolucije v praksi skoraj neizvršljive. Kljub temu je večina šol (ne pa vse), formirala t.i. ekipe za zaščito otrok ('*Child Protection Teams*'). GBC je očitno menil, da je z 'resolucijo 90-119' opravil s problemom, a številni nezadovoljni starši zlorabljenih otrok so menili drugače in se problema lotili mimo vodstva gibanja. Samoorganizirale so se tudi zdaj že odrasle žrtve zlorab in leta 1996 ustanovile organizacijo z imenom 'Otroci Krišne', skupina pripadnikov druge generacije pa je ustanovila tudi spletno informacijsko stran z imenom VOICE. Šele maja 1996, ko je skupina bivših gojencev *gurukul* predstavila svoje tragične izkušnje na zasedanju severnoameriškega GBC-ja, se je bilo vodstvo prisiljeno konkretnje soočiti z zlorabami, ki so se zgodile v preteklih dveh desetletjih. GBC je ustanovil posebno skupino ('*GBC Task Force*'), ki je preučila pretekle zlorabe. Ko je svoje ugotovitve leta 1998 posredovala GBC-ju, je ta sprejel 'resolucijo 98-305' in z njo oblikoval novo ISKCON-ovo politiko zaščite otrok, ki postavlja minimalne standarde obnašanja vseh, ki delajo z otroki, ustanavlja skupino za raziskovanje preteklih zlorab, vzpostavlja interni sodni sistem za obravnavo primerov zlorab, ustanavlja stalni urad za zaščito otrok (www.child-protectionoffice.org) in financira ta urad, sodnike in delno tudi rehabilitacijo žrtev (glej Bharata, 1998). Rezultat te politike so tudi številne publikacije o problematiki zlorab, ki jih je ISKCON izdal in distribuiral po svojih templjih in šolah – tudi v slovenskem ISKCON-u so izdali brošuro z naslovom 'Dejstva o zlorabah otrok in kako zlorabe preprečiti'.⁶⁴

Zlorabe otrok so bistveno prispevale k resni krizi zaupanja v vodstvo ISKCON-a. Med številnimi pripadniki gibanja z družinami se je po odkritju zlorab pripadnost organizaciji radikalno zmanjšala, še huje je seveda s številnimi pripadniki druge generacije, ki so bili zlorabljeni, ali pa so bili zlorabam neposredne priče. Zato lahko brez dvoma sklenemo, da so številne tragične zlorabe otrok usodno vplivale (in še vplivajo) na razvoj in strukturo ISKCON-a kot religijske organizacije.

⁶³ Npr. Maria Ekstrand, profesorica psihologije na University of California in iniciirana *bhaktina* (Madhusudani-Radha Devi Dasi) (glej Bharata, 1998: 72).

⁶⁴ V začetku leta 2005 so v ljubljanskem templju za starše organizirali informativni seminar o zaščiti otrok, za otroke pa dve preventivni delavnici (eno za šolske in drugo za predšolske otroke).

Strukturne spremembe ISKCON-a

V prvih desetletjih svojega delovanja se je bil ISKCON prisiljen soočiti s številnimi resnimi problemi in težkimi krizami. Pri tem je šel skozi proces intenzivnih sprememb, ki ni tako zelo izjemen, kot se nemara zdi, temveč je, nasprotno, značilen za veliko večino novih religijskih gibanj na Zahodu. Kot opozarja britanska sociologinja Eileen Barker (1995), ena najvplivnejših raziskovalk tega področja in utemeljiteljica sociologije novih religijskih gibanj, tovrstne skupine v začetnem obdobju njihovega delovanja pomembno določa nekaj skupnih značilnosti: (1) maloštevilno članstvo, (2) atipična zastopanost populacije (praviloma so njihovi pripadniki večinoma mladi, nadpovprečno izobraženi, relativno dobro materialno preskrbljeni predstavniki srednjega sloja), (3) članstvo prve generacije (ki je v svojem religijskem prepričanju in življenju bolj entuziastična od naslednjih generacij), (4) karizmatični voditelji, (5) jasen, nedvoumen in precej preprost ter lahko razumljiv verski sistem, (6) ostra delitev med pripadniki gibanja in ostalim svetom, ki temelji na dualističnem, 'črno-belem' pogledu na svet (delitev na 'njih' in 'nas', pri čemer so 'mi' povezani s koncepti, kot so dobro, božansko, resnično ipd., 'njih' pa označujejo termini, kot so zlo, demonsko, satansko, prekleto, iluzorično ipd.), ter posledična (7) sovražnost okolice (ki ni značilna zgolj za nova religijska gibanja v današnjih zahodnih družbah, saj so bile skozi celotno človeško zgodovino nove religije deležne bolj ali manj sovražnih reakcij okolja, v katerem so se pojavile). Vse navedene točke so bile značilne tudi za ISKCON v prvih letih delovanja. Očitno pa sčasoma, z rastjo in 'zorenjem' posamičnega gibanja, praviloma nastopijo doktrinarne in organizacijske spremembe, ki so, kot poudarja Barkerjeva, preprosto neizogibne. Strnemo jih lahko v naslednje sklope (Barker, 1995: 171–179):

1. Porast v številu članov.

Gibanjem, ki preživijo začetne težave, na določeni razvojni stopnji začne naraščati število članov, kar seveda povzroči določene spremembe v samem ustroju gibanja, v religijski doktrini in praksah, v načinu življenja njegovih pripadnikov, v odnosih z okolico ipd. ISKCON je že kmalu po ustanovitvi doživel strmo rast članstva in bil posledično že po prvih nekaj letih (tudi še za časa Prabhupadovega življenja) prisiljen v nekaj tipičnih sprememb: neposredne stike med pripadniki so vse bolj nadomeščali odnosi prek formalnih struktur, narasla je delitev dela in specializacija, odnosi med različnimi skupinami članov (med iniciiranimi in neiniciranimi, med 'tempeljskimi' in 'kongregacijskimi' *bhaktami*, med pripadniki GBC-ja in ostalimi, med *bhaktami* s krajšim stažem in tistimi, ki so se gibanju pridružili že na začetku, med *sanjasiji* in ostalimi *bhaktami* ipd.) so postali

formalnejši, urejala so jih vse natančnejša in eksplicitnejša pravila, spreminjala se je tudi organizacijska struktura gibanja (kmalu so ustanovili CBC, tudi na lokalnih ravneh se je postopoma vzpostavila in razvijala struktura tempeljskih vodstev) ipd.

2. Spremembe v strukturi članstva.

Za delovanje novih religijskih gibanj ni pomembno zgolj število njihovih članov, temveč tudi njihova struktura, ki jo določa razmerje med starimi in mladimi, med novinci in pripadniki z daljšim stažem, med konvertiti in v gibanje rojenimi pripadniki ipd. S časom postaja struktura članstva praviloma vse bolj podobna strukturi celotne družbene populacije. Z leti se spreminja demografska struktura novih religijskih gibanj, saj imajo prvotni člani otroke, kar pomembno vpliva na starostno strukturo gibanja (z vsako naslednjo generacijo se starostna struktura gibanja približuje starostni strukturi celotne družbe), po drugi strani pa se nujno spremeni tudi gibanje samo, saj zdaj gibanja ne sestavljajo več le mladi entuziasti brez obveznosti, ampak so to vse bolj ljudje srednjih let z več-desetletnimi duhovnimi izkušnjami in lastnimi otroki, za katere morajo skrbeti. Vse to se je zgodilo tudi v ISKCON-u, ki je bil po prvih letih, ko so bili njegovi člani večinoma mladi, neporočeni *bhakte*, ki so prebivali v templjih, po nekaj desetletjih zaradi vse večjega števila družin prisiljen v že opisan prehod iz t.i. 'tempeljske' v 'kongregacijsko' fazo, kar je za seboj potegnilo številne in raznovrstne posledice.

3. Izziv druge generacije.

Tudi ISKCON se je moral, podobno kot domala vsa (uspešna) nova religijska gibanja, soočiti z izzivi druge generacije vernikov, ki so se v gibanje takorekoč rodili. Slednja s svojim, pogosto drugačnim pogledom na svet, kot ga imajo njihovi starši, zahteva (največkrat le implicitno, že samo s svojim obstojem) določene spremembe v organizacijski in idejni strukturi gibanja. Te kompleksne in neredko problematične procese sprememb so v gibanju Hare Krišna le še dodatno otežile že opisane zlorabe otrok in njihove posledice. Pomembno je k spremembam strukture in načina življenja v gibanju seveda prispevala tudi že sama finančna in izobraževalna odgovornost staršev, ki so jo (še posebej po zatonu sistema *gurukul*) naenkrat dobili številni pripadniki prve generacije *bhakt*.

4. Spremembe v načinu vodstva in tipih avtoritete.

Ključna točka v delovanju vsakega karizmatičnega novega religijskega gibanja nastopi, ko umre njegov ustanovitelj.⁶⁵ Nekatera gibanja prenehajo delovati, pri

⁶⁵ Ustanovitelji štirih od petih svetovno najbolj znanih novih religijskih gibanj so že umrli: poleg Prabhupade (1896–1977) tudi Ron Hubbard (1911–1986), ustanovitelj Scientološke cerkve, Ošo (Osho) (1931–1990), ustanovitelj gibanja Bhagvan Radžniš, in David Berg (1919–1994), ustanovitelj gibanja Družina/Božji otroci. Le Sun Mjung Mun (1920) še vedno vodi Združitevno cerkev.

tistih, ki preživijo, pa se pojavi vprašanje nasledstva, pri čemer obstaja velika možnost sporov in shizme – delitve gibanja. Načini vodenja novih religijskih gibanj se spremenijo; praviloma v smeri manj karizmatičnih, skupinskih in bolj birokratskih oblik vodenja. Vse to je preстал tudi ISKCON, ki je po Prabhupadovi smrti leta 1977 doživel najprej prisvojitve oblasti s strani *gurujev*, nakar je sledila t.i. 'guru reforma', ki je vzpostavila trdnejša pravila vodenja in s tem utrdila moč kolektivnega vodstvenega organa, GBC-ja.

5. Modifikacije verovanjskega sistema (doktrine).

Običajno se sčasoma spremeni tudi doktrina novih religijskih gibanj. Praviloma postane bolj razdelana in kompleksna, manj ekskluzivistična in absolutistična. Pogosto se med različnimi pripadniki (ali skupinami pripadnikov) pojavijo tudi različne interpretacije, kar lahko v skrajnih primerih vodi v shizmo. Za samo doktrino ISKCON-a bi sicer težko trdili, da se je sčasoma spremenila, saj od vsega začetka nadvse verodostojno izhaja iz indijske tradicije, je pa moč opaziti njen postopen razvoj – ali drugače: pripadniki gibanja Hare Krišna na Zahodu so postopoma usvajali nadvse kompleksne doktrinarne in obredne elemente, ki sicer že od samih začetkov gibanja zvesto sledijo tradiciji *gaudijskega vajšnavizma*. Ko je namreč Prabhupada leta 1966 v New Yorku ustanovil ISKCON, so se prvi pripadniki na začetku seznanili le z najosnovnejšimi elementi *vajšnavskega* čaščenja Krišne, z vso doktrinarno kompleksnostjo gibanja Hare Krišna pa so se srečali kasneje. Ameriški specialist za hinduizem in nova religijska gibanja Thomas J. Hopkins, pionir znanstvenega preučevanja gibanja Hare Krišna, svoje prvo srečanje z *bhaktami* v newyorškem templju spomladi leta 1967 opiše takole:

Imel sem vrsto jalovih pogovorov, saj so pripadniki gibanja takoj, ko sem omenil karkoli vsebinskega, debelo pogledali in umolknili. Prav zares niso vedeli nič o indijskem ozadju gibanja. Nič niso vedeli o Čajtani, pojma niso imeli o Bengaliji. Nikoli niso slišali za Čajtanja-čaritamrito. Na tej stopnji je bilo vse skupaj na tako nizkem nivoju, da je bila mantra Hare Krišna takorekoč vse, kar je večina zares poznala. ... Nihče ni zares razumel povezave z Indijo. Indija je bila le skrivnostna oddaljena dežela. Večina dejstva, da je svami Bhaktivedanta prinesel svoje nauke iz Indije, ni povezala s tem, da nemara v Indiji obstaja tudi tradicija, ki jo zastopa. Vsa pozornost pripadnikov je bila usmerjena na svamija Bhaktivedanto samega, v katerem so videli visoko razvitega svetega moža, ki je uvajal nekakšno preprosto obredno petje in mantranje ... (Hopkins v Gelberg, 1983: 105, 106)

Kljub temu je novo gibanje, ki je pravkar nastalo v ZDA, v religiologu vzbudilo silno zanimanje, saj kot strokovnjak za *vajšnavizem* sicer ni imel veliko priložnosti za neposredno preučevanje hindujskih praks. Pridobil je štipendijo in v naslednjih dveh letih temeljiteje preučeval prvo ISKCON-ovo skupnost. Kmalu je zaznal očitne spremembe, ki jih opiše tudi v zaključnem poročilu projekta:

Skupnost za zavest Krišne se je spremenila in postala opazno zrelejša, kot je bila še pred letom dni. ... Vodstvo skupnosti je bilo zmeraj kvalitetno, v zadnjem času pa smo pričča ogromnemu napredku v poglobljenosti in kakovosti članstva v celoti. Jedro pripadnikov se je v zadnjem letu občutno povečalo, okrepi se je tudi njihovo izobraževanje. Na splošno vedo pripadniki mnogo več o vajšnavskih svetih spisih, kot so vedeli pred letom dni, njihovo obredje je dosti bolj razvito in kompleksno. Uvedli so cel niz obredov, ki izhajajo iz tradicionalnega hindujskega čaščenja Krišne. Pripadniki zdaj opravljajo dnevno čaščenje z jutranjimi puščami pred podobo Krišne na tempeljskem oltarju in z večernimi kirtani, praznujejo hindujske praznike, s pomočjo rožnih vencev redno izgovarjajo Krišnovo mantra, naučili so se indijskih glasbenih stilov, privzeli indijski način oblačenja in prebranjevanja ter v osupljivo kratkem času prilagodili celoten način življenja hindujskemu vzorcu. (Prav tam: 107)

Nekaj podobnega se je kasneje zmeraj znova dogajalo v vsaki državi, kjer je začelo delovati gibanje – najprej se je peščica posameznikov navdušila nad nekaterimi osnovnimi elementi čaščenja Krišne (nad *maha mantra*, vegetarianstvom ipd.), šele kasneje, z razvojem lokalnega gibanja, pa so se posamezniki postopoma začeli bolj poglobljeno seznanjati s kompleksno doktrino. Prav tako so se tudi v ISKCON-u pojavile različne interpretacije gibanja, kar je v nekaterih primerih rezultiralo celo v nastanku novih, od ISKCON-a ločenih *vajšnavskih* skupin (nekateri posamezniki so prestopili v že obstoječe skupine, npr. v *Gaudija Math*, drugi pa so ustanovili nove, pri nas npr. *Radha-kundo*).

6. Upadanje ekstremov v življenjskem stilu in brisanje meja med 'nami' in 'njimi'.

Kot eno ključnih sprememb, ki s časom doleti večino novih religijskih gibanj, Barkerjeva navaja brisanje ostrih meja med člani in nečlani, ki je pogosto posledica opuščanja prvotnega skrajnega načina življenja. Medtem ko nova religijska gibanja v začetnih fazah svojega delovanja pogosto izločajo pripadnike, ki niso dovolj predani ali lojalni gibanju, pa zrelejša gibanja izločajo tiste, ki bi zaradi nesprejemanja družbeno sprejemljivih norm lahko prispevali k negativni podobi gibanja. Ta značilna sprememba je še kako tipična za gibanje Hare Krišna, ki je postopoma prešlo iz faze, ko je velika večina pripadnikov živela striktno meniško življenje v templjih, ločeno od ostalega sveta, s katerim niti niso želeli imeti kontaktov, do stopnje, ko večina pripadnikov živi 'običajna' življenja v zasebnih bivališčih, študirajo ali hodijo v šole in službe ter imajo neomejene vsakodnevne kontakte z nečlani. Najprej se je ta prehod iz 'meniške' v 'laično' skupnost zgodil v ZDA, takoj zatem v Veliki Britaniji, s sorazmerno zakasnitvijo pa so podoben prehod doživele (ali ga ravno doživljajo) takorekoč vse ISKCON-ove skupnosti v različnih delih sveta, najkasneje seveda tiste najmlajše, med katerimi jih je večina v postsocialističnih deželah srednje in vzhodne Evrope (slovenska skupnost je

npr., kot bomo podrobneje prikazali v naslednjem poglavju, ta prehod doživela nekje v letih 1997 in 1998).

7. Spremembe odnosa okolice do novih religijskih gibanj.

Spremembe v novih religijskih gibanjih, ki praviloma potekajo v smeri postopnega prilagajanja okolici, se odražajo tudi v spremenjenem odnosu okolice do njih. Ta odnos se, tudi zaradi boljše informiranosti okolice, spreminja v smeri vzpostavljanja dialoga in medsebojnega prilagajanja. Nova religijska gibanja tako niso več kontrakulture, temveč (lahko) postajajo del dominantne kulture. Za gibanje Hare Krišna bi sicer težko trdili, da je postalo del dominantne kulture, vsekakor pa v večini zahodnih družb ne predstavlja več nekaj radikalno novega in neznanega. V zadnjem obdobju je moč zaznati opazen upad sovražnih dejavnosti, naperjenih neposredno proti gibanju. Če je bilo v sedemdesetih in osemdesetih letih gibanje Hare Krišna ena glavnih tarč protisektantskih skupin in so ga pogosto obtoževali pranja možganov⁶⁶ in drugih neetičnih in nelegalnih dejavnosti, so danes takšni napadi prej izjema kot pravilo.

Če torej povzamemo predstavljene spremembe, ki jih je gibanje Hare Krišna prestalo v teku svojega delovanja na Zahodu, lahko ugotovimo, da mu je v razmeroma kratkem času uspela doktrinarno in ritualno verodostojna presaditev iz starodavnega tradicionalnega indijskega okolja v sodobni zahodni svet ob koncu 20. stoletja. Kljub resnim problemom, s katerimi se je bilo gibanje prisiljeno spopasti, lahko zaključimo, da prva štiri desetletja delovanja te religijske organizacije nikakor niso bila neuspešna. Vendar pa to seveda ne pomeni, da delovanje ISKCON-a danes poteka brezhibno. 'Guru reforma' je bila po mnenju številnih *bhakt* le delno učinkovita. Mnogi poročeni pripadniki z družinami ne vidijo svojega mesta v skupnosti. Položaj žensk je še vedno problematičen, a po drugi strani ne gre pozabiti, da v ISKCON-u, drugače kot v mnogih drugih religijah, poznajo ženske 'duhovnice', predstojnice tempeljskih skupnosti (npr. v Nemčiji in na Severnem Irskem), v katerih živijo tako moški kot ženske. Med približno tridesetimi člani GBC-ja je tudi ena ženska. Zaenkrat sicer še ni ženskih *gurujev*, vendar formalno ni več nikakršnih ovir za ženske, da ne bi mogle zasesti katerekoli

⁶⁶ Tezo o pranju možganov so predvsem v sedemdesetih in osemdesetih letih prejšnjega stoletja uporabljali nasprotniki novih religijskih gibanj, da bi dokazali, kako gibanja manipulirajo s svojimi člani proti njihovi volji. Znanstveno nikoli dokazano tezo so uspešno uporabljali celo v številnih sodnih procesih (predvsem v ZDA), dokler ni širša znanstvena skupnost (predvsem Ameriško psihološko in Ameriško sociološko društvo) s svojimi dejavnostmi odločilno pripomogla k temu, da se danes teza o pranju možganov več ne uporablja za pojasnjevanje procesov spreobrnitve posameznikov v nove religije (več o tezi o pranju možganov v Lesjak, 2001; Melton, 2001, Richardson in Introvine, 2001).

duhovne ali upravne funkcije v ISKCON-u (razen *sanjase*). Razloge za zapostavljenost žensk gre iskati bolj v kulturnih vzorcih, ki, podobno kot v zahodnih družbah na sploh, ovirajo enakopraven položaj žensk. Učinkovita sanacija posledic zlorabe otrok se šele začinja, a s tem tragičnim problemom so se, kljub odporu mnogih v samem gibanju, vendarle resno soočili.⁶⁷

Da nujno potrebno prestrukturiranje gibanja še ni končano, se očitno zavedajo tudi v vodstvu ISKCON-a. Ravindra Svarupa das, od začetkov reforme eden njenih voditeljev in danes eden glavnih ideologov gibanja ter vpliven član GBC-ja, pravi: »Naša reforma in obnova gibanja se morata neprekinjeno, permanentno nadaljevati. Tako se namreč ISKCON zazira vase in se sooča s svojo preteklostjo. In le na ta način se lahko nadeja žive, perspektivne bodočnosti« (Ravindra, 1994: 33). Za vzpostavitev učinkovite organizacije, ki bo uspešno delovala tudi v novem stoletju, bo potrebno v ISKCON-u še marsikaj urediti. Predvsem bo vodstvo moralo sprejeti vrsto ukrepov na področjih, ki jih v zaključnem delu poročila raziskave ob stoletnici Prabhupadovega rojstva navaja Rochford (1999 in 2000): izgradnja ekonomske infrastrukture, povrnitev zaupanja v vodstvo, ustvarjanje pogojev za enakopravnejši položaj in vidnejšo vlogo žensk ter vzpostavljane učinkovitega izobraževalnega sistema za otroke.

DOKTRINARNE OSNOVE GIBANJA HARE KRIŠNA

Za razliko od številnih azijskih novih religijskih in duhovnih skupin, ki so v zadnjih desetletjih pognale korenine na Zahodu in praviloma ponujajo bolj splošeno teorijo človeškega življenja in razne meditativne tehnike, ki naj bi ga pomagale čim uspešneje preživeti, je za gibanje Hare Krišna značilen izjemno kompleksen teološki, filozofski, kozmološki in socialni sistem, ki celovito obrav-

⁶⁷ Različne zlorabe nemočnih pripadnikov, predvsem otrok in žensk, se dogajajo v različnih religijah, nemara še največ v tistih judovsko-krščanske tradicije (mnogi deli Nove in Stare zaveze npr. priporočajo fizično silo kot sredstvo oblikovanja otrokove volje, vlogo ženske pa popolnoma podrejujejo moškemu). Naj omenim le v zadnjih letih že kar neverjetno številne ekscese, za katere so odgovorni katoliški duhovniki tako v ZDA kot drugod po svetu. Po večkrat navajani raziskavi (glej Rochford, 1998: 45) je tudi 10 odstotkov protestantskih duhovnikov v ZDA tako ali drugače krivih za spolne zlorabe, prav tako naj bi bilo med njimi tudi 2–3 odstotke pedofilov. Zlorabe se dogajajo tudi v drugih organizacijah. Leta 1991 je Washington Times objavil informacijo, da so ameriški skavti (*Boy Scouts of America*) v dvajsetih letih zaradi zlorab otrok odpustili 1.871 vodnikov (glej Bharata, 1998: 77). Tako glede zlorab ISKCON nikakor ni osamljen primer – kar pa seveda nikakor ne opravičuje storjenih zlorab, vodstva gibanja pa ne odvezuje odgovornosti za saniranje posledic in preprečevanje novih zlorab.

nava vsa področja človekovega življenja. Že od Čajtanje dalje je *gaurijski vajšnavizem* odprt za vse družbene sloje, zaradi svoje kulturne inkluzivnosti, ki pomembno določa gibanje vsaj od 19. stoletja dalje, pa se je lahko uspešno presadilo tudi v zahodni kulturni prostor.

Religijski sistem gibanja Hare Krišna temelji na treh točkah:

1. *Sambandha* pomeni spoznati odnos z bogom – Krišno, katerega sestavni delci naj bi bila vsa živa bitja. Obstaja pet odnosov, ki jih živo bitje lahko razvije z bogom: nevtralni odnos, služabniški, prijateljski, starševski in ljubezenski odnos.
2. *Abhidheja* pomeni delovanje v skladu s tem odnosom, ki temelji na metodi *bhakti-joge* – na večnem ljubečem služenju Krišni (tisti, ki imajo znanje o svoji pravi identiteti, vedo, da so delci 'vsevišnjega Gospoda' in mu zato služijo z ljubeznijo).
3. *Prajodžana* pomeni dosego končnega cilja, ki je vdano služenje bogu (in s tem posledično naravno služenje vsem drugim živim bitjem). Obstaja več načinov tega služenja Krišni, najvažnejše in za našo dobo najprimernejše pa naj bi bilo skupno petje svetih imen, ki jih vsebuje *maha-mantra Hare Krišna*.

Bistvo vsakega posameznika, njegov resnični, pravi jaz, je duhovna duša, ki biva v telesu. Simptom prisotnosti duše v telesu je zavest, ki prežema telo. Vsa živa bitja so večni, individualni sestavni delci božanske osebnosti Krišne, ki je njihov izvor. Živo bitje je kvalitativno enako bogu, kar pomeni, da je večno, polno vednosti in blaženosti, kvantitativno pa se od njega razlikuje, saj je nezatno, medtem ko je bog neomejen (to se imenuje filozofija *ačintja-bheda-abheda-tattva* ali nauk nedoumljive enakosti in raznolikosti boga in individualnih duš).

Po personalistični šoli *vedante*, na kateri temelji doktrina gibanja Hare Krišna, se absolutna Resnica (ki je Bog) razodeva na tri načine:

1. kot *Brahman* ali brezosebni sijaj, ki se širi od telesa božanske osebnosti Krišne in prežema vse materialne univerzume;
2. kot *Paramatma* (Nadduša) v srcih vseh živih bitij, ki jo ljudje zaznavamo kot glas vesti in je gibalna sila v slehernem atomu materialnega sveta;
3. kot *Bhagavan*: tretji in najpomembnejši vidik absolutne Resnice kot vrhovne Osebe. Po *vedanti*, kot jo razume gibanje Hare Krišna, mora Bog vsebovati tudi osebni vidik, sicer beseda absoluten (vseobsegajoč) nima pomena.

Krišnovi *bhakte* verujejo, da lahko že v tem življenju doživijo čisto, blaženo zavest. Posameznik, ki je 'pogojena duša', ujeta v spone materialnega sveta, izkuša

zabrisano, nečisto zavest. V zavesti Krišne, ki je čista ljubezen do boga, pa izkusi prvotno božansko zavest. To je moč doseči z vestnim izpolnjevanjem osnovnega človekovega poslanstva, ki je služenje bogu. Tako je osrednji koncept v gibanju Hare Krišna koncept 'zavesti' (kar je Prabhupada poudaril tudi že v samem imenu Mednarodne skupnosti za zavest Krišne) – temeljni cilj vseh religijskih dejavnosti je namreč stalno zavedanje boga, posamezniku naj bi pomagale, da se v vsakem trenutku zaveda svojega odnosa z bogom. Najučinkovitejše sredstvo za vzpostavljanje takšne permanentne zavesti in čiste ljubezni do Krišne je ponavljanje *mantr*, sestavljene iz svetih božjih imen.

Maha-mantra Hare Krišna

V sanskrtu *manas* pomeni 'um', *trajate* pa 'osvobajati'. *Mantra* torej sestavljajo besede, ki s svojo duhovno močjo osvobajajo um posvetnih strahov in tesnobe. Ali kot pravi ameriški zgodovinar religije Larry D. Shin:

Celoten koncept mantranja v indijskem kontekstu temelji na osnovni teološki predpostavki, ki izbaja že iz najstarejših Ved, da namreč obstaja neposredna povezanost med zvokom in realnostjo. Zvoki imajo duhoven pomen. Niso le metafore, ampak funkcionirajo kot neposredna povezava s področjem svetega. Skozi celotno religijsko zgodovino Indije je bila mantra ali sveti zvok način za neposredno izkušnjo boga ali svetega. (Shinn v Gelberg, 1983: 84)

Tako *Vede* – po razumevanju *gaudijskega vajšnavizma* – kot v današnji dobi najprimernejšo metodo za samospoznavanje⁶⁸ priporočajo recitiranje *maha-mantr* (velike *mantr*), sestavljene iz imen boga:

*Hare Krišna, Hare Krišna,
Krišna Krišna, Hare Hare.
Hare Rama, Hare Rama,
Rama Rama, Hare Hare.*

Ime Krišna v sanskrtu pomeni 'vseprivlačen' (v svojih številnih vlogah lahko pritegne vsakogar), *Rama* pomeni 'vir vsega zadovoljstva', s *Hare* pa naslavljajo Krišnovo božansko energijo (*Hari* sicer pomeni 'tisti, ki odstranjuje vse ovire duhovnemu napredku', vendar se v *maha-mantri Hare Krišna* beseda *Hare* – iz *Hara* – nanaša na *Radho*, ki poseiblja Krišnovo notranjo energijo):

⁶⁸ Hindujske prisposodbe pogosto ponazarjajo um z ogledalom, stanje duhovne pozabe pa s prahom, ki se je nabral na ogledalu. Z *mantranjem* (ponavljanjem *mantr*) naj bi tako postopoma čistili prah z ogledala uma. Namen tega je spoznati lastno izvorno duhovno naravo.

Hare' je vokativ⁶⁹ besede 'Hara'. Harati kṛṣṇa-prāṇān iti harā: »Tisti, ki privlači vso Krišnovo energijo, je Hara«. In ta Hara ni nihče drug kot Radha. Ko je Radha ločena od Krišne, je Krišna skoraj brez življenja. Takšen je etimološki pomen besede Hara. V vokativu 'Radha' postane 'Radhe' in 'Hara' postane 'Hare'. 'Krišna' pa ostane 'Krišna'. Tako maha mantra pravi: »O Radhe!, o Krišna!« In potem »Krišna, Krišna!, Radhe, Radhe!«. Vsaka beseda mantrne ima končnico, ki izraža vokativ.

V drugi vrstici je nova beseda 'Rama'. Ramayati rādhikayā sa iti rāmaḥ: »Tisti, ki se zabava z Radho je Rama«. Ta 'Rama' je Krišna. To je pomen, kot ga je razložil gosvami Dživa.

Ta mantra je tako močna, ker je cela v obliki molilnega naslavljanja. V drugih mantrah takšne oblike direktnega naslavljanja ni najti. V tej mantri pa je vsaka beseda neposreden nagovor, zato je moč mantrne še večja. (Shrivatsa v Gelberg, 1983: 222)

Krišnovi *bhakte* mantrajo (ponavljajo mantrno) na dva načina: lahko jo glasno pojejo v skupini ob spremljavi glasbil (ta način pogosto spremlja ekstatičen ples), ali pa jo tiho izgovarjajo pri sebi s pomočjo rožnega venca s 108 lesenimi kroglicami (*džapa-mala*). Pri obeh metodah ni strogih in togih pravil,⁷⁰ zato lahko mantra kdorkoli. Krišnovi *bhakte* vsak dan najmanj 1.728-krat izgovorijo *maha-mantra Hare Krišna*, kar predstavlja 16 krogov na *džapi* s 108 kroglicami (in v povprečju traja okoli dve uri). Pogosto na javnih mestih izvajajo *kirtan*, skupinsko petje ob spremljavi glasbenih instrumentov. Nasprotniki gibanju Hare Krišna pogosto očitajo, da s pomočjo mantranja pripadnikom pere možgane – monotono ponavljanje naj bi namreč posameznika spravilo v posebno, polhipnotično stanje (primerljivo celo z učinki nekaterih drog), v katerem bi potem z njim lažje manipulirali. Znanstvenih dokazov za tovrstne obtožbe, ki jim *bhakte* ostro nasprotujejo, ni.

Pripadniki gibanja Hare Krišna verujejo v *karmo*, univerzalni zakon dejanj in njihovih posledic. Človek, ki želi žeti sadove svojega delovanja, se zapleta v materialni svet in je zato ujet v večni krog reinkarnacij. Človekovo resnično bistvo je

⁶⁹ Vokativ ali zvalnik je poseben sklon, s katerim nekoga nagovarjamo ali kličemo. V slovenščini v posebni obliki ne obstaja več (skrit je v imenovalniku), večina slovanskih jezikov pa ga še pozna (npr. 'O, bože!').

⁷⁰ Vsak *bhakta* se mora pri mantranju skrbno izogibati naslednjim desetim žalitvam (opisane so v *Padma-purani*, 25.15–18): obrekovanju drugih *bhakt*; imen polbogov (kot sta npr. *Brahma* in *Šiva*) ne sme imeti za enakovredna imenu *Višnuja/Krišne* ali neodvisna od njega; upoštevati mora zapovedi duhovnega učitelja; izogibati se mora klevetanju *Ved*; dvomu v koristnost in dobrodejnost petja svetih imen; samosvojemu razlaganju svetih imen; grešenju, zanašajoč se na moč svetega imena; mišljenju, da je petje svetih imen eden od obredov *karma-kande*, ki jih *Vede* priporočajo za doseg materialne sreče; govorjenju brezvernim ljudem o slavi petja svetih imen; deseta žalitev pa je ne imeti popolne vere v petje svetih imen in ostati navezan na materialno. Kot žaljiva se opredeli tudi vsakršna nepozornost med petjem svetih imen.

duša, ki je večna in se seli iz telesa v telo – lahko biva v rastlinski, živalski ali človeški obliki. Človeško življenje razumejo kot vrhunec njenega bivanja, saj predstavlja najugodnejše izhodišče za vstop v duhovni svet, za vrnitev v svoje prvotno in edino pravo domovanje, to je nazaj h Krišni. Ko posameznik spozna, da je njegovo pravo bistvo duhovno in materialni svet le iluzija (*maja*), mora spremeniti svoj odnos do lastnega življenja: v prvi vrsti se mora znebiti vsakršnih pričakovanih rezultatov svojega dela. Vse stvari, ki jih počne, mora početi zaradi stvari samih in ne zaradi potencialnih koristi, ki bi mu jih to lahko prineslo. Doseganje materialnih ciljev, ki vedno znova vodi le k novim željam, posameznika namreč nikoli ne more dokončno zadovoljiti in osrečiti. Popolno zadovoljstvo lahko posameznik doživi le v duhovnem svetu, v stiku s Krišno, zato je najbolje, če vsa svoja dejanja posveti bogu – tako prava zavest Krišne, ki je cilj vsakega pripadnika ISKCON-a, ni opravljanje določenih obredov ob določenem času, temveč je način življenja, v katerem je vsako, tudi najmanjše dejanje, opravljeno z mislijo na boga. Posameznik, ki je zavesten Krišne, lahko še naprej živi svoje vsakdanje življenje in uporablja tehnološke dosežke modernosti, saj *vajšnavska* doktrina materije, materialnih stvari, znanstvenega napredka ipd. ne zavrača, ampak razlaga, da se z uporabo v službi bogu snov poduhovi (*jukta-vairagja*). Samo po sebi torej ni nič slabo ali dobro; slab ali dober je le namen, s katerim človek uporablja stvari.

Krišnovi *bhakte* morajo slediti splošnim etičnim *vajšnavističnim* načelom: zagovarjajo vdanost in služenje bogu, duhovno izobraževanje, nenasilje, usmiljenje, visoko moralo, dobrotelost ter prizadevanje za mir. Veliko pozornosti namenjajo tudi strpnosti, čistosti, samoobvladanju, iskrenosti; visoko cenijo znanje in poštenost. Spoštujejo življenje vseh živih bitij, iz česar izhaja tudi strogo vegetarijanstvo. Naravo in naravne vire razumejo kot božje darove, ki jih je potrebno odgovorno uporabljati in varovati. V družini vidijo ključni element za vzdrževanje socialnega ravnovesja vsake družbe, zato močno poudarjajo spoštovanje staršev, učiteljev ter zaščito otrok, žensk, starejših in šibkih. Tudi drugim religijam in filozofijam, ki imajo teološko osnovo v svetih spisih in katerih predstavniki z zgledom predstavljajo njihove nauke, priznavajo pristen izraz religioznosti. Menijo, da monopola nad resnico, božjim razodetjem in posameznikovim odnosom z bogom nima le ena religija. Vse (pristne)⁷¹ religije prihajajo od istega Boga, zato spoštujejo ljudi vseh verovanj.

⁷¹ Seveda se tukaj pojavi vprašanje ločevanja med 'pristnimi' in 'nepristnimi' religijami. Zanimivo je, kako so v tem pogledu nekatera nova religijska gibanja presenetljivo podobna večinskim religijam, saj religijo neredko razumejo precej ozko in ekskluzivistično – to pa bi, kljub razločevanju med 'pristnimi' in 'nepristnimi' religijami, v splošnem težko trdili za gibanje Hare Krišna, kar v veliki meri potrjujejo tudi nekateri empirični rezultati raziskave med slovenskimi *bhaktami*.

Štiri regulativna načela

Osrednja doktrinarna ideja, ki bistveno določa vsakdanje življenje vseh pripadnikov gibanja Hare Krišna, je izražena v t.i. štirih regulativnih načelih oz. štirih načelih svobode. *Šrimad Bhagavatam* (1.17.38) priporoča odrekanje določenim aktivnostim, s čimer naj bi se bilo možno izogniti uničujočim učinkom dobe *kali*. Te aktivnosti so *strijab* (nedovoljeni spolni odnosi), *suna* (uživanje mesa), *panam* (vsakršno opijanje oz. omamljanje) in *djutam* (hazard, igre na srečo, špekulacije). *Strijab*, *suna*, *panam* in *djutam* predstavljajo temelje grešnega življenja in so kot taki v direktnem nasprotju s temelji religioznega življenja. Slednje temelji na štirih stebrih:

1. usmiljenju (uživanje izključno vegetarijanske prehrane),
2. strogosti (odpoved uživanja vseh vrst drog, kot so mamila, alkohol, tobak, prava kava in pravi čaj),
3. čistosti (vzdržnost spolnih odnosov zunaj zakonske zveze, v okviru zakona pa izključno z namenom rojevanja otrok),
4. resnicoljubnosti (odpovedovanje igram na srečo).

Poudariti velja, da štiri regulativna načela, čeprav vrline že same po sebi, ne predstavljajo vsebine ali skupka religioznosti. Na nek način gre za pod-religijska načela, ki posamezniku omogočajo ustvariti nujne pogoje za duhovno življenje, upoštevanje teh načel nikakor še ni zadosten pogoj za razvoj prave duhovnosti. Vsi *bhakte* v gibanju za zavest Krišne se morajo ravnati po omenjenih načelih. Ta so namenjena posameznikovi osvoboditvi iz *maje*, ki posameznika nenehno priganja, da zadovoljuje svoje materialne čute.

Načelo usmiljenja in iz tega izhajajoča striktna vegetarijanska prehrana (gre za lakto-vegetarijansko prehrano, ki izključuje uživanje mesa, rib in jajc, dovoljuje pa uživanje mleka in mlečnih izdelkov) temelji na verovanju v *karmo* in *reinkarnacijo*. Če se vsa živa bitja, od človeka prek živali vse do rastlin, nenehno rojevajo in prehajajo iz ene življenjske oblike v drugo, iz tega logično izhaja enakopravnost vseh živih bitij. Če se oseba v naslednjih življenjih ponovno rodi v telesu živali (v živalski obliki pa je bila rojena že tudi nešteto krat v preteklosti), potem samoumevnost prehranjevanja z živalskim mesom postane vprašljiva. Poleg tega z uživanjem mesa posameznik ustvari tudi obilico negativne *karme*, ki jo bo moral na tak ali drugačen način 'odslužiti'. Če torej posameznik želi živeti v harmoniji z ostalimi živimi bitji, ki se od njega bistveno ne razlikujejo, saj so v svojem resničnem jedru le nematerialne duše, ujete v *samsari*, neskončnem ciklu rojstev in smrti, potem je prvi korak proti temu cilju prenehanje uživanja mesa.

Le tako je mogoče zares spoštovati zapoved 'ne ubijaj!'. Človek sicer za svoje fizično preživetje potrebuje organske snovi, zato mora uživati biološke organizme v obliki sadja in zelenjave, ki prav tako predstavljajo živa bitja. Medtem ko uživanje sadja, oreščkov in zrnja ne terja življenj, je drugače pri zelenjavi. Tudi na ta način si posameznik pridobi negativno *karmo*, ki pa jo je možno odpraviti tako, da hrano ponudi Krišni. Takšno hrano, *prasadam*, je moč zaužiti brez *karmičnih* posledic.

Načelo čistosti izhaja iz prepričanja, da posameznik v svojem bistvu ni fizično telo, temveč neka duhovna entiteta, ki to telo transcendirata, presega. Vsak posameznik mora med svojim duhovnim razvojem priti do spoznanja, da je v prvi vrsti duhovno bitje. Pri tem materialni užitki – med njimi še posebej seksualni užitki – predstavljajo oviro na poti do tega osnovnega spoznanja, saj s svojo intenzivnostjo posameznika odvrta s poti duhovnega napredka in ga trdno umeščajo v fizično telo. Spolna sla še povečuje posameznikovo lažno identifikacijo z njegovim fizičnim telesom in je nikoli ni mogoče popolnoma zadovoljiti, saj vedno znova zahteva še več spolnih užitkov. Materialna eksistenca je le iluzija, ki jo je ustvaril človek, da bi užival sam, ločen od boga. Spolnost je esenca tega užitka in je kot taka v samem jedru te človekove iluzije. A to željo po spolnosti je možno očistiti in jo s tem spremeniti v ljubezen. Postopoma, z razvijanjem zavesti Krišne, posameznik začne razumeti in čutiti svojo večno naravo ter ljubezen do boga. S tem, ko spoznava svojo pravo naravo, prične zanimanje za materialne nadomestke upadati. Stvari, ki so ga privlačile, v svoji pravi perspektivi naenkrat postanejo del boga in sla se postopoma spremeni v ljubezen. Tako oživetev prave duhovne zavesti, ki je uspavana v vsakem posamezniku, ne temelji na izničenju želja in hrepenenj, temveč na poduhovljenju le-teh.⁷² Odrekanje fizičnim užitkom in še posebej seksualnim užitkom za posameznika ni preprosta stvar, pa naj ima še tako blagodejne učinke na duhovnost. A če te fizične užitke nadomestijo užitki druge vrste, ki prve po svoji intenzivnosti presegajo, je stvar popolnoma drugačna. Krišna v *Bhagavad-giti* (2.59) pravi: »Utelešeno dušo, ki se vzdrži čutnega uživanja, lahko še zmeraj privlačijo predmeti čutne zaznave. Če pa preneha čutno uživati, ker je izkusila višje zadovoljstvo, postane njena zavest neomajna.« Tako v gibanju za zavest Krišne prakticanje *bhakti-joge*, čaščenje boga, ki je izvor vseh užitkov, nadomešča fizične užitke. Z recitiranjem in petjem božjih imen je možno priti v stik z božanskimi užitki, ki nadomestijo vse fizične, tudi seksualne užitke. Omejitve čutnega uživanja so namenjene začetnikom na duhovni poti in so koristne do točke, ko posameznik

⁷² Zaradi podobnih razlogov na tak ali drugačen način omejujejo spolne aktivnosti tudi številne druge religije.

z razvijanjem zavesti Krišne pride v stik z bogom, ko začuti božansko lepoto in božanske užitke ter začne uživati v razvijanju zavesti Krišne. Takrat posameznika samodejno prenehajo privlačiti materialne stvari, kamor sodijo tudi fizični užitki (glej Prabhupada, 1998: 128). Brezpogojna ljubezen do boga se manifestira v njegovem brezpogojnem čaščenju. Takšno čaščenje je dejavnost, ki ne pričakuje ali zahteva nikakršnega povračila ali nagrade. To je lastnost, ki loči ljubezen od njenega materialnega nasprotja, poželenja ali sle, pri kateri je osebna korist osnovni motiv. Tako je možno v čaščenje boga vključiti celo spolno združitev moškega in ženske. Krišna pravi v *Bhagavad-giti* (7.11): »Moč močnih sem, osvobojena strasti in želja, ter spolnost, ki ni v nasprotju z religijskimi načeli.« Osnovni in edini namen spolnosti je reprodukcija, ustvarjanje otrok, ki so zavestni Krišne (prva dolžnost staršev je, da osvobodijo otroka spon nevednosti in mu pomagajo osvoboditi se telesnega koncepta življenja). Tovrstna spolnost je v gibanju za zavest Krišne dovoljena.

Načelo strogosti, ki prepoveduje vsakršno omamljanje, se nanaša na uživanje raznih snovi, ki za samo delovanje telesa niso potrebne in imajo stimulatívne ali pomirjujoče učinke na telo in um. Sem spadajo alkoholne pijače, vsa mamila in poživila, tobak, tudi pravi čaj in kava. Omenjene snovi povzročajo začasna fizična ugodja, ki pa posameznika omejujejo in odvrčajo od prizadevanja po edinih resničnih užitkih; le-ti namreč obstajajo le na duhovnem nivoju. Najvišja možna resničnost je bog. Ko se posameznik nauči biti popolnoma zavesten boga, je lahko deležen edinih resničnih, trajnih užitkov. Začasni užitki, povzročeni s pomočjo omamnih sredstev, so tako le nadomestek resničnih, transcendentalnih užitkov. Duhovnost Indije temelji na teh duhovnih užitkih, ki izvirajo iz boga. Doseči jih je mogoče z raznimi tehnikami, ki pripomorejo, da posamezna duša postopoma pride v stik z vrhovno, kozmično Dušo, kar povzroči duhovna ugodja, ki se z materialnimi ne morejo primerjati.

Iz upoštevanja četrtega regulativnega načela, resnicoljubnosti, izhaja prepoved hazardiranja, iger na srečo in vsakršnih denarnih manipulacij (kamor spadajo tudi špekulativne finančne naložbe). Vse te aktivnosti predstavljajo neiskrenost, goljufanje, saj je njihov osnovni namen pridobitev materialnih dobrin na lahek način (neodvisno od boga in lastnega dela). Za dosego tega cilja je človek pripravljen storiti marsikaj. Pri igrah na srečo posameznika žene strast, z manipulacijo želi pridobiti čim več materialnih dobrin, ki mu bodo omogočile še več zadovoljevanja fizičnih potreb in želja. A takšna dejavnost je v nasprotju z naravnimi zakoni, ki prihajajo od boga. Ti zakoni, še posebej zakon *karme*, usmerjajo in določajo posameznikovo življenje. Tako sta 'naključje' ali 'možnost dobitka' pri igrah na srečo tem zakonom nasprotna, saj predpostavljata, da je v sistemu

možno odkriti vrzel. Posameznik na ta način zanika zakone in deluje, kot da bi bil od njih neodvisen. A duša v resnici ni neodvisna, temveč je božji služabnik; njena usoda je živeti večno življenje skupaj s Krišno. Zato je nesmiselno zapravljati življenje za hazardiranje, ki posameznika še bolj vpne v spono materialnega sveta, namesto da bi ta čas namenil duhovnemu razvoju.

Posameznikova duša, ujeta v tem materialnem svetu, zamenjuje srečo z začasno pozabo bede materialnega bivanja. Užitki omamljanja, spolnosti, hazardiranja, uživanja mesa ipd. niso užitki v pravem pomenu, temveč le nadomestek le-teh, le začasno olajšanje od tegob materialne eksistence. Začasni užitki so, kot vse ostalo v tem našem materialnem svetu, obsojeni na minljivost in kot taki ne morejo zagotoviti trajne sreče. Pravo srečo lahko duša najde le v bogu, zagotavlja jo duhovni napredek, ne pa materialno zadovoljevanje čutov.

NAČIN ŽIVLJENJA V GIBANJU HARE KRIŠNA

Pripadniki gibanja Hare Krišna se tudi na Zahodu trudijo živeti po sistemu *varna-šrama-dharme*. To pomeni, da vsak posameznik pripada enemu od štirih družbenih slojev (*šudra, vajsija, kšatrija, brahmana*), ki pa niso določeni s posameznikovim rojstvom v določeni družini, kot je to danes običajno v *kastnem* sistemu v Indiji, temveč z njegovimi sposobnostmi in nagnjenji. Poleg tega vsak posameznik glede na življenjsko obdobje, v katerem se nahaja, pripada tudi enemu od štirih osebnih duhovnih redov (*ašramadharma*). V meniškem 'študentskem' redu *brahmačarija* se nahaja nekje med 5. in 20.–25. letom starosti, med 25. in 50. letom naj bi živel aktivno družinsko življenje in pripadal redu *grihast*, po 50. letu naj bi kot 'upokojeni' *vanaprasta* z ženo potoval po svetu in se vse bolj posvečal duhovnemu življenju. Na zadnji izmed štirih stopenj, ki so določene glede na stopnjo odpovedovanja materialnemu svetu in željam, pa lahko *bhakta* postane potujoči asket brez osebne lastnine, t.j. *sanjasi* oz. *svami* (*swami*). Ta četrti duhovni red je namenjen le moškim. Moški za vstop v red *sanjase* potrebuje pisno privolitev žene, ki s tem uradno postane vdova. Znotraj *gaudijskega vajšnavizma* poznajo še peto stopnjo, na kateri se posameznik kot *babadži* dokončno odpove vsem vezem na materialni svet.⁷³ Zato nima več učencev in neha potovati.

Ob iniciaciji dobijo pripadniki novo, sanskrtsko ime, ki tudi navzven simbolizira posameznikovo popolno predanost bogu. Ob koncu imena stoji pripona *das/dasa* (za moške) ali *dasi* (za ženske), kar pomeni božji služabnik. Tako npr. *Robinan-*

⁷³ Druge veje hinduizma naj tega ne bi poznale.

dana das pomeni služabnik *Robininega* sina ('*Robininandana*' namreč pomeni '*Robinin sin*'), primer ženskega imena bi bil *Čajtanjačarana devi dasi* ('*Chaitanyacharana*' pomeni stopala Gospoda Čajtanje, '*devi*' boginja, '*dasi*' pa služabnica) (Knott, 1986: 66). Poleg prve iniciacije, ob kateri posameznik dokončno tudi formalno dobi svojega duhovnega učitelja (in z njim sklene trajno duhovno vez), v ISKCON-u poznajo še drugo, t.i. *brabmansko* iniciacijo, ki posamezniku omogoča pridiganje in predavanje ter druga obredna opravila.

Tudi zunanji izgled Krišnovih *bhakt* je za zahodne kulturne standarde precej nenavaden, saj temelji na starodavni indijski tradiciji. Moški pripadniki si pogosto obrijejo glavo, na temenu pa si pustijo majhen pramen las, imenovan *sikha* ('ognjeni plamen'). To storijo kot izraz nenavezanosti in predanosti Krišni in tudi kot znak čistosti in preprostosti. *Sikha* mora biti zavezana, odvezana je le med kopanjem⁷⁴ in tuširanjem, spanjem ali ko *bhakta* prisostvuje pogrebu. Po *Ajurvedi* je striženje glave ugodno za zdravje, saj povečuje življensko dobo, fizično moč in čistočo uma. *Sikha* pa naj bi ostala na glavi z namenom zaščititi najbolj občutljivi del glave.

Na čelu narisani znak v obliki črke 'V' se imenuje *tilak* in je narisani z glino iz indijskih svetih rek (*tilaka*). Označuje, da je telo božji hram in da je tisti, ki ga nosi, *vajšnava*. *Tilaka* si *bhakte* ne nanašajo le na čelo, temveč si po kopanju/tuširanju naredijo oznako iz *tilake* na dvanajstih mestih na telesu.⁷⁵ Ti deli telesa niso poljubno ali samovoljno izbrani, temveč so to točno določene občutljive točke, ki naj bi najlažje absorbirale duhovno energijo, nastalo z recitiranjem svetih imen. *Tilaki* so lahko (glede na *sampradajo*) različnih oblik in barv, le da niso kljukasti ali neravni, prav tako ne smejo imeti neprijetnega vonja. Narejeni so lahko iz različnih materialov, vendar ne iz pepela, ker je v *guni* nevednosti, niti iz rdeče sandalove paste, ker je v *guni* strasti. Spodnji del, ki naj bi bil dolg tri četrtine dolžine nosu, se mora stikati z zgornjima črtama. Ker po izročilu *Višnu/Krišna* prebiva v sredini, *Brabma* na levi in *Šiva* na desni, vmes ne sme biti nikoli zapolnjen. *Tilak* je obvezen za mantranje mantr *Gajatri*, izvajanje daritvenih obredov itd.

⁷⁴ Med kopanjem v reki ali jezeru si *bhakte* ne odvežejo *sikhe*.

⁷⁵ Ob tem izgovorijo naslednje mantr: čelo – om *kešavaja namah*, trebuh – om *narajanaja namah*, prsi – om *madhavaja namah*, grlo – om *govindaja namah*, desni bok – om *višnave namah*, desna roka – om *madbusudanaja namah*, desna rama – om *trivikramaja namah*, levi bok – om *vamanaja namah*, leva roka – om *šriđbaraja namah*, leva rama – om *briškešaja namah*, hrbet zgoraj – om *padmanabhaja namah*, hrbet spodaj – om *damodaraja namah*. Preostalo *tilako* obrišejo na vrhu glave (na predelu *sikhe*) in izgovorijo mantr *om vasudevaja namah*.

Ves čas nosijo *bhakte* okoli vratu *kantbi-malo* – ogrlico, narejeno iz lesa svete rastline *tulasi* (včasih je narejena tudi iz lotosovih semen), ki prav tako označuje *bhaktovo* predajo Gospodu, hkrati pa naj bi tudi varovala pred nesrečami, slabimi sanjami ipd. Neinicirani *bhakte* nosijo eno ogrlico, inicirani pa tri. Oblačijo se v tradicionalna indijska oblačila – moški v *dhotije* in ženske v *sarije*. Pripadniki gibanja v tem ne vidijo zgolj indijskih kulturnih vplivov, temveč svojo opravdo razumejo kot duhovna oblačila, saj naj bi bili tako opravljeni božji služabniki v duhovnem svetu, takšna oblačila naj bi nosil tudi sam Krišna. Inicirani *bhakte*, ki živijo v celibatu – to so *brabamčariji*, *sanasiji* in *vanapraste*, ki več ne živijo z ženami – nosijo *dhotije* žafranove (oranžne) barve. Bele (včasih tudi rumene) *dhotije* pa nosijo poročeni (*grihaste*, *vanapraste*, ki živijo z ženami) ter neinicirani *bhakte*. Le ob različnih festivalskih dnevih lahko *bhakte* nosijo *dhotije* raznovrstnih barv. Ženske pripadnice gibanja Hare Krišna, *bhaktine*, nosijo raznobarvne *sarije*, kot je to običajno za ženske v Indiji, ne glede na osebni duhovni red, ki mu pripadajo. Le nekatere z rdečo piko na čelu javno pokažejo, da so poročene (včasih si z rdečo obarvajo tudi prečo med lasmi na sredi glave). A v zadnjih letih se, za razliko od zgodnejših faz v razvoju gibanja, 'vedskega' izgleda strogo držijo praviloma le še *bhakte*, ki živijo v templjih, večine pripadnikov gibanja Hare Krišna pa danes na pogled ni moč ločiti od običajnih članov zahodnih družb.

Za *bhakte*, ki živijo v templjih, običajen dan poteka po naslednjem urniku:

4.30 – vstajanje in tuširanje (priporočljivo s hladno vodo).

5.00 – jutranji duhovni program,⁷⁶ med katerim izvajajo obred *mangal-arati*. *Bhakte* se zberejo pred oltarjem, pojejo pesmi v sanskrtu in plešejo. S posebnim, natančno predpisanim obredom počastijo sveto rastlino *tulasi*. Drug drugemu izkažejo spoštovanje. Po astroloških kriterijih naj bi bil zgodaj zjutraj izjemno ugoden čas za meditacijo in nasploh vse duhovne dejavnosti. Ob sončnem vzhodu zrecitirajo *mantra Gajatri* (to ponovijo še opoldne in ob sončnem zahodu.)

5.45 – individualno mantranje, meditacija na *džapi*.

7.15 – drugi skupinski sklop, med katerim se *bhakte* zberejo pred oltarjem, kjer pojejo in plešejo (*kirtan*). S posebnim obredom počastijo božanstva na oltarju (*murti*), nakar počastijo še svojega duhovnega učitelja in ustanovitelja gibanja. Na koncu izrazijo še spoštovanje določenim svetim krajem, nakar sledi predavanje iz *Šrimad Bhagavatama* – vsak dan eden izmed *bhakt* prebere posamičen verz, nato še Prabhupadhov

⁷⁶ V številnih ISKCON-ovih templjih po svetu se dnevni urnik pričenja pol ure prej (jutranji program se odvija ob 4.30), v ljubljanskem templju pa so pred nekaj leti uvedli zgoraj predstavljeni urnik.

komentar in potem o prebranem še predava.

Okrog 9h – zajtrk.

Sledijo posamične aktivnosti, delovne obveznosti, službe, tudi nekaj prostega časa za branje itd.

Okrog 14h – kosilo,⁷⁷ ki je zadnji obrok v dnevu.

Sledijo posamične aktivnosti in obveznosti.

19.00 – večerni program, v katerem *bhakte* počastijo božanstva na oltarju, Šri Čajtanjo, izvajajo *kirtane* in *bhadžane* (v sanskrtu ali bengalščini).

19.45 – predavanje iz *Bhagavad-gite*.

20.30 – popijejo toplo mleko, nakar poslušajo branje iz Prabhupadove 'Knjige o Krišni'.

Med 21h in 22h – spanje.

Tisti, ki ne živijo v templju, svoj delovni dan glede na realne možnosti prilagajajo službenim, študijskim in drugim obveznostim, pri čemer se poskušajo čim bolj približati idealnemu poteku dneva v templju. Tako npr. večina informantov, udeleženih v raziskavi o gibanju Hare Krišna v Sloveniji (podrobneje je predstavljena v tretjem poglavju), zjutraj *zmantra* čim več od predpisanih šestnajstih 'krogov' na *džapi*, v avtu na poti v službo mnogi poslušajo *mantr*e in *bhadžane*, neredki se tudi udeležijo jutranjega in večernega programa v templju, ostali pa zvečer doma počastijo (*arati*) božanstva in sveto rastlino *tulasi*. Vsi Krišni vdani *bhakte*, ne glede na to, ali živijo v templju ali zunaj, naj bi se vzdržali uživanja mesa, opijanja in omamljanja, iger na srečo ter nedovoljenih zunajzakonskih spolnih odnosov.

Eno osrednjih mest v delovanju gibanja Hare Krišna ima *sankirtan* ali t.i. 'distribucija knjig'. Že Šrila Prabhupada je leta 1965 pripotoval v ZDA z dvesto kompleti prevodov in komentarjev *Šrimad Bhagavatama*, s katerimi je na Zahodu pričel širiti *vajšnavsko* kulturo. V letih, ki so sledila, je ISKCON izdelal in izpopolnil učinkovit sistem distribucije knjig, ki hkrati služi širjenju idej, opravlja prozelitično funkcijo in zagotavlja večino finančnih sredstev, potrebnih za delovanje skupnosti in preživetje njenih številnih 'meniških' članov. Tako *bhakte* (praviloma tisti, ki so v skupnosti manj časa) pod vodstvom koordinatorskega pet do šest dni v tednu 'razdeljujejo' knjige (seveda ne gre za brezplačno deljenje knjig, temveč knjige delijo v zameno za t.i. prostovoljne prispevke).

⁷⁷ Kosilo se običajno nudi po dogovoru ob uri, ki najbolj ustreza večini. V ljubljanskem templju je to ob 14h.

Prakticiranje *bhakti-joge* zahteva tudi poseben odnos do hrane. Krišnovi *bhakte* uživajo samo hrano, ki so jo pred tem darovali Krišni.⁷⁸ Vegetarijanska hrana, ki jo posameznik po natančnih navodilih, zapisanih v *Vedab*, ponudi bogu, postane *prasadam* ('Gospodova milost') in jo je moč zaužiti brez *karmičnih* posledic. Krišna je namreč omniprezent in onipotent, poleg tega je tudi popolnoma duhoven, zato postane vse, kar pride v stik z njim, popolnoma čisto in duhovno. Uživanje *prasadama* je pomemben del *bhakti-joge*, saj tudi na ta način posameznik neguje svoj odnos z bogom – z okušanjem posvečene hrane naj bi se namreč čuti očistili, namesto materialnih užitkov pa naj bi jih spontano pritegnilo duhovno uživanje. Krišni ni moč darovati vsake hrane. V skladu z naukom o treh *gunab* materialne narave⁷⁹ je tudi hrano moč razdeliti v tri skupine:

1. mlečni izdelki, žita, zelenjava, sadje in oreščki so v *guni* vrline (ali v *satva guni*, ki ustvarja svetlobo in mir, rojeva modrost in srečo ter vodi k harmoniji in uravnoveženosti) in jih je moč darovati Krišni;
2. mesa, rib in jajc ni možno darovati Krišni, saj so v *guni* nevednosti (ali v *tama guni*, ki je tudi načelo mrtvila);
3. prav tako ni moč darovati česna, čebule in gob, ki so v *guni* strasti (*radža guni*).

Hrane v *gunab* strasti in nevednosti ni moč darovati, saj so takšne jedi vzrok nesreče, trpljenja in bolezni, zato Krišna takšne hrane ne sprejme. *Bhakte* naj bi uživali izključno *prasadam*, nujno pa bi se morali izogibati hrani, ki jo pripravijo neverujoči, saj naj bi se po subtilnih zakonih narave na hrano (in prek nje na tistega, ki jo zaužije) prenesla tudi kuharjeva zavest.

V slavljenju Krišne ima pomembno funkcijo tudi glasba – *bhakte* častijo Krišno s petjem svetih imen in drugih pesmi (*bhadžani* in *kirtani*). Indijska glasba je zelo kompleksna in pozna glasbene oblike, harmonije in tone, drugačne od tistih, ki so se razvili v zahodnem svetu. Različne glasbene oblike – *rage*, lahko prebudijo različne emocije, ugodja in razpoloženja. Tako igrajo *bhakte* drugačno *rago* (melodijo) ob petju istega teksta zjutraj, drugačno opoldne in spet drugačno zvečer. Za vsako uro v dnevu obstaja na stotine *rag*, ki odgovarjajo temu časovnemu obdobju in razpoloženju, ki ga prinaša. Prav tako obstajajo različne *rage* za razna letna obdobja in razna emocionalna in duhovna stanja. Večina glasbenih instrumentov, tako žičnih kakor tudi godalnih, pihalnih in tolkalnih, naj bi imela

⁷⁸ Krišna v *Bhagavad-giti* (9.27) pravi: »Vse, kar delaš, vse, kar ješ, vse, kar daruješ ali daješ, in vsa tvoja askeza naj bo daritev meni.«

⁷⁹ Doktrina o treh *gunab*, bistvenih značilnostih materialnega sveta, ki z vzajemnim delovanjem določajo naravo vseh človekovih odnosov, izhaja iz filozofskega sistema *samkbya*, ki je na kratko predstavljen v prvem poglavju.

izvor v *vedski* civilizaciji. Za *bhakte* so najbolj aktualni inštrumenti, ki jih lahko tudi sami uporabijo v slavljenju Krišne. Najpomembnejši so *mridanga* – glineni boben,⁸⁰ *karatale* – male ročne činele, harmonij in rog (*kirtane* pa praviloma spremlja tudi ekstatično plesanje).

⁸⁰ Igranje *mridange* po mnenju nekaterih velja za vrsto *joge*, saj naj bi to, da roke, noge, telo in dihanje pri igranju delujejo usklajeno, ugodno vplivalo na zdravje in zboljševalo koncentracijo.

HARE
KRIŠNA
V SLOVENIJI

RAZISKAVA GIBANJA
HARE KRIŠNA V SLOVENIJI

Gibanje Hare Kriṣṇa je eno starejših, večjih, bolj organiziranih in bolj aktivnih ter slejkoprej najbolj opazno in prepoznavno novo religijsko gibanje v Sloveniji. Pri nas je prisotno že več kot dvajset let; že od leta 1983 ima formalni status verske skupnosti. Osnovni namen empirične raziskave gibanja in njegovih članov je bil pridobiti temeljne informacije o skupnosti, njenem razvoju, delovanju, organizacijski strukturi in financiranju, načinu življenja v skupnosti, religijski

praksi ipd. Prav tako je bil eden glavnih ciljev raziskave ugotoviti, kdo so člani Skupnosti za zavest Krišne, kako dolgo so že člani skupnosti, v kolikšni meri so vpeti v skupnost, kako intenzivna je njihova religijska praksa, v kolikšni meri upoštevajo religijske zapovedi, kakšna je njihova religijska zgodovina (ali in v kolikšni meri so bili religiozni pred vstopom v skupnost) in kakšni so njihovi odnosi z okolico in družbo nasploh (odnos okolice do njihovega religijskega prepričanja; odnos pripadnikov skupnosti do nacionalne identitete, politike, medijev, družine, spolnosti, drugih religij; koliko in kako o skupnosti poročajo mediji). Namen raziskave je bil tudi ugotoviti, v kolikšni meri (če sploh) pripadniki skupnosti po socio-demografskih značilnostih in nekaterih stališčih izstopajo iz celotne slovenske populacije, in raziskati podobnosti in razlike med pripadniki skupnosti in aktivnimi katoliki.

Osnovni metodološki pristop predstavljene raziskave je tvorila kombinacija kvalitativnih in kvantitativnih metod raziskovanja. V prvi fazi raziskave, ki se je (po nekajletnem poprejšnjem seznanjanju s skupnostjo) začela sredi leta 1999, sem z etnografskimi metodami (z opazovanjem z udeležbo in nestrukturiranimi ter polstruktuiranimi intervjuji) zbiral osnovne informacije o Skupnosti za zavest Krišne in njenih pripadnikih. Intenzivno sem se udeleževal različnih aktivnosti v templju, obiskoval pa sem tudi pripadnike skupnosti, ki ne živijo v templju, temveč v samostojnih gospodinjstvih. Tako sem obiskal dve manjši skupini pripadnikov (večinoma študentov), ki živijo v manjših stanovanjskih skupnostih v Ljubljani (oz. njeni bližnji okolici) in štiri družine z majhnimi otroki. Intervjuval sem tudi sedem bivših pripadnikov, ki zaradi različnih razlogov niso več aktivni v skupnosti (nekateri so s skupnostjo pretrgali vsakršne kontakte, drugi doma izvajajo nekatere religijske prakse in občasno še obišejo tempelj, nekateri pa so zapustili ISKCON in se pridružili kaki drugi *vajšnavski* organizaciji). V okviru analize odnosov skupnosti z okolico sem preverjal tudi medijsko poročanje o skupnosti. S preprosto kvalitativno analizo sem obdelal 163 prispevkov o gibanju, objavljenih med leti 1990 in 2004 v različnih nacionalnih dnevnikih in tednikih ter v regionalnih, lokalnih in študentskih časopisih.

Na podlagi informacij in znanja, pridobljenega s pomočjo etnografskih raziskovalnih metod (opazovanje z udeležbo in intervjuji), sem jeseni leta 2000 oblikoval vprašalnik z 79 spremenljivkami. Že od samega začetka se je pojavljalo vprašanje, koga zajeti v vzorec, saj skupnost nima eksplicitnega članstva, tako da se postavlja temeljno vprašanje, kdo sploh je pripadnik skupnosti. Najprej sem se odločil samo za iniciirane pripadnike, vendar sem v procesu kvalitativnega

raziskovanja kmalu ugotovil, da je med aktivnimi pripadniki večina takih, ki (še) niso iniciirani. Zato sem na koncu v vzorec zajel vse osebe, ki so deklarativno izjavile, da »so v *bhakti-jogi*« (to je izraz, s katerim pripadniki gibanja najpogosteje izrazijo aktivno pripadnost *vajšnavski* religiji).

Po nekajkratnem skupnem pregledu vprašalnika z enim vodilnih predstavnikov skupnosti sem v testni skupini, ki jo je sestavljalo trinajst *bbakti*, izvedel poskusno anketiranje. Na podlagi pripomb testnih anketirancev in lastnih ugotovitev sem oblikoval končno različico vprašalnika. Samo anketiranje je potekalo od začetka decembra 2000 do konca februarja 2001.

Neposredno pred pričetkom anketiranja sem na enem bolje obiskanih nedeljskih srečanj v templju na kratko predstavil raziskavo, način izvedbe in njen namen. Pri tem mi je pomagalo tudi vodstvo skupnosti, ki je poudarilo koristnost raziskave za samo skupnost in večkrat pozvalo pripadnike k sodelovanju. V nekaterih ljubljanskih in eni mariborski skupini, kjer se *bbakte* tedensko srečujejo in skupaj opravljajo religijsko čaščenje (takšne skupine se imenujejo *nama-bate* in *sange*), sem organiziral skupinsko izpolnjevanje vprašalnika, ki sem ga osebno nadzoroval in vodil, kar pomeni, da sem posamezno vprašanje najprej glasno prebral, na kratko predstavil možne dileme anketirancev in nenehno skrbel za tempo izpolnjevanja vprašalnika. Pri tem sem veliko pozornosti posvečal zasebnosti in tajnosti anketirancev – pogosto sem opozarjal na pomembnost individualnega odgovaranja, preprečeval komunikacijo med anketiranci, ki bi lahko vplivala na njihove odgovore, in skrbel za ustrezne fizične pogoje izpolnjevanja vprašalnikov (zadostna fizična razdalja med posameznimi anketiranci ipd.). Opozarjal sem na pomen iskrenih odgovorov za rezultate raziskave in ob tem poudarjal tajnost vseh osebnih podatkov o anketirancih.

Večji del anketirancev pa je vprašalnike izpolnil samostojno. Poleg vprašalnih zveščičev sem pripravil kuverte z nalepljenimi znamkami in izpisanim fakultetnim naslovom, kamor mi je lahko posamezni anketiranec vrnil izpolnjen vprašalnik. Del vprašalnikov s pripadajočimi kuvertami sem razposlal po *nama-batab* in večjih *sangah*, glavniko pa sem postavil na posebej označeno mesto v recepciji templja v Ljubljani (kjer so se vprašalniki nahajali ves čas izvajanja anketiranja – t.j. cele tri mesece). Obiskovalci so si lahko sami vzeli vprašalnik in kuverto ter izpolnjeno anketo vrnil v zaprto škatlo, ki se je nahajala na istem mestu ob vprašalnikih (in sem jo redno praznil), ali pa jo preprosto oddali v poštni nabiralnik. Tako sem v največji možni meri zagotovil intimnost in tajnost izpolnjevanja vprašalnikov.

Na ta način sem zbral 116 izpolnjenih vprašalnikov,⁸¹ ki sicer ne tvorijo reprezentativnega vzorca, temveč gre, strogo metodološko vzeto, za naključen nabor enot.⁸² A zaradi relativno dolgega časovnega intervala, v katerem sem izvajal anketiranje (polne tri mesece) in zaradi različnih mest izvajanja same raziskave lahko z veliko verjetnostjo sklepamo, da je anketni vprašalnik izpolnila večina aktivnih pripadnikov skupnosti, kar potrjuje tudi ocena števila vseh pripadnikov skupnosti, po kateri vzorec opravljene raziskave zajema večji del aktivnega jedra skupnosti. Tako lahko kljub nereprezentativnosti vzorca dobljene rezultate z veliko verjetnostjo posplošimo na celotno populacijo aktivnih pripadnikov slovenske Skupnosti za zavest Krišne.

Prejete vprašalnike sem potem kodiral v elektronsko obliko in podatke obdelal s statističnim programskim paketom SPSS. Vrednosti določenih spremenljivk sem primerjal tudi z vrednostmi, izmerjenimi na celotni slovenski populaciji. Pri teh primerjavah sem za slovensko populacijo uporabljali podatke raziskav 'Slovensko javno mnenje 97/2 – Mednarodna raziskava o veri in odnosu do cerkve' (del mednarodne raziskave Aufbruch 1997) in 'Slovensko javno mnenje 98/1 – Mednarodna raziskava o neenakosti in religiji' (del mednarodne raziskave ISSP 1998), ki ju je izvedel Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij Fakultete za družbene vede.

Eden osnovnih namenov raziskave je bil tudi ugotavljati razlike in podobnosti med pripadniki Skupnosti za zavest Krišne in katoliki. Kot bomo videli, meritve jasno pokažejo, da gre v primeru pripadnikov ISKCON-a za neprimerno bolj intenzivne religijske prakse. Domnevam, da je ta visoka intenzivnost neločljivo povezana z njihovim načinom življenja, starostjo, izobrazbo ipd., vpliva pa tudi na njihov odnos do sveta, ki se kaže skozi njihova stališča. Da bi odpravil vpliv različne intenzivnosti religijskih dejavnosti na druge primerjave, sem zato nadaljnje primerjave opravil le s katoliki, ki so v svoji religijski praksi bolj aktivni (in po tem bolj podobni *bbaktam*) in ne z vsemi, ki se deklarirajo za katolike. Iz datotek raziskav Slovensko javno mnenje (v nadaljevanju SJM) sem zato v primerjavah upošteval le tiste enote (anketirance), ki izražajo pripadnost Rimskokatoliški cerkvi in osebno vernost, hkrati pa obiskujejo verske obrede vsaj enkrat mesečno in molijo vsaj enkrat tedensko – tako opredeljene anketirance imenujem 'aktivni katoliki'.

⁸¹ Poleg teh vprašalnikov sem prejel še tri vprašalnike, ki so bili zaradi svoje nepopolnosti neuporabni, dva vprašalnika pa sta izpolnila anketiranca, ki se ne smatrata za *vajšnavi*. Te vprašalnike sem izločil in v raziskavi uporabil ostalih 116 vprašalnikov.

⁸² Ki pa niso izbrane slučajnostno.

Pri nekaterih analizah sem zaradi majhnosti vzorca izjemoma upošteval tudi rezultate, ki formalno ne izpolnjujejo kriterijev stopnje značilnosti, saj lahko sklepamo, da bi se v teh primerih z večanjem vzorca večala tudi stopnja značilnosti. Pri vseh prikazih rezultatov je stopnja značilnosti tudi posebej navedena.

Po končanem anketiranju in statistični obdelavi rezultatov sem empirično preučevanje Skupnosti za zavest Krišne nadaljeval s kvalitativnimi raziskovalnimi metodami. Pozimi leta 2003 sem obiskal številna sveta mesta gibanja Hare Krišna v Indiji (Majapur, Vrindavan, Mathura itd.), dodatno opazovanje z udeležbo znotraj slovenske skupnosti in intervjuje z njenimi člani (tako sedanjimi kot tudi z nekaterimi bivšimi) pa sem izvajal vse do začetka leta 2005. Dodatne informacije, pridobljene v tej zadnji fazi raziskave, so bile izjemno koristne (in pogosto ključne) za razumevanje in interpretacijo anketnih rezultatov.

NASTANEK IN RAZVOJ GIBANJA HARE KRIŠNA V SLOVENIJI

V Sloveniji se je gibanje Hare Krišna pojavilo v začetku osemdesetih let, ko so prvi navdušenci prinesli nauk s Hrvaške. Najprej so za svoja srečanja in za opravljanje verskih obredov v Ljubljani najeli stanovanje, leta 1989 pa so na Kolarjevi ulici v Ljubljani najeli hišo in si uredili prvi tempelj. Gibanje se je v Sloveniji uradno prijavilo kot verska skupnost leta 1983 pod imenom Skupnost za zavest Krišne. Decembra leta 1992 se je skupnost preselila v večjo hišo na Žibertovi ulici št. 27 v Ljubljani, kjer je še danes t.i. 'Hare Krišna center'. Hišo, v kateri je bila nekoč glasbena šola, v devetdesetih letih pa je bila v lasti gradbenega podjetja Gradis (uporabljali so jo kot dijaški dom), so sprva najeli in kasneje postopoma odkupili.⁸³ Center (oz. tempelj) ima dve funkciji: omogoča duhovno šolanje v skupnosti živečih pripadnikov (menihov) ter kulturno in duhovno izobraževanje kongregacijskih (laičnih) članov. V templju redno izvajajo nedeljski program z duhovno glasbo, predavanjem z aktualno temo in vegetarijansko hrano, vsakodnevno jutranje in večerno predavanje ter tradicionalno čaščenje (*arati*).

Poleg tega prireja skupnost tudi *sange* in *nama-bate*, redna, praviloma tedenska srečanja (katerih osrednji del je religijsko čaščenje) skupin kongregacijskih članov v Ljubljani in v domačih krajih. *Nama-bate*, ki so po številu udeležencev večje, prirejajo v Mariboru, Kranju in Celju, *sange* pa v Brežicah, Slovenj Gradcu, na Notranjskem, dve v neki vasi blizu Ljubljane in eno študentsko v Ljubljani. V

⁸³ Pri odkupni ceni, ki je znašala 750.000 takratnih nemških mark, so jim upoštevali tudi že plačano najemnino. Dokončno so jo odkupili po šestih letih odplačevanja leta 1998.

Mariboru *nama-bata* v bistvu nadomešča tempeljske aktivnosti, medtem ko druge tovrstna srečanja funkcionirajo kot dodatek k rednim tempeljskim dejavnostim. Tovrstna redna srečanja omogočajo intenzivnejšo religijsko prakso, saj je v okviru takšnih skupin vsak posameznik bolj dejaven, prav tako pa pomembno vplivajo na večjo povezanost med pripadniki. O tem govori tudi izjava enega izmed intervjuvanih pripadnikov skupnosti: »Na verskem programu v templju se ne moreš tako intenzivno družiti in spoznavat z drugimi, ker je toliko ljudi. *Sange* pa so bolj intimne. V templju bolj poslušáš, na *sangah* pa si lahko tudi sam bolj aktiven.« Poleg *sang* in *nama-bat* Skupnost za zavest Krišne prireja tudi občasna srečanja v drugih večjih krajih po Sloveniji.

Njihove dejavnosti obsegajo tudi prevajanje in deljenje knjig (do danes so v slovenščino prevedli enajst Prabhupadovih knjig, v letu 2005 načrtujejo izid dvanajste), v okviru mednarodne humanitarne akcije 'Hrana za življenje' delijo hrano brezdomcem in revežem (projekt '*Food for life*' izvaja ISKCON po celem svetu), občasno obiskujejo domove za ostarele, zapore, domove za invalide ipd. Skupnost prireja tudi poletno šolo *bhakti-joge* in seminarje za kongregacijske člane ter vse ostale interesente; občasno pa organizira tudi druge javne kulturno-duhovne programe in tečaje po Sloveniji.

Večjo pozornost širše javnosti je gibanje vzbudilo leta 1990 s prvim Festivalom Hare Krišna', podobno se je ponovilo leta 1993, ko so v ljubljanski dvorani Tivoli priredili drugi festival, ki se ga je udeležilo dva, po nekaterih ocenah pa celo tri tisoč ljudi. Tudi zaradi izjemnega odziva na ta drugi festival in zaradi vse pogostejših predavanj duhovnih učiteljev po vsej Sloveniji je tega leta v tempelj prišla večja skupina novih pripadnikov. V okviru skupnosti je začela delovati glasbena (pop-rock) skupina *Transcendence*, začelo se je tudi masovno deljenje *prasadama*; izjemno uspešno je potekal *sankirtan*, distribucija knjig. A izjemno stroga in striktna disciplina, ki je v tem začetnem obdobju vladala v templju, mnogim pripadnikom ni ustrezala, zato so nekateri po sporih z vodjo skupnosti odšli v različne templje v tujino (to se je v razmeroma velikem obsegu dogajalo nekje do konca leta 1995) – v glavnem v Italijo, kjer je bilo po 'padcu' Bhagavana, *guruja* večine njihovih *bhakt*, in s tem povezanem upadu števila članov, vzdušje neprimerno bolj liberalno.

Leto 1994 je zaznamovala *pada-jatra*, mednarodna 'karavana miru', ko je skupina Krišnovih *bhakt* z volovsko vprego potovala po svetu in razširjala informacije o *vedski* kulturi. Čez Slovenijo je potovala od začetka junija do sredine julija in bila medijsko precej odmevna. Karavani so se pridružili številni pripadniki slovenskega ISKCON-a – mnogi so jo spremljali tudi potem, ko je zapustila Slovenijo, in ostali z njo vse do Moskve. Še naprej so intenzivno delili *prasadam*,

bhakte, ki niso bili dovolj uspešni v deljenju knjig, so prodajali hrano (sendviče oz. t.i. 'bliss-burgerje', *samoses* – z zelenjavo polnjene indijske žepke, ipd.). Postopoma je vse več pripadnikov sodelovalo pri prevajanju knjig – v ta namen so mnoge pošiljali na izobraževanje v templje v tujini (predvsem v za to specializiran center na Švedskem). Čez poletje je skupina *Transcendence* izjemno uspešno nastopala (tudi tri in večkrat tedensko) po celi Sloveniji in njihovi koncerti so med množicami mladih vzbudili zanimanje za gibanje Hare Krišna.⁸⁴ Izšla je prva številka revije *Haribol*, ki je kmalu izhajala vsaka dva meseca v nekaj sto izvodih; namenjena je bila predvsem potrebam skupnosti. Kasneje je svojo ciljno publiko razširila, postala mesečnik, se preimenovala v *Om* in se začela prodajati na javnih prodajnih mestih (v kioskih po celi Sloveniji). V tem obdobju so se počasi začele mehčati meje med *bhaktami* iz templja in tistimi iz kongregacije (pripadniki, ki ne prebivajo v templju, temveč kot 'laiki' živijo v lastnih gospodinjstvih, hodijo v službo, študirajo ipd.). Skupnost (predvsem *bhakte* iz kongregacije) je v Apačah organizirala mednarodni poletni tabor.

Leta 1995 je prišlo živeti v tempelj nekaj novih pripadnikov, vedno več je bilo tudi iniciacij. *Sankirtan* je opravljalo deset *bhakt*, ki naj bi po ocenah nekaterih pripadnikov skupnosti skupaj vsak teden v povprečju razdelili osemsto, v boljših obdobjih (npr. v decembrski sezoni) pa tudi do dva tisoč knjig. V tem času so se pojavila prva resnejša trenja med t.i. *sankirtan bhaktami* in predsednikom templja. Poleti je skupina *Transcendence* intenzivno nastopala po vsej Sloveniji, nastala je tudi skupina *Gopinath*, ki je igrala tradicionalno indijsko glasbo (sestavljali so jo večinoma isti glasbeniki kot skupino *Transcendence*).

Leta 1996 so v tempelj postavili pravi oltar s podobami božanstev (t.i. božanstva *Gaura-Nitaj* s podobami Čajtanje in njegovega učenca Nitjanande) in vsemi potrebnimi rekviziti za čaščenje. Pred tem so čaščenje opravljali na manjšem oltarju, namesto skulptur pa so uporabljali slike božanstev. Zamenjalo se je tudi vodstvo templja; Dhanandžaja, ki je tempelj vodil vse od konca osemdesetih let, je tempelj zapustil.⁸⁵ Številni *bhakte* so se začeli seliti iz templja, uradno se je v

⁸⁴ Tako je npr. (po pripovedovanju enega izmed članov skupine) po koncertu v Trbovljah sedem mladih fantov kupilo ogrlice iz lesa svete rastline *tulasi* in nato začelo obiskovati tempelj.

⁸⁵ Dhanandžaja je bil prvi predsednik skupnosti v Sloveniji (prihaja s Hrvaške, v ISKCON je vstopil že na samem začetku osemdesetih let). Vzpostavil je strog režim v templju in ustvaril ustrezne pogoje za množično distribucijo knjig, s čimer je skupnost pridobila finančna sredstva za novo stavbo, vendar pa je zaradi razmeroma avtokratskega vodenja od skupnosti odvrnil mnoge pripadnike (zaradi tega so ga tudi zamenjali na mestu predsednika skupnosti). Danes s Skupnostjo za zavest Krišne nima več stikov.

skupnosti v starodavnem *vedskem* obredu poročil prvi par in *bhakti* sta iz reda *brahmačarijev* prestopila v red *grihast* (vendar je bila to predvsem za menihe skoraj revolucionarna novost, po pričevanju nekaterih pripadnikov iz tistega obdobja je skupnost na poroke takrat gledala razmeroma negativno, zato naj bi bil prvi zakonski par vsaj deloma stigmatiziran). Tega leta so se začeli mednarodni poletni tabori v hrvaški Istri, na katere je prihajalo veliko pripadnikov – mnogi tudi iz kongregacije, kar je še dodatno mehčalo meje med 'notranjimi' in 'zunanji' člani skupnosti.

Proti koncu leta 1996 in v začetku leta 1997 je gibanje, vsaj kar se tiče številčnosti, doživljalo svoj vrhunec. V tistem obdobju je v templju prebivalo največ *bhakt* (v nekem obdobju celo 65). *Sankirtan* je še zmeraj potekal uspešno. Številni pripadniki so se udeležili poletnega taborjenja v Puli. V tem obdobju so množično podeljevali iniciacije, prvič pa so iniciacijo dobili tudi *bhakte*, ki niso prebivali v templju. Proti koncu leta 1997 so se mnogi začeli poročati in seliti iz templja, s čimer se je pričela večati kongregacija. Skupnost je doživela prvo uradno ločitev zakonske zveze, sklenjene po tradicionalnih *vedskih* pravilih. Kar nekaj *bhakt* se je počasi distanciralo od templja, nekateri pa so vstopili v drugo *vajšnavsko* organizacijo *Gaudija Math*.⁸⁶ Revija *Om* je imela okoli dvesto naročnikov, naklada je občasno dosegala celo tisoč izvodov. Za potrebe skupnosti so mesečno izdajali tudi dvesto izvodov Krišnovih novic v velikem, časopisnem formatu, ki pa so zaradi pomanjkanja financ kmalu nehale izhajati.

Leto 1997 je zaznamoval tudi prvi (in doslej edini) javni škandal, povezan s Skupnostjo za zavest Krišne. Eden izmed pripadnikov skupnosti je v medijih razkril, da naj bi bil med svojim nekajletnim bivanjem v templju žrtev spolnega nadlegovanja. Ko je o tem obvestil takratnega predsednika templja,⁸⁷ naj ta ne bi ukrepal. V času, ko je zgodba prišla v javnost, niti domnevna žrtev niti nadlegovalec (takrat blagajnik templja) nista več prebivala v templju, sam tempelj in skupnost pa so vodili drugi ljudje. Kmalu se je izkazalo tudi, da je domnevna žrtev skupaj s še enim bivšim pripadnikom skupnost izsiljevala – v zameno za njun molk naj

⁸⁶ *Gaudija Math* je vajšnavska organizacija, ki jo je ustanovil že Prabhupadov *guru* Bhaktisiddhanta Sarasvati Thakura okoli leta 1915, a je takoj po njegovi smrti doživela silovita razhajanja in boje za nasledstvo, sredi 20. stoletja pa se je dokončno razcepila na različne veje. V zadnjih dveh ali treh desetletjih so nekateri nezadovoljni pripadniki ISKCON-a vstopili v katero izmed omenjenih *vajšnavskih* skupin, ki so praviloma maloštevilne, njihovo delovanje je običajno manj intenzivno in manj striktno (pripadniki se največkrat srečujejo po domovih ali pa najemajo prostore za večja občasna srečanja, templjev je v Evropi zelo malo – eden je menda v Italiji, drugi v Berlinu ...).

⁸⁷ Že omenjenega Dhanandžajo.

bi jima izplačali večji finančni znesek (govorilo se je o različnih vsotah, ki so segale vse do 200.000 takratnih nemških mark), v nasprotnem primeru bi zadevo razkrila javnosti. Vodstvo skupnosti je z domnevno žrtvijo ves čas komuniciralo, o izsiljevanju pa je obvestilo policijo. Takratno dogajanje opiše eden izmed vodilnih pripadnikov Skupnosti za zavest Krišne takole:

P. je o nadlegovanju takrat zaupal predsedniku templja, in to je bilo vse. Saj jaz spoštujem njegovo jezo. Počutil se je zlorabljenega, skupnost, njegove avtoritete pa niso odreagirale tako, kot bi morale. To je bila odgovornost predsednika, ki je takrat predvsem zaradi drugih stvari tudi moral oditi. A vse to ni prišlo do nas, do našega sveta skupnosti, ki je takrat že obstajal – imenoval se je koncil. Ko smo mi to izvedeli, je bilo že dolgo mimo. Izrekli smo se, da je bilo to izrazito neprimerno in da je napako naredil blagajnik. V bistvu pa se potem nismo mogli ukvarjat s P. kot žrtvijo, ampak smo se morali braniti pred njegovimi napadi.

Po medijskem razkritju je skupnost razmišljala tudi o tožbi zaradi klevetanja, vendar se je zadeva sčasoma umirila, ne da bi kakorkoli prišla pred sodišče (več o domnevnih spolnih zlorabah v slovenskem ISKCON-u v poglavju o medijskem poročanju o skupnosti).

Leta 1998 je skupnost dokončno prešla iz 'tempeljske' v 'kongregacijsko' fazo. To je proces, ki ga je gibanje Hare Krišna v ZDA in Veliki Britaniji prešlo že pred desetletji, v tistih delih sveta, kjer se je pojavilo kasneje, pa se je tudi ta prehod zgodil z določeno zamudo. Mnogi vplivni pripadniki so se preselili iz templja in pričeli voditi skupnost od zunaj. Že konec prejšnjega leta je vodstvo skupnosti kolektivno prevzela trojica starejših *bhakt*, ki je delovanje skupnosti prilagodila potrebam *grihast*, poročenih in drugih kongregacijskih pripadnikov. Poleti leta 1998 je skupnost doživela še eno prelomnico, ko je ISKCON postopoma zapustil *svami* Harikeša Višnupada, *guru* velike večine slovenskih starejših pripadnikov. Skupnost je padla v krizo in mnogi pripadniki so izstopili.⁸⁸ A ravno v tem obdobju so v Slovenijo začeli v večjem številu zahajati tudi drugi *guruji* in številni novi pripadniki so prejeli iniciacijo od njih. S tem se je prekinila dotedanja praksa sprejemanja iniciacije tako rekoč izključno od glavnih šestih *gurujev* iz cone, v katero spada Slovenija.⁸⁹ Prvič so se množično pojavile *nama-bate* in *sange*,

⁸⁸ V tem obdobju sta ISKCON zapustila še dva *guruja*, ki sta imela kar nekaj varovancev tudi med Slovenci: *svami* Somaka in *svami* Bhaktivaidurja Madhava. Tudi Aštaraatha, ki je imel v slovenski kongregaciji številne varovance, se je v tem obdobju počasi začel oddaljevati od ISKCON-a.

⁸⁹ Tako so mnogi pripadniki začeli slediti *svamiju* Džajapataki, *svamiju* Šridharju, *svamiju* Bhaktivikašu itd.

številni pripadniki pa so se poleti ponovno udeležili taborjenja v Puli. Revija Om se je preimenovala v Karma (po tem, ko je prenehala izhajati druga revija z istim imenom, ki ni imela nič z ISKCON-om), vendar je kmalu zaradi pomanjkanja financ prenehala izhajati.

Proti koncu leta 1999 so se iz templja izselili skoraj vsi starejši člani skupnosti in v templju so prebivali večinoma mladi, neinicirani *brahmačariji*, mnogi med njimi s Hrvaške. *Sankirtan* je zašel v večjo krizo – opravljalo ga je le še šest *bhakt*. Skupnost je bila priča novim uradnim ločitvam med zakonskimi pari, še nekaj *bhakt* pa je vstopilo v druge *vajšnavske* organizacije – poleg *Gaudija Math* tudi v *Radha-kundo*. Mnogi so popolnoma opustili redno duhovno prakso, status *bhakte* je postajal vedno manj jasen in zmeraj težje je bilo opredeliti, kdo je še pripadnik skupnosti in kdo ne. Večina starejših *bhakt* se je od templja in z njim povezanega življenja oddaljila, čeprav so bili v svoji religijski dejavnosti še vedno precej aktivni.

Tudi v naslednjih letih, nekje do leta 2002, so bile razmere podobne. Ločilo se je še nekaj pripadnikov⁹⁰ (kaže, da zakonske zveze med *bhaktami* niso veliko bolj obstojne od zvez med drugimi ljudmi), mnogi po stažu v skupnosti starejši pripadniki so bili precej razkropljeni, vsak se je posvetil svojim interesnim dejavnostim, poskrbel za preživetje, se po svoje vključil v širšo družbo ... Med številnimi je bilo moč zaslediti razočaranje nad slabo organiziranostjo skupnosti. Mnogi, ki so zapustili tempelj, še zmeraj ostajajo zvesti strogemu načinu življenja v ISKCON-u, številni med njimi pa sprejemajo Krišno in *vajšnavizem* po svoje, si postavljajo lastna merila in častijo boga na svoj, svojim potrebam, željam in zmožnostim prilagojen način (tudi zato je izjemno težko oceniti, koliko pripadnikov ima v Sloveniji Skupnost za zavest Krišne, saj ni jasnih pravil in kriterijev, po katerih bi lahko presojali, kdo je član in kdo ne).

Ta trend fragmentiranja skupnosti, upadanja vloge templja, slabljenja kongregacije in počasnega razhajanja med različnimi tipi in skupinami *bhakt* se je nekje v letu 2002 in še posebej 2003 očitno ustavil. Postopoma so tempeljske aktivnosti spet postale bolj množične in tako v kongregaciji kot v tempeljski skupnosti je bilo naenkrat moč zaznati nov zagon. Novo vodstvo templja je pričelo z načrtnim in sistematičnim programom izobraževanja novih *bhakt*, število prebivalcev templja, ki zdaj tam ne le prebivajo, temveč živijo v skladu z jasnim duhovnim programom, se je povečalo (približno na raven iz leta 1999). V letu 2004 se je opisani negativni trend dokončno obrnil, kar je opaziti tudi navzven. Na tempeljskih srečanjih in na *sangah* ter *nama-batab* je moč zaznati nov elan, skupnost

⁹⁰ Do danes se je ločilo vsaj deset parov. Vsaj štirje ločenci so se ponovno poročili.

ima nove načrte. Tradicionalni decemberski 'Prabhupadov maraton' deljenja knjig (ki ga ISKCON sicer izvaja po celem svetu) je bil po izjavah nekaterih *bhakt* daleč najbolj uspešen v zadnjih letih.

Skupnost za zavest Krišne ima ambiciozne načrte glede celovite prenove tempeljskega kompleksa v Ljubljani (ki je že precej dotrajan, saj gre za več kot devetdeset let star objekt), vodstvo pa se je lotilo tudi temeljite organizacijske reforme skupnosti. V zaključni fazi je priprava strateškega načrta, ki na približno tristostranih straneh opisuje zgodovino skupnosti, njeno poslanstvo, vizijo, temeljne cilje in možne probleme, ki bi se pri doseganju teh ciljev lahko pojavili. Sama organizacijska struktura se z reformo vsebinsko ne bo bistveno spremenila, hierarhijo odločanja, posamezne funkcije in njihove naloge bodo le sistematizirali in bolj jasno določili. Pri tem se vodstvo zaveda zakonitosti in zahtev, ki jih pred skupnost postavlja življenje v sodobnem svetu:

Osnovna sprememba je v tem, da se stvari bolj jasno definira. Do sedaj smo imeli vodstveno strukturo postavljeno bolj po inspiraciji – kar je komu ustrezalo, tisto je počel, kakor je pač to sam hotel in kdaj je hotel. To je pač en sistem menedžiranja, recimo temu pionirski način. Zdaj pa bi radi zadevo bolj sistematizirali, bolj dolgoročno postavili jasno organizacijsko strukturo, naloge in odgovornosti, tako kot se dela v vseh organizacijah. Tudi do sedaj smo sicer že imeli določene funkcije, predsednika skupnosti, tempelja, relativno jasne zadolžitve ... Ampak če pogledamo vidik podjetja: vsako podjetje ima direktorja in računovodjo, pa kljub temu ena propadejo, druga pa gredo naprej – v čem je razlika? Na tej razliki sedaj delamo, izdelujemo celovit sistem – ne samo tisto, kar je nujno za preživetje, ampak res sistem, ki nas bo kot skupnost dvignil na višji organizacijski nivo, da se nam ne bo treba nenehno ukvarjat s kriznim menedžmentom (iz intervjuja z enim vodilnih pripadnikov skupnosti).⁹¹

Opisani preporod v zadnjih dveh letih nemara govori o tem, da je Skupnost za zavest Krišne dokončno prešla krizno obdobje, ki je nastopilo ob prehodu iz 'tempeljske' v 'kongregacijsko' fazo razvoja skupnosti, in da se nahaja na pragu nekega novega, bolj ustaljenega obdobja.

⁹¹ Skupnost pri prenovi očitno upošteva in s pridom uporablja nekatere temeljne ugotovitve in metode, ki jih promovira sodobni kapitalistični sistem. V začetku leta 2005 so tako za 25 *bhakt* organizirali enotedenski seminar z naslovom 'vodenje in menedžment'. Čeprav takšne aktivnosti mogoče izgledajo v nasprotju s striktnim tradicionalnim indijskim duhovnim sistemom, to sami kategorično zanikajo: »Vse te dejavnosti so v skladu z našim načelom jukta-vajragja, da vse materialno vključiš v duhovne namene. Tako je že Prabhupada ustanovil GBC, ki kolektivno vodi skupnost. To je bil v indijski tradiciji preboj, saj zdaj nima več vsak izmed gurujev Prabhupadovih naslednikov svoje veje gibanja, temveč gre za kolektivno vodstveno strukturo. To je bil preboj v organizacijskem smislu, ki ga je izvedel svetnik z velikimi organizacijskimi sposobnostmi. Ne gre torej za to, da bi bile naše dejavnosti v nasprotju z našimi duhovnimi načeli« (iz istega intervjuja).

Organizacijska struktura in financiranje Skupnosti za zavest Krišne

Organizacijska struktura slovenske Skupnosti za zavest Krišne je postavljena v skladu z globalno vzpostavljenim ISKCON-ovim sistemom. V začetnem obdobju (nekje do sredine devetdesetih let) je bilo vodstvo skupnosti izključno v rokah predsednika, ki mu je bilo podrejenih še šest ljudi: vodja *sankirtana* (deljenja knjig), vodja kuhinje, t.i. 'tempelj-komandir' (neke vrste hišnik, ki je skrbel za stavbo, potrebščine *bhakt*, razne pripomočke ipd.), 'vodja *bhakt*' (vzgojitelj novih pripadnikov, ki jih je seznanil s pravili tempeljskega življenja, osnovami doktrine, religijske prakse ipd.), blagajnik in t.i. 'matadži vodja' (predstavnica ženskega dela templja). Vzporedno s temi funkcijami je v skupnosti deloval še predstavnik v GBC-ju (glavnem upravnem organu mednarodnega ISKCON-a), ki je bil hkrati tudi predstavnik skupnosti za stike z javnostmi.

Kasneje, ko je vodstvo templja prevzela skupina treh *bhakt*, po Sloveniji pa so se razširile *sange*, je skupnost po zgledu društev oblikovala stopenjsko strukturirano vodstvo. Novo formirani organi v praksi sicer nikoli niso polno zaživel, a kljub temu je bil to pomemben korak k demokratizaciji organizacije. Vodstvo celotne skupnosti je prevzel t.i. 'svet skupnosti', ki ga je vodil predsednik skupnosti, sestavljali pa so ga še zastopnik GBC-ja in predstavnik za stike z javnostmi, predstavnik kongregacije, predstavnica ženskih pripadnic in predstavniki posameznih programov (*sankirtan*, *nama-bate* ipd.). Nadzorno funkcijo je prevzel tričlanski nadzorni svet, vse vrste sporov je reševalo tričlansko častno razsodišče. Tempelj je še vedno vodil predsednik templja, pri njegovem upravljanju so sodelovali še blagajnik, vodja kuhinje in vodja oltarja (ko so v tempelj postavili oltar z božanstvi in s tem zagotovili višji standard čaščenja). V že omenjeni reformi, ki jo skupnost pripravlja, naj se temeljni princip organizacije ne bi spremenil, le natančneje naj bi določili nekatere funkcije, njihove dolžnosti in odgovornosti.

Tudi financiranje Skupnosti za zavest Krišne v Sloveniji poteka podobno kot drugod po svetu. Glavni vir predstavlja *sankirtan* (ali natančneje t.i. prostovoljni prispevki od 'deljenja' knjig) ter prostovoljni prispevki in donacije pripadnikov in simpatizerjev. Iz tujine (od ISKCON-a ali od drugod) naj slovenska Skupnost za zavest Krišne po zagotovilih njenega vodstva ne bi prejela finančne pomoči.⁹²

⁹² V letu 2001 naj bi (po navedbah vodstva skupnosti) celoten proračun skupnosti znašal relativno skromnih 8, v letu 2004 pa približno 10 milijonov tolarjev.

V devetdesetih letih naj bi pripadniki razdelili nekaj deset tisoč knjig letno – po nekaterih ocenah naj bi bilo v Sloveniji do danes zagotovo razdeljenih več sto tisoč ISKCON-ovih knjig (po izjavah nekaterih slovenskih pripadnikov gibanja Hare Krišna naj bi imelo v povprečju vsako slovensko gospodinjstvo ISKCON-ovo knjigo). Toda konec devetdesetih let je *sankirtan* zašel v hudo krizo in prihodki so se drastično zmanjšali. Danes proda skupnost večino knjig prek organizirane mreže knjigarn, kjer so prihodki zaradi visokih marž občutno nižji. Manjši delež finančnih sredstev skupnosti predstavljajo prispevki vernikov, ki se, razen občasno pri večjih projektih, kot so npr. izdaje knjig, kakšne promocijske brošure ipd., zbirajo precej neorganizirano – brez posebnih pravil, nabirk ali podobnega. Iz anketnega dela raziskave je razvidno, da večina *bhakt* skupnosti prispeva finančna sredstva, več kot polovica (57 odstotkov) anketiranih nekajkrat letno, 22 odstotkov pa vsak mesec. Približno petina pripadnikov skupnosti nikoli ne daje finančnih prispevkov.

Del prihodkov so v devetdesetih letih ustvarili tudi s prodajo vegetarijanske prehrane – najprej so sami po šolah, podjetjih in po ulicah prodajali zajtrke in malice, pred leti pa so eno izmed kuhinj v templju oddali v najem zasebniku, ki je tudi *bhakta* in se s svojim podjetjem ukvarja s prodajo hrane (danes ima svoje podjetje, ki je popolnoma ločeno od templja). Že leta razmišljajo tudi o odprtju vegetarijanske restavracije v Ljubljani, vendar je bil ta projekt za skupnost doslej očitno prevelik organizacijski in finančni zalogaj.

Poleg tempeljskega kompleksa (ki ga imenujejo 'Hare Krišna center') premoženje Skupnosti za zavest Krišne sestavljajo še avtobus, v katerem je mobilni oltar, kombi in osebni avto. Sredi devetdesetih let je imela skupnost obsežnejši vozni park (več kombijev in osebnih avtomobilov, tudi nekaj mopedov za opravljanje *sankirtana*), vendar je večino vozil kasneje prodala.

Zaenkrat ne izkoriščajo možnosti, ki jo ponuja zakonodaja, da bi država njihovim 'duhovnikom' krila stroške osnovnih prispevkov za socialno in zdravstveno varstvo, saj si kot skupnost ne morejo privoščiti profesionalnih duhovnikov, ki bi jih tudi plačevali. To pojasnjuje eden vodilnih pripadnikov skupnosti takole:

Če hočeš nekomu plačevati v sklad za pokojnino, mu moraš najprej dajati plačo. Šele takrat lahko daš tudi prispevek za pokojnino. Zato za nas ta sistem ni primeren. Za katolike je seveda drugače, tam ena fara s 30.000 ljudmi živi enega človeka, vsi župniki dobivajo vsaj minimalno plačo. Pri nas to na tak način seveda ni možno. V tej fazi razvoja, v kateri se nabaja naša skupnost, je to za nas preprosto preveč, zato imamo podoben sistem, kot ga imajo v katolicizmu menihi, ki za razliko od duhovnikov tudi ne dobivajo plače.

V določenem obdobju so *gribaste* za svoje delo v skupnosti prejemale nekakšno finančno nadomestilo, a se je takšno finančno breme za skupnost izkazalo za preveliko. Danes skupnost skrbi za zdravstveno zavarovanje vseh tujcev in prebivalcev templja, nekaterim z rentnim varčevanjem zagotavlja tudi pokojninsko zavarovanje.⁹³

PRIPADNIKI SLOVENSKE SKUPNOSTI ZA ZAVEST KRIŠNE

Število pripadnikov

Odgovor na vprašanje o številu pripadnikov slovenskega gibanja Hare Krišna ni tako preprost, kot se bi nemara zdelo. Sama skupnost ne vodi natančne evidence o članstvu, poleg tega pa tudi ni jasnih kriterijev, glede na katere bi lahko določili, kdo sploh je član skupnosti. So člani samo iniciirani pripadniki, ali je dovolj, da posameznik veruje v Krišno? Mora član nujno tudi aktivno prakticirati to svoje verovanje (redno izgovarjati *maha mantra*, častiti podobe božanstev na oltarju ipd.)? Kaj je s tistimi *bbaktami*, ki so formalno iniciirani v skupnost, vendar so se od nje v zadnjih letih oddaljili (se ne udeležujejo tempeljskega čaščenja niti drugih dejavnosti skupnosti)?

Vodstvo skupnosti število pripadnikov ocenjuje različno, včasih seže njihova ocena vse do nekaj tisoč (glej npr. uradno spletno stran gibanja www.harekrisna.net). A po natančnejšem preučevanju skupnosti, številnih intervjujih s sedanjimi in bivšimi člani itd. kaže, da je ta številka pretirana. Do danes je bilo pri nas v ISKCON iniciiranih med 200 in 230 pripadnikov. Prvo iniciacijo, s katero *bbakta* od svojega *guruja* dobi duhovno ime, je prejelo do 170 posameznikov, drugo (*brahmansko*) iniciacijo, s katero *bbakta* pridobi nekakšen duhovniški status, kar mu omogoča izvajanje obredov na oltarju, pa okoli 60 članov. Vendar številni iniciirani pripadniki danes niso več aktivni, kar kažejo tudi rezultati kvantitativnega dela raziskave: med 116 anketiranci je bilo le 27 pripadnikov s prvo in 19 z drugo iniciacijo. A ob tem velja omeniti tudi, da je bilo v skupnost po zaključku anketiranja iniciiranih približno 15 novih članov, poleg tega pa so se zahteve, ki jih

⁹³ »Nekje okoli leta 1997 ali 98, ko je naša skupnost doživljala nekakšen višek, smo začeli uvajati pokojninsko zavarovanje za *bbakte* v templju. Začeli smo s plačevanjem dvanajstim posameznikom, ki so se potem večinoma poročili in šli domov. Danes je večina v templju študentov, ki so tu dve do tri leta, potem pa grejo. Trenutno imajo štirje urejeno rentno varčevanje – ugotovili smo, da je bolje nalagati v to kot pa v državni pokojninski sistem, in smo se že takrat na začetku skupaj odločili za rentno varčevanje. Danes štirim posameznikom skupnost omogoča, da si sami zaslužijo denar znotraj naših dejavnosti« (iz istega intervjuja z enim vodilnih predstavnikov skupnosti).

mora posameznik izpolniti, če želi prejeti iniciacijo, v zadnjih letih precej zaostre. Medtem ko je vse do druge polovice devetdesetih let iniciacijo lahko dobil po kratkem 'pripravniskem' obdobju takorekoč vsak, je v zadnjih letih ta proces dosti daljši (praviloma traja nekaj let), selekcija pa je neprimerno bolj stroga. Te spremembe kriterijev za iniciacijo niso v slovenski skupnosti nič izjemnega, o podobnih procesih že leta 1986 poroča tudi britanska raziskava:

»Vodstvo britanskega ISKCON-a razlikuje med začetnim obdobjem v delovanju gibanja, ko so iniciacije podeljevali zlabka, da bi opogumili pripadnike in povečali pridigarški potencial, in zadnjimi leti, ko morajo novi pripadniki pred podelitvijo iniciacije pokazati določeno zrelost in dokazati resnost svojih namenov.« (Knott, 1986: 47).

Relativno nizkemu številu danes aktivnih iniciiranih pripadnikov slovenskega gibanja Hare Krišna moramo prišteti še neinicirane pripadnike, saj podrobnejša analiza pokaže, da so mnogi med njimi v svojih religijskih dejavnostih izjemno aktivni, njihova religijska opredelitev pa jim predstavlja osrednji element osebne identitete. Neinicirani pripadniki so v skupnosti očitno v večini, toda njihovo natančno število je zaradi nejasnih kriterijev članstva precej težko določiti. Intervjuvani pripadniki ocenjujejo število članov skupnosti zelo različno – nekateri menijo, da v skupnosti ni več kot trideset 'pravih' *bhakt*, drugi govorijo celo o nekaj tisoč pripadnikih. Vendar pa večina intervjuvancev meni, da danes skupnost ne šteje več kot tristo vernikov. S tem se sicer ne strinja vodstvo skupnosti, eden od vodilnih pripadnikov pravi:

Po tej logiki tudi katolikov ni več kot sto tisoč, ali pa dva tisoč, kolikor je vseh nun in menihov. Ko govorim o več tisoč pripadnikih naše skupnosti, mislim na tisto skupino, na katero mislijo katoliki, ko pravijo, da jih je milijon ali več. Vsekakor je po naših izkušnjah s terena vsaj tri do štiri tisoč takih, ki so na osnovi našega dvajsetletnega dela sprejeli Krišno kot svojega boga.

Skupnost nima urejene evidence o svojih pripadnikih, edina zanesljivejša informacija vodstva skupnosti, ki bi nam lahko pomagala pri oceni števila pripadnikov Skupnosti za zavest Krišne, so podatki o številu *bhakt*, ki so po letih prebivali v templju (o tem ima skupnost razmeroma natančno evidenco, saj zaradi obveznih prijav začasnih in stalnih bivališč vodi posebno knjigo):

Število prebivalcev templja (po podatkih vodstva skupnosti)

Leto	90	91	92	93	94	95	96	97	98	99	00	01	02	03	04
Število preb. templja	8	15	45	50	55	55	60	65	30	22	14	13	12	14	20

A zgolj na podlagi informacije o prebivalcih templja v različnih obdobjih bi le težko sklepali o celotnem številu pripadnikov skupnosti. Bolj nam pomagajo podatki, ki jih je v času svojega bivanja v templju med leti 1992 in 2000 v osebnih dnevnikih zbiral *bbakta*, ki danes ni več pripadnik skupnosti. Njegovi podatki o številu prebivalcev templja in o številu pripadnikov skupnosti so sledeči:

Število pripadnikov Skupnosti za zavest Krišne⁹⁴

Leto	92	93	94	95	96	97	98	99	00
Tempelj	29	39	43	45	43	56	43	36	12
Kongregacija	70	80	95	118	150	157	161	133	115
V tujini	16	23	28	36	40	42	46	43	31
SKUPAJ	115	142	166	199	233	255	250	212	158
moški/ženske	69/46	89/53	104/62	121/78	145/88	156/99	156/94	127/85	91/67

Zgornje, sicer zelo vestno zbrane in na pogled natančne podatke gre vseeno jemati kot bolj ali manj natančen približek dejanskemu stanju. Iz razlik v številu prebivalcev templja v obeh tabelah bi nemara lahko sklepali tudi o razmeroma strožjih kriterijih (tudi glede tega, kdo sploh je *bbakta* in kdo ne) za uvrstitev v drugo tabelo. A kljub temu lahko na podlagi pričujočih podatkov sklepamo o nerealnosti ocen o nekaj tisoč pripadnikih Skupnosti za zavest Krišne. O tem govorijo tudi rezultati popisa prebivalstva iz leta 2002, po katerem je pripadnost 'orientalskim veroizpovedim' (to je uradna skupna oznaka, s katero so v analizi rezultatov popisa poimenovali heterogeno skupino različnih, manj številčno zastopanih veroizpovedi azijskega porekla, npr. budistično, hindujsko, 'Sai Babo' ipd.) izreklo 1026 prebivalcev Slovenije. Kljub upoštevanju možnosti, da bi v analizi rezultatov zaradi možnih heterogenih odgovorov na vprašanje o religijski pripadnosti, ki so jih popisovalcem dajali pripadniki gibanja Hare Krišna (*bbakta*, *vajšnava* ipd.), del popisanih pripadnikov izpadel iz te kategorije (v kategorijo 'druge veroizpovedi' je uvrščenih 558 prebivalcev Slovenije) in da del *bbakt* morebiti ni želel razkriti informacije o svoji religijski pripadnosti, bi v rezultatih popisa prebivalstva (že samo ob upoštevanju dejstva, da je v Sloveniji nekaj sto budistov, ki so uvrščeni v isto popisno kategorijo) le težko našli argumente v prid tezi o nekaj tisoč pripadnikih gibanja Hare Krišna.

⁹⁴ Natančnejša struktura pripadnikov skupnosti (glede na spol in iniciiranost) se nahaja v podrobnejši tabeli na koncu knjige (Tabele rezultatov raziskave, tabela 1).

Podatki o številu prebivalcev v templju v drugi tabeli se sicer razlikujejo od tistih, ki jih je posredovalo vodstvo skupnosti, vendar pa kažejo isti trend: rast števila prebivalcev templja do leta 1997, nakar sledi s prehodom v 'kongregacijsko' fazo občuten upad (kar še bolj velja za skupno število pripadnikov skupnosti). Konec devetdesetih let so skupnost iz različnih razlogov začeli zapuščati tudi prvi pripadniki.⁹⁵ Nekateri so se pridružili drugim *vajšnavskim* organizacijam, drugi samostojno prakticirajo določena *vajšnavska* načela, nekateri pa so popolnoma opustili duhovni način življenja in živijo tako, kot so živeli pred vstopom v Skupnost za zavest Krišne. Razmeroma velik osip članstva v slovenskem gibanju Hare Krišna v zadnjih letih ni posebej presenetljiv, saj dolgoletne raziskave kažejo, da članstvo večine novih religijskih gibanj zelo fluktuirajo. To bi lahko pojasnili s prevladujočim deležem mladih pripadnikov novih religijskih gibanj, ki se v življenjskem obdobju, za katerega je značilno intenzivno iskanje osebne identitete in mesta v družbi, hitro navdušijo nad alternativnim življenjskim slogom v novi religijski skupini, ko pa sčasoma dodobra spoznajo novo izbrano življenje in leto preide v vsakdanjo rutino, jih iskanje ponese drugam.

V zadnji tabeli vidimo tudi, da so številni pripadniki različna obdobja preživel v tujini, predvsem zaradi službe v kakem tujem templju ali 'kolektiranja' (namenskega zbiranja denarja, najpogosteje za potovanje v Indijo). Tako je lahko določen pripadnik npr. eno leto v Sloveniji, eno leto v Nemčiji, potem v Ameriki, nekaj časa doma, potem v Indiji itd. Nekateri pripadniki so šli po svetu za svojim *gurujem*, precej se jih je pridružilo *pada-jatri* (karavani miru) in so se šele leto ali dve kasneje vrnili nazaj v Slovenijo. V zgodnjih devetdesetih letih je slovenska skupnost poslala nekatere pripadnike (kot se je izrazil eden od anketirancev: »duhovno manj obetavne«) v različne templje v tujini (največ na Švedsko in v Nemčijo), kjer so opravljali fizična dela. Templji, v katerih so ti pripadniki delali, naj bi za vsakega posameznika ljubljanskemu templju mesečno plačevali 500 takratnih nemških mark.⁹⁶ To vodstvo skupnosti pojasnjuje takole:

Tedaj je na Kolarjevi ulici, kjer smo imeli tempelj, v enodružinski hiši živelo vsaj trideset bhakt. Ker ni bilo več prostora in so hkrati na nemški farmi prosili, če jim lahko pošljemo kaj bhakt v pomoč, so nekateri šli v tujino. Ker so nemški bhakte želeli nekako pripomoči k razvoju slovenske skupnosti, so na lastno pobudo ponudili odškodnino. Ko smo se kasneje preselili v večji tempelj na Žibertovi, so prišli vsi ti naši bhakte nazaj (iz intervjuja z enim vodilnih predstavnikov Skupnosti za zavest Krišne).

⁹⁵ Natančnejša ocena števila pripadnikov (temelji na osebnih dnevnikih že omenjenega *bhakte*), ki so med leti 1992 in 2000 zapustili ISKCON, se nahaja v tabeli 2 na koncu knjige.

⁹⁶ Po nekaterih informacijah naj *bhakte* večinoma ne bi vedeli, da so bili »prodani« (kot je to grobo opisal eden izmed anketirancev), in je kasneje, ko so za to izvedeli, to pri njih vzbudilo različne, večinoma negativne reakcije.

Nekaj pripadnic se je tudi poročilo s tujci in ostalo z njimi v tujini, podobno se je s tujkami poročilo tudi nekaj slovenskih pripadnikov (vendar manj kot pripadnic). Danes je v tujini občutno manj pripadnikov slovenske skupnosti za zavest Krišne kot pred leti, največ jih je v Indiji in na Hrvaškem, tudi v Nemčiji in Italiji ter drugod po Evropi (na Švedskem, kjer je bilo v določenem obdobju mnogo slovenskih pripadnikov, danes menda ni več nikogar).⁹⁷

Na podlagi podatkov, zbranih v kvalitativnem in v kvantitativnem delu raziskave, lahko tako sklenemo z oceno, da je slovenska Skupnost za zavest Krišne – podobno kot večina na Zahodu delujočih novih religijskih gibanj – razmeroma maloštevilna. Zelo aktivno jedro skupnosti po mojih ocenah tvori do sto petdeset pripadnikov, okrog tega pa je zbranih še največ trikrat toliko manj aktivnih članov in tistih, ki so po svojih prepričanjih in aktivnostih manj zvesti uradni doktrini ISKCON-a, vendar čutijo še vsaj šibko pripadnost skupnosti. K temu bi mogoče res lahko dodali še posameznike, ki so se v določenih obdobjih srečali z gibanjem za zavest Krišne in, kot izjavlja intervjuvani predstavnik skupnosti, sprejeli Krišno za svojega boga, vendar kakršnihkoli informacij o njihovem številu (kakor tudi o njihovi pripadnosti ali kakršnikoli povezanosti s skupnostjo) ni najti. Sicer pa je morebiten vtis o majhnosti skupnosti nujno potrebno postaviti v ustrezen kontekst, saj v Sloveniji Skupnost za zavest Krišne brez dvoma sodi med največja nova religijska gibanja.

Kdo so pripadniki Skupnosti za zavest Krišne?

Eden temeljnih ciljev raziskave je bil tudi pridobiti temeljne informacije o tem, kdo so pripadniki slovenskega gibanja Hare Krišna. Na podlagi v kvantitativnem delu raziskave pridobljenih podatkov lahko jasno sklepamo o nekaterih osnovnih socio-demografskih značilnostih slovenskih *bhakt*.

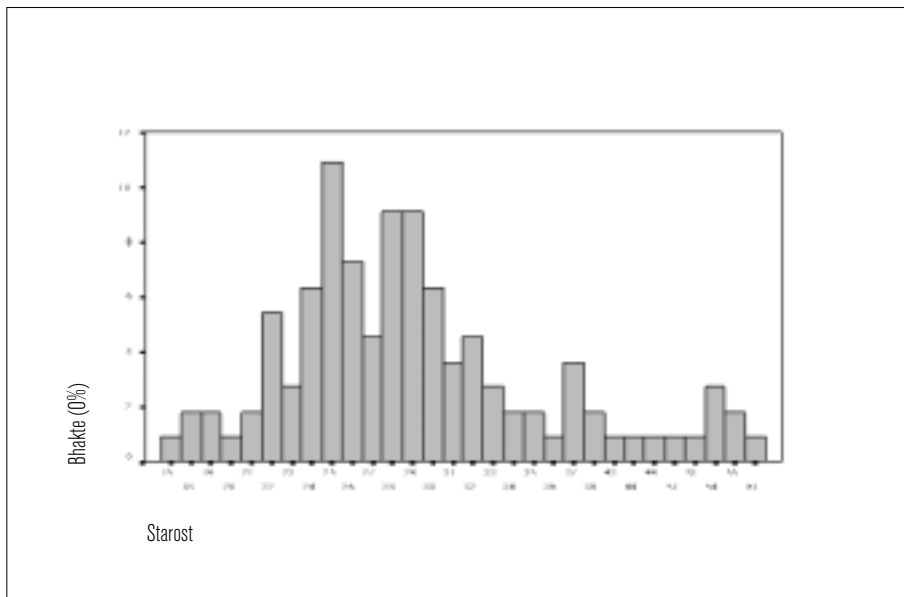
V Skupnosti za zavest Krišne prevladujejo moški – približno tri petine anketirancev je moških in dve petini žensk. Anketiranci so bili v času poteka raziskave stari med 15 in 61 let. Njihova povprečna starost je bila 30 let, več kot tri četrtine anketirancev pa je bilo starih med 21 in 35 let. S tem se je potrdila domne-

⁹⁷ Kljub temu, da je danes v tujini precej manj slovenskih *bhakt*, kot jih je bilo sredi devetdesetih let, so številni še vedno raztepeni po celem svetu. Eden je v Mongoliji, eden pridiga na Japonskem, ena *bhaktima* je poročena na Sejšelskih otokih, med številnimi slovenskimi *bhaktami* v Indiji so tudi poslovneži, nekdo uči *jogo* v Bangalorju, nekdo uči v *gurukuli* v Vrindavanu, spet nekdo drug že več let potuje po Indiji s *pada-jatro*, nekdo je poročen z Italijanko, nekdo drug z Američanko itd.

va, da gre v največji meri za mlajše (a v veliki večini že odrasle) osebe, ki sem jo na podlagi rezultatov številnih mednarodnih raziskav o različnih novih religijskih gibanjih postavil že pred pričetkom raziskave.

Starost anketirancev

Velika večina anketirancev je slovenske narodnosti (87.5 odstotkov), sledijo *bhakte* hrvaške narodnosti (10 odstotkov). Gibanje Hare Krišna je v Slovenijo prišlo s Hrvaške, tako da so povezave med slovenskimi in hrvaškimi skupnostmi že tradicionalno močne. A kljub temu je visok delež hrvaških *bhakt* presenetljiv, saj je na Hrvaškem neprimerno več centrov⁹⁸ in tako več možnosti za prakticiranje *bhakti-joge* (na odločitev mnogih hrvaških *bhakt*, da se preselijo v ljubljanski tempelj, je gotovo vplivala tudi vojna, ki je sredi devetdesetih potekala na Hrvaškem). V zadnjih letih pa je v slovenskem gibanju tudi vse več tujcev – praviloma gre za zakonske partnerje slovenskih pripadnic in pripadnikov, ki so se preselili v Slovenijo (večina med njimi je indijskega porekla). Tako je v začetku leta 2005 v Sloveniji pet zakonskih parov, v katerih je eden izmed partnerjev indijskega porekla.

⁹⁸ Na Hrvaškem trenutno deluje pet templjev: v Zagrebu, Čakovcu, Reki, Puli in Osijeku. Poleg tega pa obstaja še razmeroma velika skupnost v Splitu, kjer sicer nimajo uradnega templja, a kljub temu redno izvajajo *sange* in druge religijske dejavnosti.

Pripadniki slovenskega ISKCON-a so relativno dobro izobraženi. Več kot polovica anketirancev ima končano srednjo šolo, skoraj četrtina višjo ali visoko šolo oz. magisterij. Le zanemarljivo majhen delež anketirancev nima končane osnovne šole. Če podatke o izobrazbi primerjamo s podatki za celotno slovensko populacijo, lahko ugotovimo, da so slovenski *bhakte* precej bolj izobraženi od splošne populacije Slovencev. Še nižjo izobrazbo od splošne populacije pa imajo aktivni katoliki.

Izobrazba

Izobrazba	Hare Krišna (%)	Celotna slovenska populacija (SJM 98/1) (%)	Aktivni katoliki (SJM 98/1) (%)
nedokončana OŠ	1.8	6.3	13.2
končana OŠ	9.6	21.9	30.2
2 ali 3-letna strokovna šola	11.4	25.5	22.6
srednja šola	53.5	30.1	22.6
višja, visoka šola, magisterij, doktorat	23.7	16.2	11.3
Skupaj	100.0	100.0	100.0

Razlike v izobrazbi so še občutno večje, če pogledamo izobrazbo družin, iz katerih izhajajo pripadniki Skupnosti za zavest Krišne. Starši pripadnikov Krišnovih *bhakt* so namreč izrazito nadpovprečno izobraženi (na drugi strani pa je izobrazba staršev aktivnih katolikov nekoliko podpovprečna).⁹⁹ Tako lahko na podlagi predstavljenih rezultatov jasno sklepamo, da so pripadniki slovenskega gibanja Hare Krišna, ki večinoma prihajajo iz nadpovprečno izobraženih družin, tudi sami nadpovprečno izobraženi. To dejstvo lahko razložimo predvsem s tem, da so, kot smo videli, Krišnove *bhakte* v primerjavi s celotno slovensko populacijo izrazito mlajši (upravičeno namreč lahko domnevamo, da imajo mlajši prebivalci v povprečju višjo izobrazbo od starejših). Vendar pa razlike v izobrazbi niso pogojene izključno z razlikami v starosti, saj ob podrobnejši analizi ugotovimo, da tudi mlajši prebivalci Slovenije ne dosegajo izobrazbe slovenskih *bhakt*.¹⁰⁰

⁹⁹ Glej tabeli 5 in 6 v 'Tabelah rezultatov raziskave' na koncu knjige.

¹⁰⁰ Izobrazbo pripadnikov slovenskega gibanja Hare Krišna sem dodatno primerjal še z izobrazbo prebivalcev Slovenije, ki so stari med 18 in 40 let (v to starostno kategorijo namreč pade kar 89 odstotkov *bhakt*) in ugotovil, da se razlike sicer zmanjšajo, vendar so še zmeraj očitne (glej tabelo 4).

Del razlik v izobrazbi verjetno lahko pripišemo tudi dejstvu, da pripadniki Skupnosti za zavest Krišne prihajajo iz bolj urbanih okolij (za katere je značilna višja izobrazba prebivalstva). Kar tri petine anketirancev namreč prebiva v Ljubljani ali Mariboru, nadaljnjih 13 odstotkov anketirancev pa živi v kakem drugem večjem mestu ali na njegovem obrobju oz. v predmestju. Malo manj kot petina anketirancev živi na vasi ali v manjšem kraju. Če te podatke primerjamo s podatki za splošno slovensko populacijo, lahko ugotovimo, da nadpovprečno velik delež Krišnovih *bbakt* (skoraj tri četrtine) prebiva v urbanih središčih (kjer prebiva le četrtnina slovenske populacije) in neprimerno manjši delež v ruralnem okolju (kjer prebiva 65 odstotkov slovenske populacije). Še večja je razlika v primerjavi z aktivnimi katoliki, ki v največji meri (skoraj štiri petine) prebivajo na vasi ali v manjšem mestu.¹⁰¹

Del teh razlik bi nemara lahko pojasnili z dejstvom, da so aktivnosti Skupnosti za zavest Krišne (tempelj, *nama-bate* in *sange*, druge prireditve ipd.) organizirane predvsem v Ljubljani in Mariboru in zato verjetno več pripadnikov prihaja iz teh okolij. Prav tako je potrebno upoštevati tudi dejstvo, da je večji del raziskave, s katero so bili zbrani pričujoči podatki, potekal v Ljubljani (in delno tudi v Mariboru) in zato sem mogoče v vzorec zajel neproporcionalno večji delež anketirancev iz teh okolij. A kljub temu lahko sklenemo, da gre pri slovenskih *bbaktab* – podobno kot pri večini novih religijskih gibanj na Zahodu – v nadpovprečno veliki meri za urbano populacijo.

Sicer pa skoraj polovica anketirancev živi pri starših, dobra četrtnina v najetem stanovanju ali hiši, dobra petina v lastnem stanovanju ali hiši in dobra desetina v templju. Ko te podatke primerjamo s podatki za celotno slovensko populacijo, lahko opazimo očitne razlike. Velika večina Slovencev (77 odstotkov) namreč prebiva v lastniških hišah ali stanovanjih, le manjši delež (6 odstotkov) jih prebiva v najetih bivališčih. Velika je tudi razlika v deležu tistih, ki prebivajo pri starših (v primerjavi s celotno slovensko populacijo prebiva pri starših neproporcionalno velik delež *bbakt*).¹⁰² Glavni razlog za te razlike bi gotovo lahko iskali v starostni strukturi pripadnikov Skupnosti za zavest Krišne, ki so v povprečju občutno mlajši od celotne slovenske populacije. Posledično je med slovenskimi pripadniki gibanja Hare Krišna izrazito več dijakov in študentov ter manj upoko-jencev in malo manj zaposlenih (ter več brezposelnih) kot v celotni slovenski

¹⁰¹ Glej tabeli 7 in 8.

¹⁰² Glej tabeli 9 in 10.

populaciji. Dve tretjini jih prejema redne mesečne dohodke, med katerimi prevladujejo plača, dohodki iz honorarnega dela in finančna pomoč staršev.¹⁰³

V primerjavi s celotno slovensko populacijo je med *bbaktami* neprimerno večji delež samskih (skoraj polovica anketirancev) in izrazito manj poročenih (dobra četrtina). Ta razlika je še malenkost večja v primerjavi z aktivnimi katoliki. Tudi te razlike bi v veliki meri lahko pojasnili z razlikami v starosti med *bbaktami* in celotno slovensko populacijo ter aktivnimi katoliki. A omeniti velja tudi, da se je od konca anketiranja do danes delež poročenih povečal, saj so v zadnjih štirih letih v ožjem, najbolj aktivnem jedru skupnosti zabeležili 12 porok. Poročenim bi nemara lahko dodali še zaročene (približno petina anketirancev). Za zaroko ne obstaja kakšen poseben ritual; ko se moški in ženska odločita, da se bosta v prihodnosti poročila, to deklarativno objavita z zaroko. Tako predstavlja zaroka nekakšno poskusno obdobje, v katerem partnerja ugotovita, ali sta za skupaj ali ne (zato se tudi razmeroma velik delež zarok razdre). Med poročenimi in zaročenimi je velika večina (84 odstotkov) takih, ki so poročeni oz. zaročeni s pripadnikom/pripadnico gibanja Hare Krišna. Glede na intenzivnost religijske prakse, ki ima izjemno velik neposreden vpliv na vsakdanje življenje vernikov, je tako visok delež partnerjev, ki pripadajo skupnosti, razumljiv. Vidimo tudi, da je delež ločenih med pripadniki ISKCON-a zelo podoben deležu ločenih v celotni slovenski populaciji (med aktivnimi katoliki je ločenih občutno manj). Na podlagi tega lahko upravičeno sklepamo, da zakonske zveze med pripadniki ISKCON-a niso nič trdnjše od zakonskih zvez drugih prebivalcev Slovenije. To potrjujejo tudi rezultati kvalitativnega dela raziskave.

Znotraj Skupnosti za zavest Krišne se v zadnjih letih rojeva tudi vse več otrok. A medtem ko ima otroke le slaba četrtina anketirancev, je v celotni slovenski populaciji slika ravno obratna (dobre tri četrtine Slovencev ima otroke). Po številu otrok družine pripadnikov gibanja Hare Krišna ne izstopajo iz celotne slovenske populacije.¹⁰⁴ Seveda je tudi to razliko vsaj delno moč pojasniti z razliko med starostno strukturo slovenske populacije in starostno strukturo pripadnikov slovenskega gibanja Hare Krišna. Nujno pa je potrebno omeniti tudi dejstvo, da v slovenski skupnosti za zavest Krišne v zadnjem času doživljajo nekakšen »baby boom«, saj se je po koncu kvantitativnega dela raziskave (od začetka leta 2001 do sredine leta 2005) v ožjem, bolj aktivnem jedru skupnosti rodilo približno 30 otrok.

¹⁰³ Glej tabeli 11 in 12.

¹⁰⁴ Podrobnejši podatki o porokah in ločitvah ter številu otrok se nahajajo v tabelah 13, 14 in 15.

Ocenjeno število otrok, rojenih v aktivnem jedru Skupnosti za zavest Krišne v zadnjih petih letih

Leto	2000	2001	2002	2003	2004
Število novorojenih otrok	6	5	8	3	12

Rezultat teh novih razmer je tudi vrsta aktivnosti, namenjenih samo otrokom: v času nedeljskega tempeljskega programa skupnost organizira nedeljski vrtec za manjše otroke, znotraj tempeljskega kompleksa so uredili otroško igrišče in posebno sobo kot previjalnico, za starejše otroke poteka nedeljski verouk, letos so prvič priredili poletni tabor samo za otroke ipd.

Sicer pa so pripadniki slovenskega gibanja Hare Krišna s svojim dosedanjim življenjem precej zadovoljni – tri četrtine anketirancev je po svojih ocenah 'zelo srečnih' ali 'srečnih'. Delež 'srečnih' in še posebej 'zelo srečnih' je v celotni populaciji manjši, med aktivnimi katoliki pa najmanjši. Podobno je delež tistih, ki '(sploh) niso srečni' med pripadniki ISKCON-a najnižji in med aktivnimi katoliki najvišji. Tako bi lahko sklenili, da so pripadniki Skupnosti za zavest Krišne v primerjavi s celotno populacijo občutno bolj zadovoljni s svojim življenjem, aktivni katoliki pa malo manj.¹⁰⁵

Religijska preteklost pripadnikov Skupnosti za zavest Krišne

Na podlagi analiziranih rezultatov lahko sklepamo, da v primerjavi s celotno slovensko populacijo pripadniki Skupnosti za zavest Krišne izhajajo iz manj religioznih okolij. Dobra polovica jih pred vstopom v gibanje ni pripadala nobeni religiji, krščenih je skoraj tri četrtine vprašanih (kar je malo pod slovenskim povprečjem),¹⁰⁶ manj kot polovica jih je bila vzgojenih v krščanskem duhu (v primerjavi z 80 odstotki Slovencev, ki so bili vzgojeni v katoliškem duhu). O manj intenzivni religijski vzgoji najbolj zgovorno pričajo natančnejši podatki o obiskovanju verouka, ki ga je, v primerjavi s celotno slovensko populacijo, v času otroštva obiskovalo občutno manj Krišnovih *bbakt* (tisti pa, ki so ga obiskovali, so ga obiskovali krajši čas od slovenskega povprečja).

¹⁰⁵ Glej tabelo 16.

¹⁰⁶ Podatke o krstih na podlagi župnijskih poročil zbirajo in arhivirajo pastoralne službe slovenskih škofij. Po teh podatkih je krščenih 81.5 odstotkov prebivalcev Slovenije (Potočnik, 2001: 203).

Obiskovanje verouka, priprav za prvo obhajilo ali birmo

	Hare Krišna (%)	Celotna slovenska populacija (SJM 97/2) (%)
Ves čas osnovnega šolanja	37,8	65,9
Nekaj let	9,0	13,8
Nekaj mesecev	5,4	2,9
Nekaj tednov	0,9	1,8
Priložnostno	6,3	0,8
Ni obiskoval/a	40,5	14,8
Skupaj	100,0	100,0

Predstavljeni podatki o v povprečju manj intenzivni religijski vzgoji pripadnikov slovenskega gibanja Hare Krišna pa ne govorijo nujno tudi o popolni odsotnosti duhovnosti v družinah sedanjih *bhakt*. O tem zgovorno priča sicer precej simptomatična izjava *bhakte* L.V. v intervjuju za Delo:¹⁰⁷

V družini smo bili ateisti. Kar pomeni, da sicer nismo hodili v cerkev, a duhovnost je imela pri nas kljub temu velik pomen. Oče je preučeval zen budizem, mama se je ukvarjala z jogo in jaz sem, že odkar vem, nekako iskal. Dober učenec sem bil, s štipendijo za nadarjene v srednji šoli, in vsi so računali, kaj vse da bom dosegel v življenju. Jaz pa sem iskal duhovnega učitelja, prebiral Življenje svetnikov in odkril pri šestnajstih letih literaturo gibanja Hare Krišna, ortodoksne veje hinduizma. Po končani mariborski gimnaziji sem prišel študirat v Ljubljano. Obiskoval sem sicer predavanja na filozofski in teološki fakulteti, toda to ni bilo tisto. Iskal sem učitelja, ne predavatelja. Z devetnajstimi leti sem opustil študij in stopil v tempelj Hare Krišna v Ljubljani.

Sicer pa tudi iz analize rezultatov anketnega dela raziskave jasno vidimo, da gre v primeru gibanja Hare Krišna v veliki meri za religijske spreobrnjence. Skoraj polovica anketirancev pred vstopom v skupnost namreč sploh ni verovala v boga. Če to primerjamo z aktivnimi katoliki, dobimo popolnoma drugačno sliko: velika večina (97 odstotkov) jih od nekdaj veruje v boga. Na podlagi analiziranih rezultatov lahko torej ugotovimo, da so bili slovenski *bhakte* pred vstopom v skupnost v povprečju manj religiozni od Slovencev, izhajajo iz manj religioznih okolij in so bili v otroštvu v manjši meri deležni religijske vzgoje.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Delo, 3. 2. 2002.

¹⁰⁸ Podrobnejši podatki o religijski preteklosti pripadnikov Skupnosti za zavest Krišne se nahajajo v tabelah 17–21.

RELIGIJSKA PRAKSA PRIPADNIKOV SKUPNOSTI ZA ZAVEST KRIŠNE IN NJIHOV ODNOS DO SKUPNOSTI

Kljub jasnemu sklepu, da so bili pripadniki Skupnosti za zavest Krišne pred vstopom v skupnost opazno manj religiozni od slovenskega povprečja, pa ne gre zanemariti dejstva, da jih je bilo skoraj polovica vendarle že prej vernih. Zato se postavlja legitimno vprašanje, če ni mogoče doktrina ISKCON-a zaradi določenih elementov še posebej zanimiva ravno za kristjane. Kot je že bilo omenjeno, med *vajšnavizmom* in krščanstvom (katolištvom) obstajajo pomembne podobnosti: obe teologiji poznata osebnega boga, ki je hkrati polnovreden človek in vsemogočen Bog, obe doktrini sta bolj kot v spreminjanje sveta, v katerem živimo, usmerjeni v nek drug svet, ki nastopi po smrti ... Tako je po eni strani *vajšnavska* teologija katolikom precej domača, pogosto pa jim, kot pojasnjuje eden od intervjuvancev, njihovo verovanje v boga le še dodatno osvetli, osmisli in pojasni:

Sam sem od nekdaj veroval v boga. Predvsem v najstniških letih sem se sicer od njega oddaljil, nikdar pa nisem nehal verovati. In iskati. Ko sem se srečal z gibanjem Hare Krišna, sem kmalu ugotovil, da je to to. Da mi nauki vajšnavizma zelo učinkovito in razumljivo pojasnijo reči, ki so me od zmeraj zanimale in na katere nisem našel odgovorov. Tako mi Hare Krišna le pomaga razumeti boga, v katerega verujem od nekdaj. Zato ne bi rekel, da zdaj nisem več kristjan. Še zmeraj sem, saj še zmeraj verujem v istega boga. Hare Krišna mi le pomaga, da lažje razumem in verujem.

Podobno pravi tudi neki drugi *bhakta*: »Zaradi Krišne lahko še vedno ostaneš kristjan. Le boljši boš, duhovno globlji. Nas ne zanimajo cerkve in vere, zanima nas zavest ljudi. Duhovnost je več kot le klečanje pred oltarjem.«¹⁰⁹

Na privlačnost *vajšnavske* doktrine za sodobnega kristjana pa ne vpliva le podobnost obeh teologij, temveč mogoče tudi vsebinski sklopi, ki so v krščanskih svetih spisih in tradiciji zapostavljeni ali celo popolnoma odsotni, v tradiciji Hare Krišna pa imajo pomembno ali celo osrednjo vlogo. Ameriški protestantski teolog Harvey Cox npr. ponuja tak dodaten teološki razlog, zaradi katerega bi lahko bila doktrina gibanja Hare Krišna za kristjane še posebej zanimiva:

... Odnos med Krišno in Radho vzpostavlja dodatno dimenzijo človeške racionalnosti, ki v krščanski teologiji ni razvita. Ta manko obstaja predvsem zato, ker so se evangeliji, sprejeti v biblijski kanon, tam znašli na račun nekaterih drugih (predvsem gnostičnih) evangelijev, ki so bolj poudarjali ženske kvalitete boga in Jezusov odnos do vernic. ... Takšna vsebinsko okleščena Nova zaveza ni pripravila kristjanov na duhovni vidik

¹⁰⁹ Delo, 3. 2. 2002.

odnosa med moškim in žensko. V Stari zavezi obstaja bogata tradicija v Salomonovi pesmi, v Novi zavezi pa tega ni veliko. ... Celotno področje odnosov med moškim in žensko je bilo tako skoraj popolnoma izključeno iz teoloških utemeljitev in razprav, nikoli se ni vzpostavilo kot področje, v katerem je bog prisoten, ali vsaj področje, iz katerega črpamo metafore za naš odnos z bogom. Krščanstvo najmočneje poudarja 'sinovsko pobožnost', ljubezen do boga kot očeta, poznamo tudi čaščenje Jezusa kot otroka, še posebej v božičnem času ... Odnos moškega do ženske, ki je med številnimi človeškimi odnosi gotovo med bolj pomembnimi, pa v krščanski pobožnosti preprosto ni razvit. Tu in tam se ga zgolj dotakne, denimo Jezus in Marija Magdalena ali Jezus in njegova mati – ampak tukaj gre vendarle za starševski odnos. V tradiciji Hare Krišna pa odnos med Radho in Krišno poleg dobesednega razumevanja odnosa med njima vzpostavlja še pomembno paradigmo božje ljubezni do človeških bitij in njihovo ljubezen do boga. (Cox v Gelberg, 1983: 32, 33)

Tako je predstavljeni doktrinarni sklop, ki je v zadnjih desetletjih po feministični senzibilizaciji zahodnega sveta za vprašanje odnosov med spoloma deležen precejšnje pozornosti demokratičnih družb, nemara pomemben faktor privlačnosti za mlade, ki so v ta svet socializirani – še posebej če tradicionalne religijske tradicije okolja, iz katerega izhajajo, tem temam še zmeraj ne namenjajo dovolj pozornosti.

Intenzivnost religijske prakse pripadnikov Skupnosti za zavest Krišne

Intenzivnost religijske prakse *bhakt* sem preverjal z analizo pogostosti njihovega obiskovanja templja, udeleževanja *nama-bat* in *sang* ter analizo števila ur, ki jih posamezniki namenijo mantranju, čaščenju božanstev in branju svetih tekstov. Meril sem tudi delež tistih, ki imajo doma oltar, in analiziral pogostost občutka živega, osebnega stika s Krišno. Intenzivnost religijske prakse pripadnikov Skupnosti za zavest Krišne sem primerjal tudi z intenzivnostjo religijske aktivnosti slovenskih katolikov.

Na podlagi analiziranih rezultatov raziskave lahko sklepamo, da gre v primeru pripadnikov Skupnosti za zavest Krišne za zelo intenzivno religijsko prakso. Prek dve tretjini anketirancev se udeležuje obredov v templju vsaj enkrat tedensko (več kot tretjina vseh anketirancev prihaja v tempelj večkrat tedensko ali celo vsak dan), čemur moramo prišteti še udeleževanje na *nama-batab* oz. *sangab*, rednih tedenskih srečanjih, ki jih skupnost prireja v različnih mestih in krajih po Sloveniji. *Sang* oz. *nama-bat* se sicer udeležujejo nekoliko manj pogosto, pa vendar še vedno več kot tretjina anketirancev najmanj enkrat tedensko. Nekaterim

pripadnikom skupnosti, še posebej tistim, ki prebivajo daleč od Ljubljane, predstavljajo *sange* v določeni meri nadomestek tempeljskim aktivnostim, večjemu delu *bbakt* pa so *sange* le še dodatek rednim (največkrat tedenskim) obiskom templja.¹¹⁰ Religijskim dejavnostim v templju in na *sangah* je potrebno prišteti še religijske dejavnosti, ki jih pripadniki izvajajo doma. Kar štiri petine *bbakt* ima namreč doma vsaj manjši oltar s slikami, mnogi tudi s podobami božanstev ter vsemi ostalimi pripomočki za dnevno obredno čaščenje, ponujanje hrane Krišni (*prasadam*) ipd., številni imajo doma tudi sveto rastlino *tulasi*, ki jo častijo po natančno predpisanih obredih. Pripadniki skupnosti tako v povprečju namenijo mantranju, čaščenju božanstev in branju svetih tekstov več kot tri ure dnevno (vidimo tudi, da neposrednim religijskim dejavnostim več časa namenijo moški kot ženske).¹¹¹

Število ur mantranja in čaščenja, ki jih opravijo bhakte v enem dnevu

	Skupaj (%)	Moški (%)	Ženske (%)
do 2 uri	43.0	37.7	56.4
nad 2 do 5 ur	44.9	45.9	38.5
nad 5 ur	12.1	16.4	5.1
Skupaj	100.0	100.0	100.0

sig. = 0.097

Med iniciiranimi in neiniciiranimi ni značilnih razlik

Če te podatke primerjamo z religijsko aktivnostjo slovenskih katolikov, jasno vidimo, da gre pri Krišnovih *bbaktah* za neprimerno intenzivnejšo religijsko prakso. Zaradi primerjave sem tako analiziral pogostost obiskovanja verskih obredov (maš) in molitev med samoopredeljenimi vernimi katoliki (tistimi, ki so se izrekli, da pripadajo Rimskokatoliški cerkvi, in so hkrati precej, zelo ali globoko verni). Obiskovanje maš in molitve katolikov sicer nimajo enakega pomena kot obiskovanje templjev in mantranje ter domače čaščenje *bbakt*, vendar pa nam primerjava teh podatkov vseeno razkrije zgovorne razlike v času, ki ga eni in drugi verniki namenijo neposrednim religijskim aktivnostim. V primerjavi z *bbaktami*, ki se v večini udeležujejo tempeljskih obredov (in/ali *sang*) najmanj enkrat tedensko, neposrednim religijskim dejavnostim pa namenijo več ur dnevno, so samoopredeljeni verni katoliki neprimerno manj aktivni (približno tretjina se jih udeležuje verskih obredov najmanj enkrat tedensko, še malo več jih moli vsaj enkrat dnevno). Zato sem intenzivnost religijske prakse *bbakt* primerjal še z

¹¹⁰ Glej tabelo 22.

¹¹¹ Glej tudi grafikon 1 na koncu knjige.

aktivnejšimi katoliki – s tistimi, ki se udeležujejo verskih obredov najmanj enkrat mesečno in molijo najmanj enkrat tedensko.¹¹² Vidimo, da se intenzivnost religijskih dejavnosti tako opredeljenih aktivnih katolikov že dosti bolj približa intenzivnosti *bhakt*: večina (več kot dve tretjini) aktivnih katolikov se namreč udeležuje verskih obredov vsaj enkrat tedensko, več kot polovica jih tudi moli vsaj enkrat dnevno.¹¹³

Glede na izjemno velike razlike v intenzivnosti religijske prakse med slovenskimi *bhaktami* in katoliki, ki bi utegnile vplivati tudi na vrednosti drugih primerjanih spremenljivk, sem v nadaljevanju na mestih, kjer primerjam določene podatke za pripadnike Skupnosti za zavest Krišne in za katolike, uporabljal podatke za aktivne katolike (tiste anketirance, ki so izrazili pripadnost Rimskokatoliški cerkvi in lastno vernost, hkrati pa so obiskovali verske obrede vsaj enkrat mesečno in molili vsaj enkrat tedensko). Domnevam namreč, da intenzivnost religijske prakse pomembno vpliva na odnos posameznikov tako do doktrinarnih kot tudi do vsakdanjih in splošnih družbenih vprašanj. Da bi odpravil vpliv različne intenzivnosti religijskih dejavnosti na druge primerjave, sem tako v nadaljevanju v analize vključil le tiste katolike, ki se po intenzivnosti religijske prakse vsaj za silo približajo *bhaktam*.

Sicer pa je sklep, da gre v primeru Skupnosti za zavest Krišne za izjemno intenzivno religijsko prakso, ki močno presega intenzivnost prakse v našem okolju prevladujočih oblik religioznosti, skladen s številnimi mednarodnimi raziskavami, ki kažejo, da so konvertiti (še posebej v nove, v manjši meri pa tudi v tradicionalne religije) praviloma bolj predani svoji skupnosti in v religijskih dejavnostih bolj aktivni od tistih vernikov, ki so v določeno religijo socializirani. Iz rezultatov raziskave pa je jasno razvidno tudi, da se tip religioznosti slovenskih pripadnikov gibanja Hare Krišna ne razlikuje le po intenzivnosti prakse, temveč tudi po vsebini. *Vajšnavistično* čaščenje Krišne se namreč od krščanstva (kljub že predstavljenim podobnostim) bistveno razlikuje, najbolj po odnosu do boga Krišne, ki ga je potrebno častiti z ljubeznijo in se mu popolnoma predati. Takšen bog ima v življenju *bhakt* osrednje mesto, vsak posameznik goji do njega izrazito osebni odnos. V tem smislu bi lahko religioznost gibanja Hare Krišna označili za neprimerno bolj mistično od na Zahodu prevladujočih oblik krščanstva, kar se kaže tudi v občutku živega, osebnega stika s Krišno oz. Jezusom, ki ga doživljajo eni in drugi verniki.

¹¹² Po podatkih raziskave SJM 98/1 je bilo glede na tako postavljene kriterije v celotni slovenski populaciji 33 odstotkov samoopredeljenih vernih katolikov in 16 odstotkov aktivnih katolikov.

¹¹³ Glej tabelo 24.

Občutek živega, osebnega stika s Krišno/Jezusom

	Hare Krišna (%)	Aktivni katoliki (SJM 97/2) (%)
Nikoli v življenju	11.3	59.7
Enkrat ali dvakrat	7.8	11.2
Večkrat	40.0	15.7
Pogosto	14.8	4.9
Ne morem reči, b.o.	26.1	8.5
Skupaj	100.0	100.0

Religijski ideal *bhakt* je popolna predaja bogu, ki naj ne bi bila omejena zgolj na poseben čas, rezerviran za obrede, temveč naj bi bila permanentna – v tem smislu gibanje Hare Krišna ne pozna jasne ločitve med religijskimi (svetimi) opravili in vsakdanjim življenjem. Odnos večine katolikov do tega je popolnoma drugačen.

Analizirane razlike v intenzivnosti in vsebini religijskih praks *bhakt* in katolikov napeljujejo na to, da lahko govorimo o dveh različnih tipih religioznosti: v primeru gibanja Hare Krišna gre za izjemno intenzivno in vsebinsko bolj mistično religioznost, med tem ko gre pri katoliški religioznosti za bolj formalno obliko čaščenja, ki ima v veliki meri predvsem kulturni karakter v smislu pripadnosti in identitete, ne pa toliko vsebinske vernosti (tip moderne religioznosti, ki ga britanska sociologinja Grace Davie (1994) poimenuje s sintagmo 'pripadam, a ne verujem').¹¹⁴ O tem zgovorno priča nizko verovanje v temeljne doktrinarne postavke med katoliki: po podatkih raziskave SJM 97/2 v boga veruje 74 odstotkov, v nebesa 49 odstotkov, v pekel 29 odstotkov, hudiča 20.5 odstotkov in v vstajenje po smrti, ki je temeljna doktrinarna postavka krščanstva, le 36 odstotkov samodeklariranih vernih katolikov.

Ortodoksnost pripadnikov Skupnosti za zavest Krišne

Ortodoksnost pripadnikov Skupnosti za zavest Krišne sem preverjal prek njihovega upoštevanja osnovnih verskih pravil in zapovedi. Analiziral sem, v kolikšni

¹¹⁴ S to sintagmo Davieva označi tip sodobne institucionalne religioznosti, za katerega je značilna predvsem visoka stopnja kulturne, identitetne pripadnosti in nizka stopnja vernosti v smislu verovanja v temeljne doktrinarne postavke. Ta tip Davieva opiše kot nasprotje sodobne neinstitucionalizirane religioznosti ('verujem, a ne pripadam'), ki je v zahodnem svetu vse bolj razširjen in bolj kot na pripadnosti religijskim institucijam temelji na vsebinskem verovanju. Za podrobnejšo primerjalno analizo različnih tipov religioznosti pripadnikov slovenskega gibanja Hare Krišna in katolikov glej Črnič (2005).

meri se Krišnovi *bbakte* v vsakdanjem življenju držijo štirih regulativnih načel: usmiljenja oz. uživanja izključno vegetarijanske prehrane; strogosti oz. prepovedi uživanja vseh vrst mamil, alkohola, tobaka, prave kave in pravega čaja; čistosti oz. vzdržnosti spolnih odnosov zunaj zakonske zveze in vseh spolnih odnosov v zakonu, ki niso namenjeni spočetju; ter resnicoljubnosti oz. prepovedi vsakršnih hazarderskih dejavnosti. Še dodatno sem preverjal, v kolikšni meri bi želeli ta svoja pravila aplicirati na celotno družbo oz. v kolikšni meri bi se bili pripravljene prilagoditi družbenim pravilom, ki bi bila v nasprotju z njihovimi verskimi načeli.

Na podlagi analiziranih rezultatov lahko sklenemo, da so pripadniki Skupnosti za zavest Krišne pri spoštovanju temeljnih religijskih načel precej dosledni. Večina jih v veliki meri spoštuje predpisana regulativna načela, pri čemer lahko ugotovimo, da se v največji meri držijo načel resnicoljubnosti (prepoved iger na srečo) in usmiljenja (vegetarijanstvo), v nekoliko manjši meri pa načela strogosti (prepoved uživanja opojnih snovi)¹¹⁵ in načela čistosti (prepoved spolnih odnosov, ki ne služijo reprodukciji). Tudi rezultati kvalitativnega dela raziskave kažejo, da strogo načelo čistosti številnim *bbaktam* predstavlja probleme in je pri mnogih celo eden glavnih razlogov za izstop iz skupnosti. A hkrati je potrebno poudariti, da tudi slednje načelo dosledno upošteva polovica anketirancev.¹¹⁶

Kršitve temeljnih regulativnih načel

	Igre na srečo (%)	Uživanje mesa, rib ali jajc (%)	Uživanje opojnih snovi (%)	Nedovoljeni spolni odnosi (%)
Nikoli	72.4	75.7	57.7	50.0
Izjemoma	19.8	13.9	23.3	17.2
Občasno	6.0	1.7	6.0	10.3
Pogosto	0.9	3.5	7.8	17.2
Mogoče, pomotoma / Ne želim odgovoriti	0.9	5.2	5.2	5.2
Skupaj	100.0	100.0	100.0	100.0

¹¹⁵ To velja izključno za neinicirane pripadnike, saj inicirani *bbakte* upoštevajo načelo strogosti še v večji meri kot ostala načela (glej tabelo 25).

¹¹⁶ Upoštevati moramo tudi ne/iskrenost odgovorov na tako intimno vprašanje, saj obstaja možnost, da kljub vsem zagotovilom o tajnosti raziskave anketiranci niso odgovarjali v skladu z dejanskim stanjem.

Iz analiziranih podatkov je razvidno tudi, da načelo čistosti v malo večji meri upoštevajo moški.¹¹⁷ Te razlike med moškimi in ženskami bi bile lahko povezane tudi z razliko v siceršnji predanosti skupnosti in religiji kot taki (ženske manj intenzivno izvajajo predpisane religijske dejavnosti, manj jih je iniciiranih itd.). Iz izjav številnih poročenih intervjuvank (zbranih z intervjuji v kvalitativnem delu raziskave) je moč razbrati tudi, da jih je zelo veliko v skupnosti predvsem zato, ker je tam njihov mož in ne toliko zaradi vsebinskih oz. doktrinarnih motivov.

Sicer pa je med *bbaktami* mogoče zaslediti precej različen odnos do vprašanja spolnosti. Medtem ko številni, predvsem v templjih živeči *brahmačariji* in *vanapraste* dosledno vztrajajo na spoštovanju prepovedi vsake spolnosti, pa nekateri *bbakte*, ki ne živijo v templjih (in med njimi še posebej tisti poročeni), kažejo manjšo striktnost. O tem sicer neradi govorijo, a tu in tam je vendarle zaznati bolj permissiven odnos do spolnosti. Takšno držo najbolje ilustrira izjava slovenskega *bbakte*, ki že leta živi izmenično v Indiji in v ZDA¹¹⁸ (od koder je njegova žena): »Kar se tiče načela čistosti, z ženo nimava nobenih problemov. Pri tem nisva prav nič zadržta. Z malce zdravega razuma se da zadeve čisto lepo urediti. Vse je odvisno od motivacije, ki vodi posameznikova dejanja. Tudi pri spolnosti.«

Precejšnja ortodoksnost pripadnikov gibanja Hare Krišna je razvidna tudi iz njihovega odnosa do obče sprejetih pravil širše družbe. Večina pripadnikov bi z zakonom prepovedala prehranjevanje z mesom (skoraj 60 odstotkov, nadaljnjih 30 odstotkov pa bi se s tako prepovedjo le deloma strinjalo). Pri interpretacijah teh rezultatov je sicer potrebno upoštevati, da gre v primeru vegetarijanstva za temeljno etično načelo, ki v vzročno-posledični povezavi s *karmo* in reinkarnacijo predstavlja neločljiv del same religijske doktrine ISKCON-a,¹¹⁹ zato so tako visoki deleži anketirancev, ki bi se s popolno prepovedjo uživanja mesa strinjali, razumljivi. Kljub temu lahko te rezultate razumemo kot dokaz v smeri razmeroma visoke stopnje konzervativnosti slovenskih *bbakt*. K podobnim zaključkom napeljujejo tudi odgovori anketirancev na dilemo v primeru navzkrižja med državnimi zakoni in verskimi načeli oz. naukom. Kar dve tretjini *bbakt* bi se namreč v takem primeru odločili za verska načela, kar je sicer zelo podobno rezul-

¹¹⁷ Glej tabelo 26.

¹¹⁸ Intervju z njim sem opravil pozimi leta 2003 v Vrindavanu v Indiji.

¹¹⁹ Vegetarijanstvo na nek način znotraj doktrinarnega sistema gibanja Hare Krišna predstavlja še dosti bolj temeljno vprašanje, kot je npr. znotraj katoliške doktrine vprašanje splava – pri splavu gre namreč za vse prej kot enoznačno vprašanje, kdaj se življenje začne, kar omogoča različne interpretacije te etične dileme, pri vegetarijanstvu pa gre za nesporno etično zapoved, ki je absolutna.

tatom odgovorov na isto vprašanje pri aktivnih katolikih. A na drugi strani bi le manjšina (6 odstotkov) anketiranih *bbakt* spoštovala zakon, ki bi nasprotoval njihovim verskim načelom, medtem ko bi se med aktivnimi katoliki za spoštovanje takega zakona odločil občutno večji delež (22 odstotkov).¹²⁰

Vpetost anketirancev v skupnost

Vpetost anketirancev v Skupnost za zavest Krišne sem meril z analizo njihove iniciiranosti in trajanjem te iniciiranosti, analizo dolžine obdobja, v katerem so pripadniki skupnosti (koliko časa že pripadajo skupnosti), analizo prebivanja v templju in dolžino obdobja, v katerem prebivajo (ali so prebivali) v templju.

Po stažu v gibanju najstarejši anketiranec je v Skupnost za zavest Krišne vstopil leta 1984 (leto za tem, ko je bila skupnost v Sloveniji tudi uradno registrirana kot verska skupnost), v povprečju pa so bili v času anketiranja pripadniki v gibanju malo manj kot 6 let (dobra polovica jih je bila v *bbakti-jogi* manj kot pet let, le 5 odstotkov več kot deset let).¹²¹

Podatki kažejo, da je med aktivnimi pripadniki Skupnosti za zavest Krišne več neiniciiranih kot iniciiranih *bbakt* (tri petine anketirancev ni iniciiranih). Med iniciiranimi ima 23.5 odstotkov prvo iniciacijo in 16.5 drugo (*brahmansko*) iniciacijo. Pri posameznih anketirancih je od prve iniciacije minilo med eno in devet let, skoraj polovica anketirancev je bila v času anketiranja iniciiranih manj kot tri leta, slaba petina pa več kot 6 let. Med iniciiranimi je približno enak delež žensk in moških, le med *brahmami* (pripadniki z drugo iniciacijo) jih je manj kot moških. Je pa pri ženskah v povprečju preteklo manj časa od prve iniciacije kot pri moških. Glede na že opisan splošen položaj žensk v ISKCON-u in na indijsko tradicijo, v kateri ženske praviloma ne morejo prejeti druge, *brahmanske* iniciacije, te razlike niso posebej presenetljive.¹²²

V času anketiranja je v templju živel le 13 *bbakt*, a pred leti je bilo drugače. V določenem obdobju svojega življenja je v templju prebival kar vsak tretji anketiranec. Opazno bolj pogosto so tam prebivali moški (v templju je v določenem obdobju svojega življenja prebivalo 42 odstotkov vseh moških in 27.5 odstotka

¹²⁰ Glej tabeli 27 in 28.

¹²¹ Glej tabeli 29 in 30.

¹²² Natančnejši podatki o iniciiranosti *bbakt* se nahajajo v tabelah 31 in 32.

vseh žensk), sicer pa so v povprečju tam živeli precej kratek čas: največ anketirancev je v templju živelo eno leto, polovica manj kot tri leta (moški v povprečju občutno dlje od žensk).¹²³ Pri analizi števila pripadnikov, ki bivajo ali so v preteklosti bivali v templju, ter analizi časovnih obdobjev tega bivanja v templju, je potrebno upoštevati tudi že predstavljen prehod skupnosti iz 'tempeljske' v 'kongregacijsko' fazo. Večina pripadnikov skupnosti danes namreč prebiva v lastnih gospodinjstvih, a se kljub temu v veliki meri udeležujejo aktivnosti v templju (prek dve tretjini anketirancev vsaj enkrat tedensko obiše templj).

Odnos pripadnikov do slovenske Skupnosti za zavest Krišne

Odnos pripadnikov do slovenske Skupnosti za zavest Krišne sem meril z analizo njihovega občutka povezanosti s skupnostjo, analizo njihovega odnosa do javnih aktivnosti skupnosti in z analizo pogostosti finančnih prispevkov, ki jih pripadniki dajejo skupnosti.

Večina anketirancev sicer čuti tesno ali zelo tesno povezanost s skupnostjo, a na drugi strani četrtnina vprašanih pravi, da so s skupnostjo povezani slabo ali sploh nič. Ko te podatke primerjamo s podatki o povezanosti slovenskih katolikov (najprej tistih, ki so v svojih verskih dejavnostih bolj aktivni) z Rimskokatoliško cerkvijo, vidimo, da večji delež Krišnovih *bbakt* sicer izraža zelo intenzivno povezanost s skupnostjo, a v kategoriji zmernejše povezanosti močno prevladujejo katoliki. Tako bi lahko sklepali, da so v splošnem aktivni katoliki malce bolje povezani s svojo versko skupnostjo kot *bbakte*. Tu gre za presenetljivo ugotovitev, saj bi v primeru mlade, razmeroma maloštevilne Skupnosti za zavest Krišne, znotraj katere se osebno pozna večina pripadnikov, pričakovali dosti večji občutek povezanosti (v obeh kategorijah skupaj, ne le v kategoriji najintenzivnejše povezanosti) kot pri aktivnih katolikih. Sicer ne gre zanemariti dejstva, da je primerjava opravljena z najbolj predanim (religijsko aktivnim) delom katoliške populacije, ki posledično izraža tudi nadpovprečno visoko stopnjo povezanosti z Rimskokatoliško cerkvijo, toda ko občutek povezanosti s svojo versko skupnostjo primerjamo še z ostalimi samoopredeljenimi vernimi katoliki, ugotovimo, da je njihov občutek povezanosti sicer nižji od tistega pri aktivnih katolikih, a še zmeraj visok in primerljiv z občutkom povezanosti, ki ga izražajo *bbakte*.

¹²³ Glej tabeli 33 in 34.

Intenziteta povezanosti z versko skupnostjo

Občutek povezanosti s skupnostjo	Hare Krišna (%)	Aktivni katoliki (SJM 97/2) (%)	Samoopredeljeni verni katoliki (SJM 97/2) (%)
Zelo tesno	24.1	10.4	5.8
Tesno	40.5	69.6	59.3
Slabo	22.4	17.6	30.0
Sploh nič	2.6	1.4	2.5
Ne vem, ne morem reči	10.3	1.0	2.4
Skupaj	100.0	100.0	100.0

Tako kljub poprejšnji domnevi, postavljeni na podlagi ugotovitev številnih drugih mednarodnih raziskav, ki kažejo, da gre pri večini novih religijskih gibanj praviloma za izrazito visoko povezanost pripadnikov z njihovo skupnostjo, ne moremo reči, da bi bili slovenski *bhakte* bolj povezani s Skupnostjo za zavest Krišne kot so katoliki z Rimskokatoliško cerkvijo – rezultati govorijo prej o nasprotnem. Razloge za to razmeroma presenetljivo ugotovitev bi vsaj deloma lahko iskali v pomanjkanju lokalnih centrov Skupnosti za zavest Krišne, ki pri nas razen tempeljskega kompleksa v Ljubljani nima primernih središč za svoje dejavnosti – tako so religijske in ostale aktivnosti skupnosti (in s tem simbolično skupnost kot celota) od razmeroma velikega dela svojih pripadnikov fizično oddaljene in za njih težje dostopne.

Relativno slaba povezanost s skupnostjo pa seveda še ne pomeni, da pripadnikom zanj ni mar. O tem govorijo podatki o odnosu *bbakt* do javnih aktivnosti njihove skupnosti in o njihovih prostovoljnih finančnih donacijah. Rezultati raziskave pokažejo, da večina pripadnikov Skupnosti za zavest Krišne prispeva finančna sredstva, slaba četrtnina vsak mesec, več kot polovica pa nekajkrat letno. Velika večina pripadnikov gibanja (več kot štiri petine anketirancev) meni, da Skupnost za zavest Krišne v zadnjem času ni bila dovolj dejavna v javnosti. Vzroke tega upada v javnih aktivnosti gibanja gre v največji meri iskati v že večkrat omenjenem prehodu iz 'tempeljske' v 'kongregacijsko' obliko skupnosti. Predstavljeni podatki jasno kažejo, da velika večina pripadnikov skupnosti s takšno nizko stopnjo javnih dejavnosti ni zadovoljna (le 17 odstotkov anketirancev je zadovoljnih s sedanjo stopnjo javnih aktivnosti skupnosti). Verjetno gre tudi v tem nezadovoljstvu iskati razloge za že opisani preporod skupnosti v zadnjih dveh letih, ki vključuje tudi večjo stopnjo javnih aktivnosti.

ODNOSI SKUPNOSTI ZA ZAVEST KRIŠNE Z NJENO OKOLICO IN SLOVENSKO DRUŽBO NASPLOH

Skupnost za zavest Krišne deluje v Sloveniji približno dve desetletji. Podobno kot pri drugih novih religijskih gibanjih v zahodnem svetu gre za razmeroma maloštevilno gibanje, kljub temu pa je v slovenski javnosti skupnost relativno dobro znana. V raziskavi SJM 97/2 je na odprto vprašanje »Za katere cerkve oz. cerkvene skupnosti veste, da delujejo v današnji Sloveniji?« 29 odstotkov anketirancev navedlo Skupnost za zavest Krišne.¹²⁴

O prepoznavnosti gibanja v javnosti pričajo tudi rezultati raziskave o javni podobi ISKCON-a med mladimi v Mariboru (glej Pečar, 2000).¹²⁵ Kljub dejstvu, da skupnost na širšem področju Maribora ni zelo aktivna, približno petina mariborskih študentov in dijakov gibanje Hare Krišna pozna (odprto vprašanje »Katere verske organizacije poznate?«), večina (skoraj tri četrtine) pa ga prepozna (na vprašanje »Ali ste že slišali za Mednarodno skupnost za zavest Krišne?« odgovori pozitivno). Desetina mariborskih dijakov in študentov se je že kdaj udeležila kakega ISKCON-ovega koncerta ali predavanja, 18 odstotkov jih osebno pozna koga, ki je pripadnik gibanja.

A relativno visoko poznavanje in prepoznavanje Skupnosti za zavest Krišne še ne pomeni tudi natančnejšega poznavanja delovanja in načina življenja v skupnosti oz. vsebine njenih dejavnosti in nauk. Velik delež anketirancev namreč ni odgovoril na vprašanja o formalni organiziranosti in delovanju skupnosti, o nekaterih drugih trditvah (npr. o ne/profitnem značaju ISKCON-a, o njegovih humanitarnih dejavnostih, o vsebini nauka, o vegetarijanstvu in ne-uživanju alkohola njegovih pripadnikov ipd.) pa imajo anketiranci pogosto nasprotujoča si mnenja, ki so v veliki meri v neskladju z dejanskim stanjem. Tako lahko na pod-

¹²⁴ 96.6% vprašanih je navedlo Rimskokatoliško cerkev, 63.5% pravoslavno skupnost, 36.8% protestantsko in 43.0% evangeličansko, 47.0% islamsko, nakar sledijo manjše skupnosti Jehovove priče z 59.5%, judovska skupnost z 10.9%, budistična skupnost z 12.8%, mormoni 6.5%, binškošniki 3.6%, Scientološka cerkev 3.5% in Združitevna (mun) cerkev 1.3% itd. Vidimo, da Skupnost za zavest Krišne med manjšimi verskimi skupnostmi (razen neprimerno starejših in izjemno prozelitistično usmerjenih ter zato zelo dobro znanih Jehovovih prič) prepozna najvišji delež anketirancev.

¹²⁵ Anketna raziskava je bila izvedena jeseni 1999 med dijaki srednjih šol v Mariboru in med študenti mariborskih fakultet. V posamezni šoli ali fakulteti so bili izbrani dijaki oz. študentje enega oddelka oz. smeri (2. letnik Srednje ekonomske šole, 4. letnik Srednje elektroračunalniške šole, 3. letnik Druge gimnazije, 4. letnik Ekonomsko-poslovne fakultete, 2. letnik Fakultete za elektrotehniko in računalništvo ter 2. letnik Pedagoške fakultete), skupaj je bilo anketiranih 151 oseb.

lagi rezultatov (sicer metodološko skromne in mestoma problematične) raziskave med mariborskimi srednješolci in študenti vseeno sklepamo o relativno visokem (pre)poznavanju gibanja, a hkrati rezultati tudi jasno kažejo na pomanjkanje resničnih in podrobnejših informacij o ISKCON-u.

Sam sem odnose Skupnosti za zavest Krišne z okolico in slovensko družbo nasploh podrobneje preverjal prek naslednjih postavk: kako je najbližja okolica reagirala ob vstopu anketiranca (anketiranke) v ISKCON in kakšen je odnos te okolice do njihovega religijskega prepričanja danes, se pripadniki skupnosti zaradi svoje religijske usmeritve kdaj čutijo zapostavljene, v kolikšni meri so medosebni stiki pripadnikov omejeni na skupnost, analiziral pa sem tudi odnos anketirancev do nacionalne identitete, politike, družine, spolnosti, njihov odnos do drugih religij ter koliko spremljajo medije in v kolikšni meri jim zaupajo.

Odnos okolice do religijskega prepričanja pripadnikov skupnosti

Odnos javnosti do Skupnosti za zavest Krišne v prvi vrsti zaznamuje rahlo nezaupanje in nepoznavanje vsebine nauka in načina življenja v skupnosti. Posledica tega so tudi različni stereotipi, ki vse do danes prisotni v javnem dojemanju gibanja Hare Krišna in njegovih pripadnikov. Zelo pogost stereotip je npr. domnevna nekoristnost oz. lenoba pripadnikov skupnosti. Tako smo lahko sredi devetdesetih v enem izmed slovenskih tednikov prebrali opis *bhakte*: »Star je 24 let, zdrav, vedno so mu dajali vse, kar si je zaželel. Zdaj pa je postal verski fanatik. ... Starše izsiljuje za denar, svoje nedelo pa opravičuje s tem, da mu Krišna ni namenil vloge fizičnega delavca, ampak vlogo filozofa.«¹²⁶ V istem članku lahko preberemo izjavo mame petindvajsetletne hčerke, »ki je v Krišni«:

Z njo je sicer vse v redu, hodi v službo in skrbi sama zase, toda njen mož je fanatik. Nikoli ni hodil v službo, kar naprej hodi okrog in mrmra te molitve. Samo to ga zanima. Ves denar, ki ga hčerka zasluži, da njemu, da z njim gospodari. S hčerko se dobro razumemo, saj pride velikokrat k nama na obisk, in vem, da bi znala, če ne bi bila z njim, vero in prepričanje prilagoditi vsakdanjemu življenju. Nič nimam proti Krišni! Nič nimam proti tej skupnosti. Moti me edinole moj zet, ki je lenuh, to pa opravičuje z vero.

O kontroverznem odnosu javnosti do skupnosti na svojstven način priča tudi grafit »*Hare Krišna – smrt kokosovih orehov*«, ki je dolga leta nagovarjal mimoidoče na

¹²⁶ Jana, 29. 11. 1994.

eni izmed ulic v središču Ljubljane. Na prvi pogled mogoče duhovit napis implicitno namiguje na striktno vegetarijanstvo *bhakt* oz. na njihovo dvoličnost, ker se po eni strani zaradi spoštovanja življenja živali odrekajo prehranjevanju z mesom, po drugi strani pa je zaradi njihove množične proizvodnje kokosovih kroglic (ki so jih pripadniki v času največjih aktivnosti sredi devetdesetih let delili med svojimi javnimi nastopi) moralo umreti veliko število kokosovih orehov. Z že omenjenim zmanjšanjem javnih aktivnosti skupnosti in s posledičnim upadom zanimanja javnosti za skupnost (ki je v določeni meri tudi posledica tega, da se je javnost v dveh desetletjih na obstoj in delovanje gibanja do določene mere navadila) pa je upadla tudi vloga in moč tovrstnih stereotipnih predstav, čeprav seveda še niso izginile.

Na podlagi analiziranih podatkov lahko ugotovimo, da večina pripadnikov Skupnosti za zavest Krišne ne čuti posebno močne zapostavljenosti (diskriminiranosti) zaradi svojega religijskega prepričanja. Približno četrtnina anketirancev sicer občasnno čuti zapostavljenost, kar pa se ne razlikuje bistveno od podatkov o občutku zapostavljenosti aktivnih katolikov. Tako bi lahko sklenili, da pripadniki Skupnosti za zavest Krišne ne čutijo večje zapostavljenosti od aktivnih pripadnikov pri nas prevladujoče religije.¹²⁷ Podobno sliko je bilo moč razbrati tudi iz kvalitativnega dela raziskave, ko je velika večina informantov izjavljala, da se ne počuti zapostavljeno zaradi pripadnosti ISKCON-u. Edini primer resne diskriminacije je primer policista, ki je po vstopu v Skupnost za zavest Krišne prenehal s službo, ko pa se je čez čas hotel ponovno zaposliti, ga (domnevno zaradi njegove religijske pripadnosti) niso hoteli sprejeti.¹²⁸

Sicer pa je večina pripadnikov ob vstopu v gibanje naletela na nerazumevajoče in na splošno negativne reakcije lastne družine. O tem pričajo številne zgodbe intervjuvancev, ki jih še bolj zgovorno povzame izjava neimenovane mame pripadnika Hare Krišna, objavljena v enem izmed slovenskih 'rumenih' časopisov: »Lahko bi celo rekla, da je sekta za starše hujša, kot so droge. Če se tvoj otrok drogira, potem poznaš načine, kako mu lahko pomagaš. Toda če pride v kakšno

¹²⁷ Glej tabeli 35 in 36.

¹²⁸ Ko je omenjeni policist postal *bbakta* in se preselil v tempelj, je dal v službi odpoved, a ko se je čez čas poročil in postal *gribasta*, je ponovno zaposlil za službo, vendar ga niso sprejeli. Kasneje je izvedel, da naj bi njegov predstojnik v neformalnem pogovoru z nekaterimi zaposlenimi izjavil, da »če bi bil musliman, bi ponovna zaposlitev še nekako prišla v poštev, za pripadnika gibanja Hare Krišna pa to nikakor ne gre«. Na izrecno željo oškodovanega ni skupnost sprožila nikakršnih postopkov.

sekto, nihče ne ve, kako bi mu pomagal, kako bi ga prepričal, da to ni v redu.«¹²⁹ Starši takšno intenzivno nestrinjanje z aktivno pripadnostjo svojih (praviloma že odraslih) otrok izražajo na različne načine, nekateri vanjo posežejo tudi aktivno. O tem govori izpoved mlade *bhaktine* v enem izmed slovenskih tednikov:

»Nekoč so mi dovolili, da grem za tri dni v bram Hara Krišne v Ljubljani, a ker se nisem takoj, ko sem prispela tja oglasila po telefonu, so prišli še istega večera pome s policijo. Mama in njena prijateljica sta me odpeljali najprej domov, potem pa na urgenco, tam pa so mislili, da je pacient moja mama. Poslali so nas domov. ... Tudi v psihiatrični bolnišnici v Polju, kamor me je odpeljala mama naslednje jutro, niso našli nič nenormalnega. Dežurni zdravnik je ugotovil, da je z mano vse v redu, da ne uživam nikakršnih mamil in da ni sledu, da bi jih sploh kdaj uživala. ... Domov sem se vračala z vse večjim strahom, v šoli niso razumeli dejanj mojih staršev. Oče in mama sta mi vzela knjige, slike, kasete in kasetofon. Vsak dan je iz moje sobe kaj zmanjkalo. Z njima se nisem mogla normalno pogovarjati, vedno sta me zasula z žaljivkami in me nadirala. Starša sta se me lotila tudi fizično. Oče je upokojen policist in doma je imel pištolo. Uprl jo je vame in mi grozil, da bo ubil mene in tiste, s katerimi se družim. V strahu sem se zatekla na najbližjo policijsko postajo in očetu so pištolo vzeli. ... Nikoli nisem hotela prekiniti stikov s starši, a ko sem morala izbirati med njima in svojim življenjem, sem se odločila zase. Upam, da bosta to nekoč sprejela in razumela. V templju sem srečna.«¹³⁰

Podoben odnos kaže tudi zgodba mame triindvajsetletnega *bhakte* z Gorenjske, objavljena v isti številki revije:

*Vse smo že poskusili, zlepa, zgrda, pa ni nič pomagalo. Peljali smo ga k psihiatru v Polje, pa nismo našli rešitve.*¹³¹ *Ker še vedno živi doma, vso družino terorizira z vegetarijansko hrano, pa cele ure sedi na postelji križem nog in moli. Šolo je pustil, služba mu ne diši. Zadnje čase govori o tem, da bo šel v tempelj kje v tujini. Kako naj mu preprečimo? Povejte kako?*

Iz analize anketnih rezultatov pa je jasno razvidno, da so se te negativne in včasih celo sovražne reakcije s časom pri večini staršev spremenile vsaj v tolerantne (nevtralne) ali celo v pozitivne reakcije (to se je zgodilo pri večini pripadnikov z drugo iniciacijo). Starši očitno potrebujejo določen čas, da sprejmejo (za njih radikalno) odločitev njihovih otrok za religijsko konverzijo. Postopoma se tudi

¹²⁹ Hopla, 21. 8. 1998.

¹³⁰ Jana, 29. 11. 1994.

¹³¹ Starši se ob odločitvi njihovega otroka za vstop v novo religijsko gibanje očitno relativno pogosto odločijo za psihiatrično pomoč. To zanimivo in zgovorno dejstvo kaže, da se staršem zdi grožnja novih religijskih gibanj večja od stigme, ki jo ima sicer psihiatrija kot taka (ob drugih problemih se namreč pri nas starši le stežka odločijo za obisk psihiatra).

seznanijo s temelji doktrine in načinom življenja v skupnosti za zavest Krišne, kar omehča njihovo stereotipizirano podobo o gibanju Hare Krišna kot deviantni in nevarni sekta (na njihovo razumevanje skupnosti začnejo bolj kot stereotipi vplivati lastne izkušnje). K temu so brez dvoma pripomogla tudi nekatera načrtna prizadevanja Skupnosti za zavest Krišne za rednejše stike *bhakt* s svojimi starši – med leti 1995 in 2000 so npr. imeli štiri razmeroma dobro obiskane piknike za starše; prvega je organiziral tempelj, ostale tri pa nekateri starši, da bi vzpostavili komunikacijo s skeptičnimi in nekaterimi bolj sovražno razpoloženimi starši (zadnji piknik s starši so imeli leta 2004). Danes vodstvo gibanja ocenjuje, da so odnosi s starši njihovih pripadnikov v splošnem solidni, kar je moč v veliki meri potrditi tudi na podlagi anketnih rezultatov, saj več kot polovica anketirancev ocenjuje splošne medosebne odnose v svojih družinah kot dobre in le 9 odstotkov kot slabe.

Reakcije družine in okolice na religijsko pripadnost anketirancev

Reakcije	Družina		Okolica	
	Ob vstopu (%)	Danes (%)	Ob vstopu (%)	Danes (%)
Pozitivne	8.0	38.4	9.8	28.2
Neutralne	30.1	50.0	61.6	66.3
Negativne	61.9	11.6	28.6	5.5
Skupaj	100.0	100.0	100.0	100.0

Reakcije bližnje okolice anketirancev (njihovi prijatelji, sodelavci, sošolci, znanci ipd.) so bile na začetku pri večini nevtralne. Večina tudi danes navaja nevtralen odnos okolice, a hkrati jasno zaznavamo naraščanje pozitivnega in upad negativnega odnosa bližnje okolice. Te spremembe v smeri bolj razumevajočih in pozitivnih reakcij okolice so verjetno posledica spoznavanja osnovnih razsežnosti *vajšnavizma* (prijatelji, sodelavci in znanci postopoma spoznavajo, v kaj in kako verujejo pripadniki ISKCON-a) in posledičnega razblinjanja stereotipov. Verjetno pa lahko te spremembe v določeni meri pojasnimo tudi s spremembo ožjega kroga ljudi, s katerimi so pripadniki tesneje povezani (*bhakte* z ljudmi, ki imajo negativen odnos do njihove religijske usmeritve, postopoma izgubijo stike, intenzivneje pa se začnejo družiti s somišljeniki). V prid tej tezi bi lahko govoril tudi podatek, da ima skoraj tri četrtine anketirancev manj stikov s prijatelji, kot so jih imeli pred vstopom v skupnost (s spremembo količine teh odnosov pa se ne spremeni tudi njihova kvaliteta – odnosi s prijatelji so po oceni velike večine anketirancev enako ali še bolj kvalitetni, kot so bili prej).

Socialna in doktrinarna odprtost/zaprta skupnosti

Eden najpogostejših stereotipov o novih religijskih gibanjih, še posebej o tistih, ki gojijo t.i. komunalen način življenja v skupnostih, ki so bolj ali manj ločene od okoliške družbe, je prepričanje o njihovi zaprtosti in ločenosti od okolice. Zanj naj bi bil značilen skrajn način življenja, njihovi pripadniki pa naj bi zaradi izjemno intenzivne religijske prakse in osrednjega pomena religijske identitete v večji ali manjši meri prekinili odnose z okolico. Ta očitak izjemno pogosto zasledimo tudi v povezavi z gibanjem Hare Krišna.

Sama doktrina gibanja priporoča predvsem druženje z *bhaktami*, kontakte z ostalimi ljudmi, ki ne verujejo v Krišno in jih imenujejo *karmiji*, kar označuje njihovo osredotočenost na materialno življenje in njihovo posledično kopičenje negativne *karme*, pa odsvetuje. Zato bi logično pričakovali, da bo skupnost za zavest Krišne vsaj do določene mere zaprta in ločena od ostalega sveta. O tem govori tudi izjava takrat šestindvajsetletnega J. N., ki je nekoč prebival v templju, ko v enem izmed slovenskih tednikov razlaga o socialni in materialni odvisnosti, ki jo predstavlja tempeljsko življenje:

Notri vseskozi pridigajo, da je življenje zunaj iluzija, da prideš v pekel, če ne slediš pravilom ISCON ... Največkrat se zgodi, da se skregaš s starši, preden greš živet v tempelj. Zaradi pridig, kako so vsi, ki ne prakticirajo zavesti Krišne, pokvarjeni, izgubiš prijatelje. Družinsko življenje naj bi bila sploh utopija. Seveda, če živiš zunaj, ne moreš prodajati knjig, širiti vere, in si okužen z informacijami.¹³²

Več kot polovica anketirancev ocenjuje, da ima več stikov z *bhaktami* kot z drugimi ljudmi, kar so potrdili tudi rezultati kvalitativnega dela raziskave (opazovanje z udeležbo in intervjuji). Da se pripadniki Skupnosti za zavest Krišne v veliki meri družijo med seboj, ni posebej presenetljivo glede na relativno velike razlike v načinu in dojemanju življenja od okolice ter glede na dejstvo, da tudi sama doktrina gibanja eksplicitno priporoča druženje z *bhaktami*, tesnejše stike z ostalimi ljudmi (*karmiji*) pa odsvetuje. A kljub temu se s trditvijo, da bi »najraje imel čim manj stikov z ljudmi, ki niso v *bhakti-jogi*«, v celoti strinja le slaba četrtnina anketi-

¹³² Mladina, 16. 9. 1997. Upoštevati je potrebno, da je to izjava pripadnika, ki je gibanje zapustil in ima očitno negativno osebno mnenje o dogajanju v njem, hkrati pa se množica sedanjih in gotovo tudi nekaj bivših *bhakt* z njegovim videnjem stvari ne bi strinjala in bi življenje v templju opisala drugače. Tudi sicer rezultati številnih raziskav novih religijskih gibanj kažejo, da imajo apostati (odpadniki od teh gibanj) neredko izjemno negativno percepcijo dogajanja v njih, ki lahko bistveno odstopa od realnosti, do gibanj, iz katerih so izstopili, pa imajo lahko zelo sovražen odnos.

rancev, slaba polovica se jih s trditvijo strinja le deloma, malo več kot četrtnina pa se s tem sploh ne strinja. Tako bi kljub mnenju več kot dveh tretjin anketirancev, da njihovo versko prepričanje (močno ali zmerno) vpliva na odnose z drugimi ljudmi (kar je občutno več kot med aktivnimi katoliki), le težko govorili o socialni zaprtosti in ločenosti skupnosti od preostale družbe.¹³³

V kolikšni meri so socialni stiki pripadnikov omejeni na skupnost, sem še dodatno preverjal tudi prek tega, na koga se anketiranci obrnejo, ko rabijo pomoč. Zanimalo me je, kje pripadniki skupnosti iščejo instrumentalno socialno oporo (npr. pomoč v primeru bolezni), materialno socialno oporo (npr. pomoč v primeru finančne stiske) in emocionalno socialno oporo (npr. pomoč v primeru čustvene krize). Izkaže se, da večina anketirancev socialne opore vseh vrst išče najprej v družinskem krogu, pri sorodnikih in pri drugih *bhaktah*, le manjši del pa pri prijateljih (ki niso pripadniki skupnosti), sodelavcih ipd. Instrumentalno in materialno socialno oporo v večji meri iščejo pri družini in sorodnikih, emocionalno socialno oporo pa pri drugih pripadnikih.¹³⁴ A pri poskusu natančnejših ocen o tem, v kolikšni meri so socialni stiki pripadnikov omejeni zgolj na skupnost, se pojavi problem, saj nimamo podatkov o tem, ali so tudi zakonski partnerji in sorodniki pripadniki skupnosti ali ne.

Podatke o socialni odprtosti oz. zaprtosti skupnosti in njenih pripadnikov sem dopolnil še s simbolično, doktrinarno odprtostjo (inkluzivnostjo oz. ekskluzivnostjo), ki sem jo preverjal prek odnosa anketirancev do drugih religij. Iz rezultatov je razvidno, da kar devet desetih anketiranih pripadnikov meni, da temeljne resnice vsebujejo mnoge religije,¹³⁵ kar je občutno več kot v celotni slovenski populaciji in pri aktivnih katolikih. Dobra tretjina anketirancev meni tudi, da je odrešitev moč doseči v vsaki religiji.

¹³³ Glej tabele 37–39.

¹³⁴ Glej tabelo 40.

¹³⁵ Glej tabelo 41. Vprašanje je nemara zastavljeno malce nerodno, saj ponujeni odgovori nedosledno opredeljujejo merjeno spremenljivko (religije vsebujejo veliko resnic, temeljne resnice, resnico). Samo vprašanje je vzeto iz raziskave SJM, zaradi primerljivosti rezultatov ga nisem spreminjal.

Na kakšen način lahko posameznik doseže odrešitev

	Hare Krišna (%)	Slovenska populacija (SJM 97/2) (%)	Aktivni katoliki (SJM 97/2) (%)
Le znotraj religije anketiranca	24.8	35.7	49.0
Lahko jo dosežem v vsaki religiji	33.9	26.0	28.5
Dosežem jo lahko izven organizirane religije	41.3	32.9	22.0
Odrešitev ne obstaja	/	5.3	0.5
Skupaj	100.0	100.0	100.0

Na podlagi teh podatkov lahko zaključimo, da so pripadniki Skupnosti za zavest Krišne, kljub svoji intenzivni in ortodoksni religijski praksi, presenetljivo odprti do drugih religij. V primerjavi z aktivnimi katoliki precej manj ekskluzivno locirajo religijske resnice izključno v svojo religijo. Vidimo celo, da je v primerjavi s celotno slovensko populacijo med pripadniki ISKCON-a veliko manj tistih, ki menijo, da resnico vsebuje samo ena religija. Podobno je tudi z odrešitvijo, ki jo v primerjavi s celotno slovensko populacijo in z aktivnimi katoliki pripadniki gibanja manj pogosto vežejo izključno na svojo religijo. Delež tistih, ki menijo, da je odrešitev moč doseči izven organizirane religije, je pri pripadnikih ISKCON-a celo večji kot v celotni slovenski populaciji. Te, morda na prvi pogled presenetljive ugotovitve jasno zavračajo stereotip o domnevni ekskluzivnosti 'sekte' Hare Krišna, ob podrobnejšem poznavanju sicer tolerantnega in odprtega *vajšnavizma* pa niso tako nepričakovane.

Odnos pripadnikov skupnosti do družinskih vlog, odnosov med spoloma in spolnosti

Odnos pripadnikov Skupnosti za zavest Krišne do družine, odnosov med spoloma in spolnosti sem preverjal prek ne/strinjanja s serijo trditev, ki sem jih vzel iz raziskav SJM 97/2 in SJM 98/1, kar mi je omogočilo primerjavo stališč pripadnikov gibanja s stališči celotne slovenske populacije in s stališči aktivnih katolikov.

Odnos pripadnikov do družine in vloge žensk je, glede na splošen položaj žensk v ISKCON-u in znotraj indijske tradicije nasploh, pričakovano konzervativen, vendar v primerjavi s celotno slovensko populacijo (in še posebej z aktivnimi

katoliki) manj konzervativen, kot bi nemara pričakovali. S tradicionalno delitvijo družinskih vlog, po kateri je osnovna naloga ženske skrbeti za dom in družino, moški pa mora priskrbeti finančna sredstva za preživljanje družine, se pripadniki Skupnosti za zavest Krišne strinjajo v približno enaki meri kot prebivalci Slovenije, a ji v manjši meri nasprotujejo (pričakovano se moški pripadniki skupnosti s takšno delitvijo vlog strinjajo v večji meri kot ženske, ki pa ji, presenetljivo, v manjši meri izrazito nasprotujejo, ampak so do tega bolj neopredeljene).¹³⁶ Aktivni katoliki se s takšno konzervativno delitvijo spolnih vlog v družini strinjajo v veliko večji meri.

»Mož naj služi denar, žena pa skrbi za dom in družino«

	Hare Krišna (%)	Slovenska populacija (SJM 98/1) (%)	Aktivni katoliki (SJM 98/1) (%)
Strinjam se	29.6	30.0	43.2
Deloma se strinjam, deloma ne	50.4	17.4	21.8
Ne strinjam se	20.0	52.6	35.0
Skupaj	100.0	100.0	100.0

Podoben odnos do delitve spolnih vlog v družini je razviden tudi iz ne/strinjanja s trditvijo, da »družinsko življenje trpi, kadar je žena polno zaposlena«. Več kot polovica anketirancev se s tem strinja; podobno kot pri prejšnji trditvi vidimo tudi, da se ženske z omenjeno trditvijo strinjajo v manjši meri od moških, a ji v manjši meri tudi nasprotujejo (občutno več je neodločenih). Ko te rezultate primerjamo z rezultati za celotno populacijo in za katolike, vidimo, da se, podobno kot pri prejšnji trditvi, pripadniki ISKCON-a z omenjeno trditvijo strinjajo v malo manjši meri od prebivalcev Slovenije in še v manjši od aktivnih katolikov, a ji po drugi strani v manjši meri tudi nasprotujejo.¹³⁷

Pripadniki Skupnosti za zavest Krišne pa imajo bolj izrazito konzervativna, odklonilna stališča do predzakonskih spolnih odnosov (mnogo bolj od aktivnih katolikov in še posebej od prebivalcev Slovenije nasploh).

¹³⁶ Glej tabelo 42.

¹³⁷ Glej tabeli 43 in 44.

Spolni odnosi moškega in ženske pred poroko

	Hare Krišna (%)	Slovenska populacija (SJM 98/1) (%)	Aktivni katoliki (SJM 98/1) (%)
Vedno slabo	31.9	2.6	6.5
Skoraj vedno slabo	22.4	3.4	11.6
Le včasih slabo	19.0	16.0	30.2
Nikoli slabo	6.0	72.6	45.2
Ne vem	20.7	5.4	6.5
Skupaj	100.0	100.0	100.0

Takšen konzervativen odnos pripadnikov gibanja Hare Krišna do predzakonske spolnosti glede na njihova stroga doktrinarna pravila (štiri regulativna načela) ni presenetljiv. Še bolj odklonilna stališča imajo *bhakte* do homoseksualnih spolnih odnosov, le da se pri tem ne razlikujejo bistveno od aktivnih katolikov. Približno 70 odstotkov pripadnikov ISKCON-a in aktivnih katolikov meni, da so homoseksualni odnosi vedno ali skoraj vedno nekaj slabega. Odnos celotne slovenske populacije do homoseksualnih spolnih odnosov je veliko manj odklonilen, čeprav jim še vedno nasprotuje več kot polovica anketirancev.¹³⁸

Odnos pripadnikov do nacionalne identitete, medijev in politike

Pripadniki slovenskega gibanja Hare Krišna v primerjavi s slovenskim povprečjem in aktivnimi katoliki precej nižje vrednotijo pripadnost naciji in državi; praviloma jim je religijska identiteta mnogo pomembnejša od nacionalne (kar 92 odstotkov anketiranih pripadnikov skupnosti meni, da je biti *bhakta* bolj pomembno kot biti Slovenec). To, glede na temeljno doktrinarno razumevanje človeka kot v prvi vrsti duhovnega bitja (v svojem bistvu smo vsi duše, šele na drugih nivojih se delimo po spolu, nacionalnosti, religijski pripadnosti ipd.), nikakor ni presenetljivo. Posledično je pri *bhaktah* razumljiva tudi neprimerno nižja stopnja nacionalne zavesti.

¹³⁸ Glej tabelo 45.

»Raje sem slovenski državljan kot državljan katerekoli druge države«

	Hare Krišna (%)	Slovenska populacija (SJM 97/2) (%)	Aktivni katoliki (SJM 97/2) (%)
Strinjam se	11.7	78.1	86.4
Deloma se strinjam, deloma ne	29.7	11.0	5.0
Ne strinjam se	58.6	10.9	8.6
Skupaj	100.0	100.0	100.0

Na podlagi analiziranih podatkov lahko jasno sklepamo, da imajo pripadniki Skupnosti za zavest Krišne neprimerno manj izraženo nacionalno identiteto od slovenskega povprečja, čutijo manjšo pripadnost slovenski državi, manj idealizirajo značilnosti Slovencev¹³⁹ in so na nek način bolj internacionalistični.

Prav tako njihovo religijsko prepričanje v veliko večji meri od celotne slovenske populacije in tudi od aktivnih katolikov oblikuje njihov odnos do politike: medtem ko več kot polovica *bbakt* izjavlja, da njihovo religijsko prepričanje pomembno vpliva na njihova politična stališča, je v celotni slovenski populaciji in med aktivnimi katoliki takih le približno 10 oz. 15 odstotkov.¹⁴⁰ Na podlagi analiziranih podatkov o deklarativno izraženem zanimanju za politiko bi lahko nekoliko presenetljivo sklepali, da pripadnike Skupnosti za zavest Krišne politika zanima bolj kot prebivalce Slovenije in aktivne katolike. Se pa zato to zanimanje v veliko manjši meri tudi aktivno izraža, saj se volitev udeležujejo v neprimerno manjši meri. Volitev v državni zbor oktobra 2000 (tik pred začetkom izvajanja anketiranja), na katerih je bila volilna udeležba 70 odstotna, se je namreč udeležilo le 26 odstotkov anketiranih pripadnikov gibanja (med njimi je večji delež žensk, kar je glede na višje izraženo zanimanje za politiko med moškimi nepričakovano).¹⁴¹

V primerjavi s celotno slovensko populacijo in z aktivnimi katoliki pripadniki ISKCON-a občutno manj spremljajo medije. Najvišji delež anketirancev namreč sploh ne spremlja TV poročil (ali jih spremlja le občasno). Pripadniki skupnosti sicer v malo večji meri berejo časopise in tednike, čeprav še zmeraj manj kot

¹³⁹ Medtem ko le 1 odstotek anketiranih pripadnikov ISKCON-a meni, da bi bil svet boljši, če bi bili ljudje iz drugih držav bolj podobni Slovincem, je v celotni populaciji takih ena petina, med aktivnimi katoliki pa 28 odstotkov (glej tabelo 46).

¹⁴⁰ Glej tabelo 47.

¹⁴¹ Glej tabeli 48 in 49.

polovica anketirancev prebere kakšen dnevnik ali tednik vsaj enkrat tedensko. A pravo sliko dobimo šele, ko te podatke primerjamo s podatki za celotno slovensko populacijo. Skoraj polovica prebivalcev Slovenije namreč vsak dan spremlja TV poročila in prebira dnevno časopisje ali revije.

*Spremljanje TV poročil, dnevnih časopisov in tednikov*¹⁴²

	Hare Krišna		Slovenska populacija (SJM 97/2)	
	TV poročila (%)	Tiskani mediji (%)	TV poročila (%)	Tiskani mediji (%)
Vsak dan	9.5	12.2	48.3	43.4
Vsaj enkrat tedensko	27.6	30.4	44.2	42.2
Nikoli, redkeje kot enkrat tedensko	62.9	57.4	7.5	14.4
Skupaj	100.0	100.0	100.0	100.0

Velike razlike pri spremljanju medijev gotovo vplivajo tudi na razlike v zaupanju medijem (v kolikšni meri lahko verjamemo o resničnost tega, kar mediji poročajo). Velika večina (85 odstotkov) anketiranih pripadnikov ISKCON-a namreč o zaupanju medijem nima jasno oblikovanega stališča. Čeprav je tudi v celotni populaciji približno polovica neopredeljenih, je več tistih z jasno oblikovanimi stališči: medijem na splošno zaupa skoraj tretjina prebivalcev Slovenije.¹⁴³

ANALIZA MEDIJSKEGA POROČANJA O SKUPNOSTI ZA ZAVEST KRIŠNE

V številnih evropskih državah in v ZDA je odnos javnosti do novih religijskih gibanj v zadnjih desetletjih izrazito negativen, glavni generatorji takšnega odnosa so protisektantska gibanja in mediji. Protisektantska gibanja so skupine, ki organizirano nastopajo proti novim religijskim gibanjem in njihovim dejavnostim. Glede na njihov izvor jih delimo v dve skupini: (1) protisektantska (*anti-cult*) gibanja so sekularne organizacije, ki jih običajno ustanovljajo zaskrbljeni starši pripadnikov novih religijskih gibanj (npr. britanski FAIR – Family Action Information and Rescue), (2) kontrasektantska (*counter-cult*) gibanja pa so organizacije, ki jih ustanovijo prevladujoče cerkve (primer takšnega kontrasektantskega gibanja, ki ga je ustanovila katoliška cerkev, je Deo Gloria Trust; še več je kontrasektantskih skupin, za katerimi stojijo prevladujoče protestantske cerkve v ZDA).

¹⁴² Podrobnejši podatki o spremljanju poročanja medijev (tudi za aktivne katolike) se nahajajo v tabelah 50 in 51.

¹⁴³ Glej tabelo 52.

Drugi, še pomembnejši generator negativne javne podobe novih religijskih gibanj so mediji, ki zaradi potrebe po ustvarjanju novic o novih religijskih gibanjih neredko poročajo senzacionalistično, običajno poudarjajo negativne vidike in pogosto povzemajo mnenja protisektantskih skupin. Objektivnih poročil je malo, zato se splošna slika, ki jo ustvarjajo mediji, ne sklada z rezultati relevantnih družboslovnih empiričnih raziskav.¹⁴⁴ Kljub jasno izraženi nestrpnosti in včasih celo sovražnosti do novih religijskih gibanj pa je v resnici samo neznaten del prebivalstva zahodnih družb kdaj prišel v neposreden stik s katerim izmed teh gibanj. A to seveda ni bistveno vplivalo na negativno javno podobo, ki temelji na poročanju množičnih medijev, saj je zelo malo ljudi poskušalo navezati neposreden stik z gibanji in se seznaniti tudi z njihovo interpretacijo resnice. Tako javna percepcija novih religijskih gibanj temelji v prvi vrsti na medijskem poročanju in na informacijah, ki jih ponujajo protisektantska gibanja.¹⁴⁵

Zato sem v raziskavo o slovenski Skupnosti za zavest Krišne vključil tudi analizo poročanja medijev. Z uporabo preproste metode analize teksta sem preučil članke (ki se kakorkoli ukvarjajo z gibanjem Hare Krišna), objavljene v slovenskih tiskanih medijih med leti 1990 in 2004. Večji del analiziranih člankov izhaja iz arhiva skupnosti, ki sem ga dopolnil še s članki, pridobljenimi s pomočjo informacijske baze COBISS, s članki iz arhivov in dokumentacijskih baz nekaterih slovenskih medijskih hiš ter, predvsem v drugi polovici analiziranega obdobja, s članki, ki sem jih v medijih zasledil sam. V analizo sem tako zajel 163 člankov, objavljenih v slovenskih tednikih, dnevnikih in lokalnih, regionalnih ter študentskih časopisih.¹⁴⁶ To seveda skoraj gotovo niso vsi članki, objavljeni v slovenskih tiskanih medijih v omenjenem obdobju, niti ne predstavlja skupina analiziranih člankov reprezentativnega vzorca vseh pri nas objavljenih člankov o Skupnosti za zavest Krišne. Vendar pa vseeno lahko z določeno gotovostjo sklepamo, da je v analizo zajeta večina člankov o gibanju Hare Krišna, objavljenih v zadnjih petnajstih letih.

¹⁴⁴ Glej npr. Barker (1983) in (2001); Beckford (1983) in Richardson (1983).

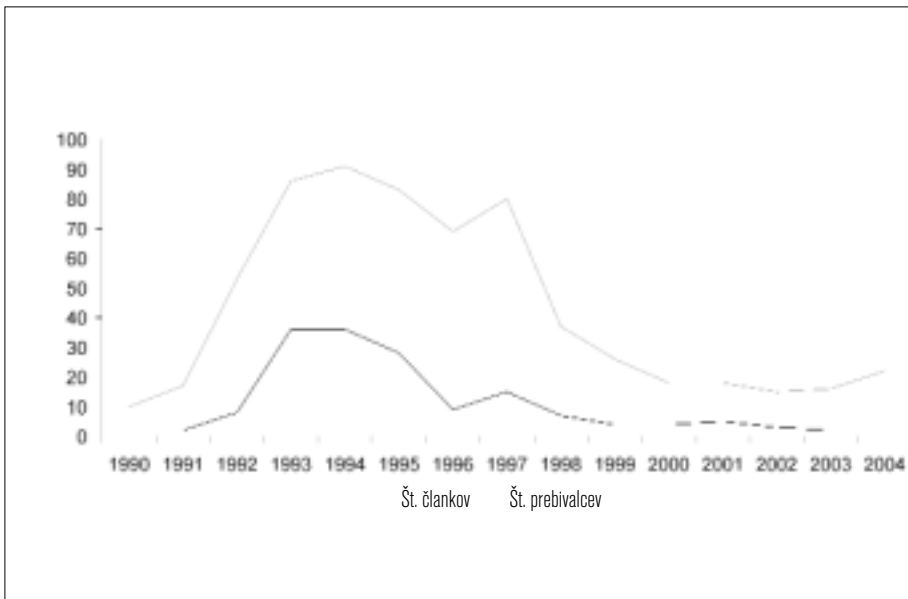
¹⁴⁵ Tako npr. britanski sociolog James Beckford na podlagi analize člankov, objavljenih v angleškem časopisju med leti 1975 in 1985, dokazuje, kako negativna prezentacija novih religijskih gibanj v medijih producira in vzdržuje konflikte z družbo, v kateri ta gibanja delujejo (glej Beckford, 1994). O vplivu medijev na odnos javnosti do novih religijskih gibanj glej tudi Črnič (2003).

¹⁴⁶ Med dnevnik je bilo največ člankov objavljenih v Delu (27 člankov), sledijo Slovenske novice (14), Dnevnik (13), Večer (11), Slovenec (10) in Republika (2). Med tedniki je največ člankov objavila Mladina (14), sledijo Aura (12), Karma (8), Družina (7), Jana (6), Nedeljski Dnevnik (3), Mag (3) in 7D (1). Glej tudi tabelo 54.

Če pogledamo število objav po letih, vidimo, kako je število raslo z rastjo gibanja in njegovih aktivnosti. Prve objave zasledimo leta 1990, ko je skupnost priredila prvi 'Hare Krišna festival', (v tem začetnem obdobju je bilo zelo verjetno objavljenih še več člankov, vendar jih zaradi časovne distance nisem uspel najti, arhiv skupnosti pa je za tisto obdobje precej pomanjkljiv). Opazen vzpon števila objav zasledimo leta 1993, ko se je zgodil še drugi 'Hare Krišna festival'. Leta 1994 je skozi Slovenijo potovala *pada-jatra*, 'karavana miru', ki je bila deležna precejšnje medijske pozornosti. Opazen porast števila objavljenih člankov beležimo leta 1997, ko poročajo o že omenjenem spolnem nadlegovanju v templju.

V drugi polovici devetdesetih let, ko skupnost postopoma prične prehajati v drugo, 'kongregacijsko' fazo, se to prične odražati tudi kot zmanjševanje njenih javnih aktivnosti, hkrati pa se je okolica že navadila na njeno prisotnost, tako da tudi za medije niso bili več v tolikšni meri zanimivi (niso bili več novica). Vse to se seveda odraža na številu objavljenih člankov, kar lepo vidimo tudi, ko primerjamo število objavljenih člankov s številom prebivalcev templja (ki v prvem obdobju precej verodostojno odraža rast skupnosti, upad števila v drugem obdobju pa govori o že predstavljenem prehodu iz 'tempeljske' faze in s tem povezanim zmanjšanjem javnih aktivnosti).

Število objavljenih člankov o Skupnosti za zavest Krišne v primerjavi s številom prebivalcev templja

Zbrane članke sem najprej razvrstil glede na vrsto objave. Največ je bilo reportaž in predstavitev skupnosti, njenih naukov in dejavnosti, ki so sledile kakšnemu dogodku (npr. festivalu, *pada-jatri*, koncertu skupine *Transcendence* ipd.). Sledile so vesti – običajno krajša poročila o dogodku (mnogokrat s fotografijo), komentarji, ki so jih sprožili kakšni dogodki, pisma bralcev (bodisi reakcije pripadnikov skupnosti na poročanje medijev bodisi mnenja javnosti o skupnosti in njenih dejavnostih) in intervjuji različnih predstavnikov skupnosti (različnih vodilnih pripadnikov, tudi članov skupine *Transcendence* ipd.).¹⁴⁷

S preprosto metodo analize teksta sem nato ocenil, ali gre za nevtralen članek (relativno objektivna predstavitev skupnosti, njenega delovanja ali konkretnega dogodka), pozitiven (izrazito naklonjena predstavitev, ki odkrito simpatizira z doktrino ali načinom življenja v skupnosti) ali negativen članek (senzacionalistična predstavitev, ki na podlagi slabo preverjenih ali očitno neresničnih dejstev izpostavlja predvsem negativne plati delovanja skupnosti). Omeniti velja tudi opazno razliko v kvaliteti poročanja v različnih obdobjih: v osemdesetih in v začetku devetdesetih let so v člankih razmeroma pogoste vsebinske napake (temeljni pojmi so neredko zapisani napačno, npr. Hara Krišna, krišnevc...),¹⁴⁸ ki so odraz pomanjkljivih informacij in vedenja o skupnosti. Kasneje je teh napak opazno manj, kar govori o tem, da pisci vse več vedo o temi, o kateri pišejo.

V medijih zasledimo kar nekaj izrazito negativnih predstavitev skupnosti, njenih članov in njenih dejavnosti. Tako npr. leta 1994 na celi zgornji polovici naslovnice Slovenskih novic najdemo masten naslov »Ukradli so mi hčerko« in odebeljeno najavo članka, ki je objavljen na tretji na strani:

*Mladoletnica iz Ljubljane je zabredla v skupnost Hare Krišna, zdaj pa se je za njo izgubila vsaka sled – Obupana starša jo iščeta in trpita v večnem strahu, ali je sploh še živa – Starši so se končno odločili spregovoriti, v uredništvu pa imamo še nekaj podobnih presunljivih zgodb.*¹⁴⁹

Vodilni slovenski 'rumeni' časnik izrazito senzacionalistični članek že čez dva dni dopolni s predstavitvijo druge plati zgodbe. Pod naslovom »Pogrešana hči srečna v Krišni« v poudarjenem uvodu beremo:

¹⁴⁷ Glej tabelo 54.

¹⁴⁸ Citirane izjave iz medijev dosledno navajam v takšni obliki, kot so bile objavljene (vključno z napakami).

¹⁴⁹ Slovenske novice, 24. 11. 1994.

*Dvaindvajsetletna P. M.*¹⁵⁰ iz Ljubljane, ki je v skupnosti Hare Krišna in za katero so starši izgubili vsakršno sled, se je oglasila v našem uredništvu – Živa, zdrava in srečna v drugačnem načinu življenja pripoveduje, da je nihče ni ukradel in da je sama izbrala takšen način življenja – To je druga plat zgodbe, ki je prav tako resnična in boleča.¹⁵¹

To sicer vsaj delno popravi negativen vtis prvega članka, a prave razsežnosti senzacionalističnega načina poročanja spoznamo šele ob branju reportaže v Jani nekaj dni kasneje. Pod naslovom »Kje si, moja Petruška?« (podnaslov: »Po stopinjah 'ukradene' hčerke, ki živi v templju Hara Krišne v Ljubljani«) je korektno in uravnoteženo prikazana zgodba mlade *bhaktine* in izrazito neurejenih družinskih razmer, zaznamovanih tudi z nasiljem, iz katerih se je umaknila v tempelj.¹⁵²

Negativne predstavitve zasledimo tudi v drugih medijih. Leta 1998 se v Hople pojavi članek z naslovom »Hare Krišna suženjstvo« (»Starši, ki so 'izgubili' svoje otroke, opozarjajo na pranje možganov, psihični teror in celo spolno nadlegovanje«) in teden dni kasneje nov prispevek z naslovom »Otroci služijo Krišni« (»Nebogljivi malčki krišnovcev so strogi vegetarijanci, starši se zdravnikov izogibajo«).¹⁵³ Podobno lahko leta 2001 v Nedeljskem dnevniku v članku z naslovom »Ključ, ki namesto nebeških odpira vrata pekla« preberemo:

... Kaj se zgodi v glavah ljudi, ki so doslej jedli kranjske klobase in kislo zelje, goveje jubo in praženi krompir, potem pa vse to zavrgli in svoj smisel začeli iskati v kozmični energiji in indijskem izročilu? Kdo ne bi razumel stiske staršev, ki se jim je skoraj odrasel

¹⁵⁰ V članku je navedeno polno ime. Tudi sicer pri navajanju medijskih poročil na mestih, kjer s polnimi imeni omenjajo pripadnike gibanja, sam dosledno navajam le začetnice.

¹⁵¹ Slovenske novice, 26. 11. 1994.

¹⁵² »... Zgodba o dekletu, ki se je pred šestimi leti – takrat je bila stara šestnajst let – navdušila za Hara Krišno in se dve leti kasneje tudi odpravila po stopinjah mnogih mladih, ki so se odločili za drugačno življenje. V Sloveniji skupnost za zavest Krišne šteje približno pet tisoč vernikov in še več simpatizerjev. Po stopinjah te skupnosti smo se za nekaj dni odpravili tudi mi. Spoznali smo ukradeno hčerko P. M. in njene somišljenike. Spoznali smo njeno mamo in še nekaj drugih mam, ki imajo vsaj na videz podobne izkušnje: njihovi otroci so se namenili najti srečo po poti, ki jo usmerja skupnost za zavest Krišne, po poti, ki jim ni všeč, po poti, ki je ne razumejo. Tako kot nekateri otroci, ki hočejo na (vsak) tak način in za vsako ceno zbuhati pozornost in kljubovati svojim staršem, ne razumejo, v čem je skrivnost tisočletnih religij in filozofij z vzhoda in zahoda, s severa in juga« (Jana, 29. 11. 1994). Delček kratke izpovedi 'ukradene hčerke' je predstavljen že v poglavju o odnosu okolice do religijskega prepričanja pripadnikov skupnosti.

¹⁵³ Hople, 21. 8. 1998 in 28. 8. 1998. V tretjem članku, objavljenem 4. 9. 1998, pa tabloid pod naslovom »Hare Krišna: 'Mi smo srečni'« (»Mame priznavajo, da jim je bilo na začetku hudo, toda potem so se sprijaznile«) skuša predstaviti tudi drugo plat medalje.

*otrok odtujil, zavrgel dosedanja oblačila in hrano in najvišji smisel življenja začel iskati v Mednarodni družbi za Krišnovo zavest?*¹⁵⁴

Čisto poseben primer pa predstavlja serija člankov, objavljenih septembra 1997 v Mladini, ki razkrije že omenjene domnevne spolne zlorabe v Skupnosti za zavest Krišne. Začne se 2. septembra z nosilnim člankom številke 35 in spremljevalnimi krajšimi sestavki, objavljenimi na sedmih straneh, in nadaljuje z nekaj krajšimi dodatnimi članki, odgovori in reakcijami v naslednjih tednih. Z objavo zgodbe je Mladina nedvomno izvrševala eno temeljnih funkcij novinarstva, t.j. družbena kontrola in razkrivanje morebitnih nepravilnosti in zlorab. To je izjemno pomembna naloga medijev, ki jo po vsem svetu izvajajo tudi v primerih, ki so kakorkoli povezani z različnimi novimi religijskimi gibanji. Tako Mladina razkrije že omenjeno zgodbo, ko naj bi sredi devetdesetih let blagajnik templja spolno nadlegoval enega izmed *bhakt*, ko pa je ta o nadlegovanju obvestil predsednika templja, slednji ni reagiral. Članek opozori še na tri primere domnevnih posilstev, v katere naj bi bila vpletena Skupnost za zavest Krišne. A žal v obravnavanem primeru sicer nesporno pozitivno vlogo medijev kot nadzornega mehanizma skoraj popolnoma sprevrže konkreten način samega poročanja, ki je mestoma senzacionalističen in bolj kot na preverjenih dejstvih temelji na obnavljanju in reproduciranju stereotipov. Začne se že s samo naslovnico številke 35, ki prikazuje fotografijo švicarskega *guruja* Rohinija Sute, ki mu *bhakte* z jogurtom polivajo stopala, v sredini naslovnice je izpisan velik naslov »Spolne zlorabe v verski sekti«, v desnem zgornjem kotu pa je okoli velikega klicaja v krogu izpisan stavek »Hare Krišna posilstva«. Naslovnica tako s specifično kombinacijo vizualnih in pisnih informacij ustvarja netočen vtis na različnih nivojih. Sama fotografija *guruja*, ki mu verniki z jogurtom polivajo stopala, da bi kasneje, kot izvemo v poudarjenem tekstu pod še eno veliko fotografijo v članku, v ta isti jogurt pomakali suho sadje in ga (skupaj z *gurujevo karmo*) zaužili, brez podrobnejšega opisa širšega konteksta tega početja pri bralcih seveda vzbujajo negativne reakcije – vidimo razmeroma mladega *guruja*, ki ga na za sodobne zahodne navade nepojmljiv način častijo naivni in gotovo zaslepljeni verniki. Članek pa ne opiše širšega tradicionalnega indijskega religijskega konteksta, iz katerega neposredno izhajajo tovrstne prakse. V Indiji podobe božanstev na oltarju ob njihovem rojstnem dnevu namreč polivajo z jogurtom, *ghijem*, medom in sokovi, nakar to kot *maha prasadam* zaužijejo. Ob rojstnem dnevu na podoben način počastijo tudi duhovnega učitelja (*vjasa*

¹⁵⁴ Nedeljski dnevnik, 16. 12. 2001.

puđža), ki je po tradicionalnem izročilu neposredni predstavnik boga. Ker se skozi stopala prenaša duhovna energija, z zaužitjem *prasadama* tako *bhakte* po njihovem prepričanju zaužijejo božjo milost. V našem kulturnem kontekstu v tem seveda najprej vidimo odnos hierarhije in težko razumljivo povzdigovanje in čaščenje posameznika (kljub dejstvu, da tudi v krščanstvu obstaja praksa umivanja stopal drugim), a v tradicionalnem indijskem kontekstu to razumejo drugače: verniki s takšnim čaščenjem *guruja*, ki je posrednik med vernikom in bogom, pridejo v stik z bogom. To podrobneje pojasnjuje eden izmed intervjuvanih *bhakt*:

Duhovni učitelj, če je pravi duhovni učitelj, si takšnega čaščenja nikakor ne želi in v njem ne uživa. Da ga nekdo obušuje in časti, to za njega na nek način pomeni duhovno smrt. Za mojega duhovnega učitelja in za vse, ki jih poznam, tudi za konkretno tega, Robini Suto Prabhujja, je to čaščenje zelo neprijetna zadeva. V bistvu je najbolj pomembna zavest. Ti gledaš to fotografijo, prebereš komentar in si misliš: »On tam uživa, on je kralj, on je bog, manipulira z ljudmi,« ipd. Ampak njegovo stanje zavesti je drugačno: »jaz sploh nočem biti guru, jaz sem tu samo zato, ker mi je tako naročil Prabhupada in to delam zato, ker je tak običaj, ker je taka tradicija, da mi ljudje izkažejo spoštovanje, jaz pa potem to posredujem naprej Krišni. Ampak jaz tega nočem.« In to je za nekoga, ki se ukvarja z duhovnostjo, tista najbujša stvar, da te začne nekdo slaviti in častiti.

V kombinaciji s fotografijo k netočnim zaključkom navajata tudi obe besedili, ki govorita o »spolnih zlorabah v verski sekti« in o posilstvih, čeprav že iz članka izvemo, da gre zgolj za domnevne dogodke, ki jih obe strani razlagata na različne načine, in da noben izmed opisanih incidentov ni (in tudi kasneje nikoli ni postal) predmet policijskih ali sodnih preiskav in postopkov, ki bi dokazali trditve ene ali druge strani. Tako bi lahko govorili le o domnevnih zlorabah in posilstvih, namesto velikega klicaja na naslovnici pa bi bil vsebinsko brez dvoma bolj upravičen vprašaj.

V isti smeri napeljuje tudi poudarjen uvod nosilnega članka številke 35 z naslovom »Zlorabljeni v imenu Krišne«: »V verski skupnosti Hare Krišna so se v zadnjem času zgodila posilstva oziroma spolne zlorabe. V vseh primerih so višji dostojanstveniki zlorabljali podložne člane.« Res je Mladina v isti številki objavila tudi poglede skupnosti, a je kratek intervju s koordinatorjem pridigarskega oddelka v templju Hare Krišna naslovila »Posilstvo je stvar dogovora«, čeprav podobne izjave v intervjuju ni zaslediti, prav tako pa intervjuvanec zanika, da bi izrekel karkoli podobnega: »Članek sem sicer avtoriziral, vendar je bil takrat brez naslova. Rekli so mi, da je naloga in pravica urednika, da si ga izmisli. In na naše presenečenje so si izmislili to neumnost – v skladu z njihovim siceršnjim

stilon«. ¹⁵⁵ Na isti strani kot intervju se pojavi še članek na poudarjeni, temni podlagi, z naslovom »Seks na sodni dan« (in podnaslovom »Sekte so odlična pretveza za seks«), v katerem avtor zelo na kratko opiše primere zlorab v »kultih« in »sektah« »Heaven's Gate«, »House of Yahweh«, Mormon Splinter Group«, »Družina« Charlesa Mansona, »The People's Temple« Jima Jonesa in »Branch Davidians« Davida Koresha ter na podlagi teh primerov izpelje pravilo o sektah kot pretvezi za seks: »Logika je vedno ista. Tip ustanovi sekto, vsem vernikom predpiše strogi celibat, potem pa mirno natepava vse tiste vzdržne, razrajcane, potrebne ženske. Jep, sekta je idealna pretveza za seks.«

Tako vidimo, da v predstavljenem primeru Mladina sicer izvršuje eno temeljnih poslanstev medijev, to je opozarjanje na morebitne zlorabe, a to stori na problematičen način. Uporabi namreč stereotipizirano reprezentacijo gibanja, ga uvrsti med 'sekte', ki jim na podlagi nekaj tipičnih dogodkov iz tujine pripiše negativne lastnosti. Gre za tipično stereotipno medijsko reprezentacijo, pri čemer je uporabljen stereotip izoblikovan v tujini, v največji meri v ZDA in v nekaterih državah Zahodne Evrope, slovenski mediji pa ga kot takega 'uvozijo' in uporabijo pri prikazovanju domačih novih religijskih gibanj (in kot vidimo, med njimi tudi gibanja Hare Krišna). Medijsko poročanje o domnevnih negativnih vidikih delovanja novih religijskih gibanj je vsekakor zaželeno in družbeno koristno, saj je javnost pri informiranju o nekonvencionalnih in včasih vase zaprtih verskih gibanjih pogosto odvisna predvsem od sredstev množičnega obveščanja. A pri tem je pomembno, da mediji tovrstno poročanje opravijo po določenih strokovnih standardih. V nasprotnem primeru ima senzacionalistično poročanje namreč lahko tudi določene neželene učinke, kar v konkretnem primeru zgovorno ilustrira izjava enega od intervjuvanih vodilnih pripadnikov Skupnosti za zavest Krišne:

Pop TV je takoj po članku v Mladini poročal o štirih posilstvih v Hare Krišna skupnosti, to je bila glavna stvar. Tako se v resnici sploh nismo mogli lotiti pravega problema, da je bil P. zlorabljen, s privolitvijo ali ne, ali je blagajnik izkoristil njegovo slabost, kakorkoli že, to je zdaj težko ocenit. Bili smo se prisiljeni ukvarjat predvsem z medijskim napadom.

¹⁵⁵ Iz intervjuja izvemo, da sta vpletena zadevo skrivala in da je vodstvo za to izvedelo šele čez dve leti. Žrtev naj bi bila fizično večja in močnejša od domnevnega storilca, zato naj bi bila zadeva dosti bolj zapletena in daleč od posilstva. Izvemo tudi za grožnje in izsiljevanja, ko domnevna žrtev zahteva 10 milijonov tolarjev odškodnine (kasneje ta znesek zniža na 10 tisoč takratnih nemških mark), ali pa bo zgodbo predala medijem.

Tudi britanski sociolog James Beckford pri svojih temeljnih in dolgoletnih analizah medijskega poročanja o novih religijskih gibanjih poudarja, da so številni novinarji pomembno prispevali k razkritju resničnih kriminalnih dejavnosti določenih voditeljev novih religijskih gibanj, in zato poudarja pomembno vlogo raziskovalnega novinarstva v demokratičnih družbah, a hkrati kritično dodaja, da ima

»javnost pravico od novinarjev pričakovati, da so bolj metodični, da znajo (med različnimi novimi religijskimi gibanji) delati razliko, ter da so pri portretiranju novih religijskih gibanj bolj previdni in nepristranski kakor običajno. Njihova refleksna kategorizacija teh gibanj kot problematičnih in konfliktnih ni le polna predsodkov in lena, temveč tudi neposredno pripomore k nevednosti v javnosti ter manj kot nepristranskemu odnosu družbenih organov kontrole do teh gibanj.« (Beckford, 1994: 23)

Sicer pa med članki o Skupnosti za zavest Krišne v Sloveniji nikakor ne prevladujejo senzacionalistične predstavitve, primeri kakršnih so predstavljeni zgoraj. Tudi nekateri kritični članki so napisani povsem korektno,¹⁵⁶ negativnim člankom pogosto sledi vsaj poskus predstavitve druge plati problema. Po količini prevladujejo nevtralne¹⁵⁷ ali celo naklonjene predstavitve, npr. članek z naslovom »Ko menihi popravljajo avtobus«, v katerem v poudarjenem uvodu beremo:

Le zakaj naj bi bila skupnost za zavest Krišne sekta? Nobenega razloga ni za to. Obiskali smo vajšnavski tempelj v Ljubljani, v katerem živi 50 menihov. Skupnost za zavest Krišne ni sekta, prebivalci v templju so taki tipi kot mnogi na motorjih ali oni z mobilcelom v roki, tudi na borzi in v košarki je mogoče srečati podobnega človeka. Razlika med enim in drugim je samo v prepričanju v Boga, duhovnosti in izgovarjanju Gospodove pesmi. Da o prebrani in razuzdanem življenju ne govorimo.¹⁵⁸

Po podrobnejši analizi medijskega poročanja o slovenski Skupnosti za zavest Krišne lahko ugotovimo, da v slovenskih tiskanih medijih močno prevladujejo nevtralni članki – kar 84 odstotkov vseh analiziranih člankov je nevtralnih, 11

¹⁵⁶ Npr. krajši kritičen članek z naslovom »Resna kriza duhovnega gibanja« in podnaslovom »Brez pokojnine za leta globokega verovanja«, objavljen v Mladini, 16. 4. 2001.

¹⁵⁷ Npr. članek »Hare Krišna je vesel bog« s poudarjenim uvodom »Starši so bili najprej začudeni, zdaj pa ga podpirajo. Ne glede na to, kakšno službo opravljamo, smo vsi duhovna bitja« (Večer, 13. 5. 2003); tudi članek »Knjiga, ki mu je usmerila življenje«: »Na smetišču najdena knjiga indijskega avtorja in avtoritete Prabhupade je N. P. odgovorila na velika in bistvena vprašanja – Zaradi nje je postal privrženec Krišna« (Večer, 2. 4. 1999).

¹⁵⁸ 7D, 9. 7. 1997.

odstotkov člankov je negativnih in 5 odstotkov pozitivnih.¹⁵⁹ Tako kljub dejstvu, da so tiskani mediji v zadnjih petnajstih letih objavili več negativnih kot pozitivnih člankov, ne bi mogli trditi, da je v Sloveniji medijsko poročanje o Skupnosti za zavest Krišne izrazito negativno, saj je velika večina objavljenih prispevkov korektnih in vrednostno nevtralnih (čeprav je bilo v devetdesetih letih moč zaslediti tudi nekaj izrazito senzacionalističnih člankov). To se razlikuje od večine zahodnih, pa tudi vzhodnih držav, kjer so mediji eden glavnih generatorjev negativne javne podobe novih religijskih gibanj. A kljub tej v splošnem nevtralni javni podobi in relativni nezainteresiranosti javnosti lahko v javnem zaznavanju in sprejemanju skupnosti še vedno zaznamo različne predsodke, ki temeljijo na pomanjkljivih in napačnih informacijah o skupnosti ter njenih dejavnostih.

¹⁵⁹ Negativni članki so se najpogosteje pojavljali v Družini (6 člankov z izrazito negativno konotacijo), Slovenskih novicah (4), Mladini (4), Hopla (2) in Jani (2). Pozitivne članke pa so natisnili Delo, Slovenec in Nedeljski dnevnik. Glej tudi tabelo 56.

SKLEP

ISKCON se pomembno razlikuje od velike večine novih religijskih gibanj, ki v zadnjih desetletjih delujejo na Zahodu, predvsem pa ne ustreza številnim stereotipnim predstavam o njih. Gibanje Hare Krišna ni novo, ampak je vezano na starodavno indijsko tradicijo, ki zagotovo neposredno izhaja iz 16. stoletja, bolj posredne vezi pa brez težav najdemo v tisočletja starih staroindijskih spisih. Celovita religijska praksa, ki jo sistematično izvajajo v centrih, razpršenih po vsem svetu, ni le iz Indije uvožena metoda, kot je to običaj v številnih drugih novodobskih religijskih in duhovnih skupinah azijskega porekla, temveč gre za izjemno ambiciozen poskus presaditve celotnega kompleksnega doktrinarnega

sistema v sodobno zahodno okolje (kar ni uspelo nobenemu drugemu 'indijskemu' gibanju na Zahodu). Gibanje Hare Krišna ni le še ena novodobna bližnjica do instant razsvetljenja, temveč celovit in izjemno strog religiozen življenjski stil, ni zgolj gibanje mladih, ki številnim zmedenim posameznikom ponuja začasno postajo pri iskanju identitete, ampak dinamična religijska skupnost, ki je presaditev v radikalno drugačen kulturni kontekst kljub nekaterim šokom uspešno prestala in bi ji danes, kljub še zmeraj razmeroma kontroverznemu statusu, ki ga je deležna v mnogih okoljih, težko oporekali družbeni status religije.¹⁶⁰

Skupnost se je razmeroma uspešno prilagodila izjemno heterogenim kulturnim razmeram, v katerih deluje, hkrati pa je obdržala temeljne tradicionalne vezi s staroindijsko tradicijo – življenje krišnovih *bhakt* v ZDA, v Afriki, na Japonskem, v Rusiji ali Sloveniji se gotovo pomembno razlikuje, a v vseh omenjenih deželah dnevno *mantrajo* 16 krogov *maha-mantre*, poskušajo upoštevati štiri regulativna načela, opravljajo kakšno izmed oblik *sankirtana* itd. Tako je v štirih desetletjih delovanja na Zahodu ISKCON postal tudi znotraj širšega konteksta hinduizma prav posebna institucija, ki je prvič v zgodovini uspela združiti na tisoče zahodnjakov, ki življenje in svoje mesto v njem razumejo v skladu s staroindijskimi svetimi spisi in tradicijo. Po drugi strani pa so ISKCON-ovi templji v zahodnih mestih postali pomembno shajališče indijskih imigrantov, saj jim v sicer tujem kulturnem okolju nudijo bolj ali manj avtentičen stik z domačo duhovno kulturo (to še prav posebej velja za Veliko Britanijo, kjer prebiva na stotisoče hindujcev). To dejstvo zgovorno zanika sicer pogost očitek, da naj bi ISKCON, ki je kot organizacija nastal na Zahodu, ne imel avtentičnih vezi z indijsko tradicijo, in da naj bi ga v Indiji sploh ne poznali ali mu te vezi oporekali. V veliki Britaniji, kjer se indijska skupnost pogosto odzivala na napade in označevanja gibanja Hare Krišna za 'nevarno sekto', je ISKCON polnopravna članica Nacionalnega sveta hindujskih templjev (National Council of Hindu Temples). Kot pravi britanska raziskovalka Kim Knott:

Britanski hindujci indijskega porekla priznavajo religijo in kulturo gibanja Hare Krišna. Zdi se jim podobna njihovi domači religiji in kulturi (in jo tako razumejo kot legitimno predstavnico sanathana-dbarme), le da opažajo še večjo predanost, doslednost in bolj poglobljeno filozofsko zavedanje. Velika večina hindujcev indijskega porekla globoko spoštuje pripadnike ISKCON-a, med njimi ni občutka, da ne bi šlo za 'pristni' hinduizem ali da bi pripadniki zgolj 'igrali' indijsko religijo in kulturo. Mnogi v pri-

¹⁶⁰ Že marca 1977 je vrhovno sodišče v New Yorku ISKCON-u priznalo status 'bona fide' religije in zavrglo dve tožbi proti skupnosti – to sodno odločbo lahko razumemo kot prvo legalno priznanje avtentičnega religijskega statusa gibanja Hare Krišna (glej Knott, 1986: 99, opomba 1).

padnikih gibanja Hare Krišna, za razliko od drugih novih religijskih skupin vzhodnjaškega porekla, vidijo pristen primer hinduizma na novi geografski lokaciji. (Knott, 1986: 57)

Imigrantske indijske skupnosti po celem svetu (pa tudi bogati Indijci v sami Indiji) prispevajo pomemben del finančnih sredstev za delovanje ISKCON-ovih templjev v številnih državah sveta. Prav tako je ISKCON po tem, ko je kot organizacija nastal na Zahodu, odprl tudi številne templje v sami Indiji. Še posebej opazna je njihova prisotnost v svetih mestih Vrindavanu in svetovnem centru ISKCON-a Mayapurju, velike centre imajo tudi v New Delhiju, Bombaju in še nekaterih drugih indijskih mestih. Tako se je v matični Indiji, ki je prvič v zgodovini priča množicam zahodnjakov, ki nadvse predano prakticirajo hindujsko religijo, razvil prav specifičen in večplasten odnos med neredko izjemno ekskluzivističnimi indijskimi hindujci ter zahodnimi verniki. Številne druge veje hinduizma so do spreobrnjenih hindujcev z Zahoda nadvse skeptične, včasih celo sovražne, a znotraj samega *vajšnavizma* praviloma prevladuje naklonjenost. Še posebej v področjih, kjer ima ISKCON velike centre, so svetlopolti hindujci že davno postali nekaj običajnega. O tem govori tudi harvardski profesor Harvey Cox:

Kakor ugotavljam sam, vlada napram zahodnim vernikom v splošnem pozitiven, prijateljski odnos. Impresioniran sem bil nad velikim številom lokalnih Indijcev, ki so prišli v ISKCON-ov tempelj Krišna-Balarama Mandir na obred arati. ... Nikakor ne mislim, da v zahodnih vernikih vidijo kakorkoli čudno sekto. Težko si je predstavljati, da bi v Vrindavanu v Krišnovih vernikih videli sekto. ... Opazil sem tudi, da so me lokalni ljudje na cesti pozdravljali s 'Hare Krišna' in ne s pozdravom 'Radhe Šjam', ki ga uporabljajo med sabo. Zdi se mi, da so pričeli povezovati pozdrav 'Hare Krišna' z zahodnjaki. (Cox v Gelberg, 1983: 24, 25)

ISKCON je že dobri dve desetletji dejavno prisoten tudi v Sloveniji. Skupnost za zavest Krišne je, kljub svoji relativni majhnosti, pri nas jasno prepoznavna (skoraj gotovo najbolj med vsemi pri nas delujočimi novimi religijskimi gibanji), težko pa bi rekli, da ima širša javnost o njenem delovanju kakšne podrobnejše informacije. V delovanju skupnosti je moč zaslediti dve jasno razvidni fazi. V prvem, na nek način pionirskem obdobju, je skupnost pomembno zaznamovalo intenzivno delovanje njenih članov, ki so bili večinoma mladi in so svoje celotno življenje posvetili skupnosti. Posledično je bila skupnost zelo opazna v javnosti, v kateri je zbujala mešane občutke, nemalokrat tudi kontroverzne reakcije. Za to prvo obdobje je bila značilna tudi hitra rast skupnosti, ki je bila v veliki meri tudi posledica intenzivnih javnih dejavnosti njenih pripadnikov. A hkrati je za to obdobje značilno tudi relativno neselektivno sprejemanje novih članov, ki so pre-

jemali iniciacije po zelo kratkem uvajalnem obdobju. Nekje proti koncu devetdesetih let skupnost prestane prehod v drugo fazo delovanja, ko se večina starejših članov postopoma odseli iz templja in prične s t.i. laičnim življenjem. Mnogi se poročijo in si ustvarijo družine, kar ima seveda pomembne posledice na njihov odnos do skupnosti in religije nasploh. Tako Skupnost za zavest Krišne, podobno kot ISKCON-ove skupnosti v večini zahodnih držav kakšno desetletje ali več prej, doživi prehod iz 'tempeljske' v 'kongregacijsko' ali 'stanovanjsko' fazo delovanja, ki ga spremljajo kompleksne posledice za samo delovanje skupnosti in tudi za odnose z okolico. Te spremembe so tako temeljite, da v teoretskem smislu skupnost preide v nov idealni tip, ki ga britanski sociolog Roy Wallis imenuje 'world-accommodating', se pravi skupnosti, ki se svetu prilagajajo (Wallis, 1984). Ugotovimo lahko, da je skupnost v prvi fazi svojega delovanja v določeni meri svet zavračala in bi jo zato uvrstili v idealni tip 'svet zavračujočih' ('world-renouncing') novih religijskih gibanj. Svet je dojemala kot v osnovi pokvarjenega in si zato prizadevala iz njega čim bolj oddaljiti, se od njega ločiti, sebe pa je razumela kot bolj ali manj ekskluzivno nosilko religijskih resnic. Od svojih pripadnikov, ki so večinoma živeli v tempeljskih skupnostih, je zahtevala popolno predanost in ubogljivost ter dosledno spoštovanje strogega asketskega življenjskega stila. V tej prvi fazi je skupnost v veliki meri delovala kot 'totalna institucija', ki nadzira vsak vidik življenja svojih pripadnikov, obstajala je tudi stroga razmejitev med skupnostjo in zunanjim, grešnim svetom, jasna delitev na 'nas' in 'njih', kar je rezultiralo v omejenih stikih z zunanjim svetom. S prehodom v 'kongregacijsko' fazo pa je prešla v nov teoretski idealni tip novih religijskih gibanj, ki ne zavračajo popolnoma družbenih vrednot in norm, rešitve ne vidijo v zavračanju sveta, ampak v obnovi osebnega duhovnega življenja, v notranjem izpopolnjevanju. Skupnost se opazno odpre navzven, stiki z okolico in širšo družbo se intenzivirajo, večina pripadnikov živi v krogu svojih družin in tempelj obiskujejo le za opravljanje religijskih dejavnosti ipd.¹⁶¹

A kljub temu prehodu ostajajo pripadniki skupnosti v svojih religijskih praksah izjemno aktivni. Ko primerjamo intenzivnost religijskih praks *bhakt* in slovenskih katolikov, izmerimo razlike, ki presega predhodna pričakovanja. Rezultati napeljujejo na to, da lahko govorimo celo o dveh različnih tipih religioznosti: v primeru gibanja Hare Krišna gre za izjemno intenzivno in bolj mistično religioznost, med tem ko gre pri katoliški religioznosti za manj intenzivno in bolj

¹⁶¹ Poleg predstavljenih dveh tipov Wallis navaja še tretji idealni tip, t.i. 'svetu pritrjujoča' ('world-affirming') nova religijska gibanja, ki sprejemajo veliko večino vrednot in ciljev širše družbe, ponujajo le nove načine, kako jih izpolniti. Omenjene kategorije so idealni tipi, zato ima lahko določeno novo religijsko gibanje značilnosti več različnih kategorij.

formalno obliko čašččenja, ki ima v veliki meri predvsem kulturni karakter v smislu pripadnosti in identitete, ne pa toliko vsebinske vernosti ('pripadam, a ne verujem'), ki bi se kazala v intenzivnih aktivnostih vernikov.

Sicer pa lahko po analizi v raziskavi zbranih podatkov ugotovimo, da večina pripadnikov slovenske Skupnosti za zavest Krišne ne čuti posebne zapostavljenosti ali diskriminacije zaradi svojega religijskega prepričanja, kljub temu, da del anketirancev navaja občasne primere diskriminacije. A ta delež je popolnoma primerljiv z deležem aktivnih katolikov, ki se zaradi svoje religijske pripadnosti počutijo zapostavljeni, zato lahko rečemo, da pripadniki Skupnosti za zavest Krišne ne čutijo večje zapostavljenosti od aktivnih pripadnikov pri nas prevladujoče religije. Pripadniki ISKCON-a so ob vstopu v skupnost praviloma deležni negativnih reakcij svojih družin in (v manjši meri) bližnje okolice, a te reakcije se s časom spreminjajo v smeri nevtralnih in pozitivnih reakcij. Ob vstopu v skupnost se njihovi odnosi z bližnjo okolico (predvsem s prijatelji) spremenijo, vendar se, po ocenah anketirancev, najbolj spremeni količina teh odnosov, ne pa tudi njihova kvaliteta (s prijatelji imajo manj odnosov, kot so jih imeli pred vstopom v skupnost, a ti odnosi so enako ali še bolj kvalitetni, kot so bili prej).

Pripadniki imajo praviloma več stikov z *bhaktami* kot z drugimi ljudmi (*karmiji*), a to še ne pomeni, da je skupnost zaprta in da njeni pripadniki nimajo stikov z okoliško družbo. Še posebej po prehodu v 'kongregacijsko' fazo ima večina pripadnikov intenzivne kontakte z 'zunanjim svetom', saj jih večina živi čisto 'običajna' življenja, hodijo v službo ali na fakulteto, v templju pa jih prebiva le še peščica. Tudi socialne opore pripadniki ne iščejo izključno v skupnosti, temveč v večji meri v družini in pri sorodnikih (čeprav je tudi med njimi določen delež pripadnikov skupnosti). Pripadniki Skupnosti za zavest Krišne so, kljub svoji izjemno intenzivni in ortodoksni religijski praksi, presenetljivo odprti do drugih religij in v svoji religijski praksi precej manj ekskluzivni od aktivnih katolikov.

V primerjavi s slovenskim povprečjem in aktivnimi katoliki *bhakte* precej nižje vrednotijo pripadnost naciji in državi; praviloma jim je religijska identiteta mnogo pomembnejša od nacionalne. V primerjavi s celotno slovensko populacijo in z aktivnimi katoliki občutno manj spremljajo medije, posledično so večinoma neopredeljeni do tega, ali gre medijem zaupati ali ne. Pripadniki skupnosti sicer v večji meri od celotne slovenske populacije in od katolikov izjavljajo, da jih politika zanima, a se to zanimanje v veliko manjši meri tudi aktivno izraža, saj se udeležujejo volitev v neprimerno manjši meri.

Odnos pripadnikov do družine in vloge žensk je sicer razmeroma konzervativen, vendar v primerjavi s celotno slovensko populacijo (in še posebej z aktivnimi katoliki) manj konzervativen, kot bi nemara pričakovali. S tradicionalno delitvijo družinskih vlog, po kateri je osnovna naloga ženske skrbeti za dom in družino, moški pa mora priskrbeti finančna sredstva, se pripadniki Skupnosti za zavest Krišne strinjajo v približno enaki meri kot ostali prebivalci Slovenije, a ji v manjši meri nasprotujejo. Aktivni katoliki se s takšno delitvijo vlog strinjajo v veliko večji meri. Bolj izrazito konzervativna stališča imajo pripadniki Skupnosti za zavest Krišne do predzakonskih spolnih odnosov (mnogo bolj od aktivnih katolikov in še posebej od prebivalcev Slovenije nasploh). Še bolj odklonilna stališča imajo do homoseksualnih spolnih odnosov (vendar se pri tem ne razlikujejo bistveno od aktivnih katolikov, je pa zato celotna slovenska populacija v povprečju dosti manj homofobična).

Odnos širše javnosti do Skupnosti za zavest Krišne v prvi vrsti zaznamuje rahlo nezaupanje in nepoznavanje vsebine nauka in načina življenja v skupnosti. Medijsko poročanje o skupnosti je sicer večinoma nevtralnno (čeprav je bilo v devetdesetih letih moč v tiskanih medijih zaslediti tudi nekaj izrazito senzacionalističnih člankov), tako da bi težko trdili, da so v Sloveniji mediji kakšen poseben generator negativnega odnosa do ISKCON-a (ali do novih religijskih gibanj na splošno). Tako bi lahko zaključili, da je odnos javnosti do Skupnosti za zavest Krišne precej nevtralen, saj mediji o njej poročajo razmeroma redko in večinoma korektno, v zadnjih letih zaznavamo tudi upad javnega zanimanja za skupnost, ki je v veliki meri povezan z njeno zmanjšano javno aktivnostjo po prehodu iz 'tempeljske faze' (zanimivo bo opazovati, ali bo ponovna rast javnih dejavnosti skupnosti v zadnjih dveh letih sčasoma vplivala na obsežnejše medijsko poročanje). Prav tako se je širša javnost v dvajsetih letih delovanja skupnosti v veliki meri že navadila. Kljub tej v splošnem nevtralnno javni podobi in relativni nezainteresiranosti javnosti pa lahko ugotovimo, da se skupnosti še vedno drži določena stigma in različni predsodki.

Po letu 2002 je skupnost pričela uspešno premagovati krizo, ki je nastopila ob prikazanem prehodu iz 'tempeljske' v 'kongregacijsko' fazo delovanja, in nekako vstopila v bolj 'zrelo' obdobje. Tako lahko verjetno pričakujemo, da bo v prihodnosti delovala na bolj ustaljen način brez večjih notranjih pretresov, po drugi strani pa verjetno tudi ne gre pričakovati kakšnih večjih nasprotovanj okolice, saj se jih je širša družba navadila (a stereotipi in določeno nezaupanje so še zmeraj prisotni, tako da posamične kontroverze nikakor niso izključene). Pred skupnostjo je v bližnji prihodnosti predvsem izziv načrtovane prenove delovanja, brez dvoma pa jih v bodoče čaka še ena nadvse kompleksna naloga – soočanje z

izzivom nove generacije. V skupnosti se je namreč v zadnjih letih rodilo veliko otrok, ki bodo religijsko prepričanje svojih staršev in skupnost kot celoto kmalu postavili pred novo veliko preizkušnjo.

